

Ramiz
MEHDİYEV

**GƏLƏCƏYİN
STRATEGİYASINI
MÜƏYYƏNLƏŞDİRƏRKƏN:
MODERNLƏŞMƏ XƏTTİ**

Redaktorlar:

Aslan Aslanov
Vaqif Musayev
Dağbəyi İsmayılov

Texniki redaktorlar:

Cəvani Ağayev
Samir Qurbanov

Korrektorlar:

Bətul Eyvazlı
Gülzaman Qurbanova

Ramiz MEHDİYEV,

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki

**GƏLƏCƏYİN STRATEGİYASINI MÜƏYYƏNLƏŞDİRƏRKƏN:
MODERNLƏŞMƏ XƏTTİ**

Bakı, “Şərq-Qərb”, 2008, 216 s.

ISBN 978-9952-34-161-4

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Ramiz Mehdiyevin “Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti” kitabı Azərbaycanın seçdiyi inkişaf yolunun təməl prinsiplərinin müasir dövrün tələbləri baxımından elmi-nəzəri cəhətdən araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Ümummillə lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş bu prinsiplər ölkəmizin hazırkı tərəqqi mərhələsində də milli inkişaf strategiyasının əsasını təşkil edir. Dörd bölmədən ibarət olan kitabda Azərbaycan şəraitində iqtisadiyyatdan demokratiyaya, sabitlikdən modernləşməyə doğru tranzitin xüsusiyyətlərindən bəhs edilir, güclü dövlət, modernləşmiş iqtisadiyyat və azad vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu yolunda Prezident İlham Əliyevin qarşısındakı dövr üçün fəaliyyətinin gündəliyinin ümumi mənzərəsi verilir.

Kitab ictimai elmlər sahəsində çalışan mütəxəssislər, siyasətçilər, ali məktəblərin humanitar fakültələrinin tələbələri, ümumiyyətlə, kütləvi oxucular üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Yığılmağa verilmişdir: 11.01.2008

Çapa imzalanmışdır: 13.02.2008

Formatı: 60x90 $\frac{1}{16}$.

Fiziki çap vərəqi: 13,5 ç.v.

Tiraj: 500

Sifariş: 7

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.

sharq-qarb@box.az

MÜNDƏRİCAT

Yeni siyasət	7
Yeni paradiqmanı qurarkən: iqtisadiyyatdan demokratiyaya doğru	13
Demokratik sistemi təkmilləşdirərkən: sabitlikdən modernləşməyə doğru	29
Sabit sosial sistem qurarkən	52
Oktyabr-2008: güclü dövlət, modernləşmiş iqtisadiyyat və azad vətəndaş	60

Yeni siyasət

"Dövlətin ləyaqəti nəticə etibarilə onu yaradan şəxsiyyətlərin ləyaqətindən asılıdır".

(Con Stüart Mill, 1806-1877-ci illər)

Amerika siyasətçisi və dövlət xadimi Avraam Linkolnun (1809-1865) 1863-cü il noyabrın 19-da ABŞ-da vətəndaş müharibəsi döyüşləri qurbanları-

nın dəfn edildiyi Gettinsberq yaxınlığındakı memorial qəbiristanlığın açılış mərasimində söylədiyi nitq siyasi bəlağətin görkəmli abidəsinə çevrilmişdir. Linkoln məhz bu nitqində demokratiyaya sonradan klassik hesab edilən tərif vermişdir. Övvəllər meşəqüran və yerölçən işləmiş, sonradan Respublikaçılar Partiyasının təsisçilərindən biri, ABŞ Prezidenti olmuş Linkoln demişdir: "Biz burada qarşımızda duran böyük vəzifəyə sadıq qalacağımıza and içməliyik – and içməliyik ki, özlərini bütünlüklə, axıradək bu işə həsr etmiş insanlardan qəbul etdiyimiz işə sədaqət estafetini ləyaqətlə daşımacaq, bizdən asılı olan hər şeyi edəcəyik ki, bu qurbanlar hədəf olmasın, Allahın köməyi ilə bu millət azadlığın yeni doğuluşunun başlanğıcını qoyacaq və xalq idarəetməsi, xalqın vasitəsilə, xalq üçün idarəetmə heç vaxt yer üzündən yox olmayacaqdır".

Bu cür mənalı və tarixi əhəmiyyətli sözlərin deyildiyi vaxtdan iki əsrdən çox keçəndən sonra demokratiyanın "xalq idarəetməsi, xalq vasitəsilə və xalq üçün idarəetmə" kimi anlaşılması həmişəkindən daha aktual və mühüm məsələdir.

İndi, bu cür mənalı və tarixi əhəmiyyətli sözlərin deyildiyi vaxtdan iki əsrdən çox keçəndən sonra demokratiyanın "xalq idarəetməsi, xalq vasitəsilə və xalq üçün idarəetmə" kimi anlaşılması həmişəkindən daha aktual və mühüm məsələdir. Çox vaxt unilateralizm ilə – birtərəfliliklə assosiasiya doğuran dünya nizamı qlobal inteqrasiya proseslərinin yerini və rolunu başqa müstəviyə keçirməklə sosial gerçəkliyin yeni izahını formalaşdırır. İndi aşkar olur ki, F.Fukuyamanın bu yaxınlarda haqqında bəhs etdiyi bizim "post-bəşəri gələcək" ümumi qlobal koordinat sisteminin törəməsi olan yeni lokal amillərin təsiri altında yeniləşir, şəklini dəyişir. Ona görə də bu halda Fridrix Nitşsenin aşağıdakı sözlərini yada salmamaq çətindir: "Yetər! İndi elə bir dövr başlanır ki, siyasət başqa məna kəsb edir". Əgər tarixin sonunun yetişdiyini Hegel 1806-cı ildə, Fukuyama isə 1999-cu ildə bildirmişdisə və onlardan birincisi Fransa inqilabının hüdudlarından kənarında hərəketin olmamasına əsaslanırdısa, ikincisi isə əmin idisə ki, SSRİ dağılandıqdan sonra liberalizm qlobal miqyasda qalib gələcəkdir, yeni mondializm şəraitində isə belə bir sual qarşıya çıxır: tarix ümumən hansı istiqamətdə hərəket edir? Bu sual ötən əsrin axırlarında tarixin gələcək üçün yeni strategiya formalaşdırmağa imkan verdiyi transformasiya cəmiyyətləri üçün son dərəcə aktualdır.

XX əsrdə Azərbaycanda təkə sosial-iqtisadi quruluş dəyişməmiş, həm də siyasi və ictimai təsisatlarda intensiv islahatlar baş vermişdir. Artıq hərtərəfli tənəzzül həddində olan kommunizm sisteminin büsbütün durğunlaşması və dağılması prosesinə səbəb olmuş Qorbaçov "demokratikləşmə"sindən sonra dövlətçiliyin "broun hərəketi" kimi, nizamsız formalaşması və bununla əlaqədar hakimiyyət iyerarxiyasının tənəzzülü və mərkəzsizləşdirilməsi illəri başladı.

Postsovet məkanındakı bütün dövlətləri əhatə etmiş bu dövr milyonlarla insanın yaddaşında puç olmuş ümidlər, gerçəkləşməmiş xəyallar və

itirilmiş mövqelər dövrü kimi qalmışdır. Qlobal sosialist nüfuzu barədə nikbinlik çox tezliklə gələcəyə inamsızlıq və bədbinliklə əvəz edildi. Tanınmış Ameri-

ka tranzitoloqu V.Bansın qeyd etdiyi kimi, "postkommunizm demokratiyaya keçiddən daha böyük bir şeydir; bu, siyasəti, iqtisadiyyatı və ictimai həyatı əhatə edən inqilabdır"¹.

Müstəqilliyin əldə edilməsi ölkəmizin qarşısında diktaturadan demokratiyaya, komanda iqtisadiyyatından sərbəst bazar iqtisadiyyatına, iki əsrlik işğalçılıq tarixi olan imperiyanın bir hissəsindən milli dövlətə çevrilmək vəzifələrini qoydu.

Müstəqilliyin əldə edilməsi ölkəmizin qarşısında dikturadan demokratiyaya, komanda iqtisadiyyatından sərbəst bazar iqtisadiyyatına, iki əsrlik işğalçılıq tarixi olan imperiyanın bir hissəsindən milli dövlətə çevrilmək vəzifələrini qoydu. Qorbaçovun uğursuzluqlar dövrünün sosial və geostrateji gerçəkliyinin yekunları, eləcə də bunun ardınca baş vermiş institusional transformasiya marginallıq sindromu yaratdı. Bu sindrom ictimai, siyasi və iqtisadi təsisatların formalaşmasına gizli, lakin məqsədyönlü şəkildə təsir edirdi. Zaman keçdikcə, nəinki insanların həyat təzi və davranış normaları dəyişməyə başladı, həm də idarə edənlərin və idarə edilənlərin, cəmiyyətin "yuxarı" və "aşağı" təbəqələrinin qarşılıqlı təsir mexanizmləri ümumən yeni şəkil alırdı. Bununla bərabər, kommunizm dövrünün müəyyən etdiyi institusional qaydalar kollapsa uğrayaraq, siyasi institusionallaşma sahəsində dünya təcrübəsindən istifadə etmək səyləri

¹ V.Bunce. Comparing East and West. "Journal of Democracy", Vol. 6, №3, 1995, p. 92.

doğurur, bu təcrübənin mənimsənilməsinin qanunauyğunluqları və üsulları məsələsini labüd surətdə qarşıya qoyurdu.

Ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarında Heydər Əliyev Azərbaycanda müstəqil dövlət yaradılması və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, idarəetmə proseslərinin mərkəzləşdirilməsi və milli iqtisadiyyatın durğunluq prosesinin dayandırılması məqsədi daşıyan sosial-siyasi və iqtisadi dəyişikliklər həyata keçirməyə başladı. Milli tariximizin bu dövrü milli dövlətçilik qurulması üçün o vaxt zəruri olan qətiyyətli etatist yanaşmanın əsası, başlıca mənbəyi olmuş, bu yanaşmanın bazis konsepti isə Azərbaycan cəmiyyətinin siyasi, iqtisadi və sosiomədəni modernləşməsinin prioritet komponenti kimi Realpolitik çıxış etmişdir. Bu yanaşma Azərbaycana maraqların toqquşması məkanı və müxtəlif kliyalist qrupların eksperimentlər aparması üçün sınaq

Ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarında Heydər Əliyev Azərbaycanda müstəqil dövlət yaradılması və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, idarəetmə proseslərinin mərkəzləşdirilməsi və milli iqtisadiyyatın durğunluq prosesinin dayandırılması məqsədi daşıyan sosial-siyasi və iqtisadi dəyişikliklər həyata keçirməyə başladı.

meydanı kimi baxanların siyasi romantizmə və bəsirətsizliyə əsaslanan bütün cəhdlərinin üstündən qələm çəkdi.

Bir sözlə, XX əsrin axırları milli transformasiya üçün çıxış

nöqtəsi oldu və Azərbaycan yeni minilliyə hələ də bərqərar olmamış institusional dizayn ilə, lakin elə siyasi-iqtisadi inkişaf səviyyəsində qədəm qoydu ki, hazırda həmin səviyyə səmərəli dövlətçilik sisteminin qurulması istiqamətində real və təsirli addımlar haqqında mühakimə yürütməyə imkan verir. Son illərdə həyata keçirilmiş modernləşmə qərarlarının bütöv kompleksi Azərbaycanı zəif və tənəzzül edən iqtisadi

tisadi sistemə, düzgün siyasi institusional quruluşa, marginnallaşmış ictimai şüura malik sositumdan yeni davranış normaları və stereotipləri, davamlı siyasi sistemi və mərhələlər üzrə formalaşmaqda

olan demokratik təsisatları, bazar sisteminə xas iqtisadi strukturu olan məkana çevirməyə imkan vermişdir. Səmərali dövlətçilik strukturunun təşəkkülünün əsasını təşkil edən başlıca tezis

XX əsrin axırları milli transformasiya üçün çıxış nöqtəsi oldu və Azərbaycan yeni minilliyə hələ də bərqərar olmamış institusional dizayn ilə, lakin elə siyasi-iqtisadi inkişaf səviyyəsində qədəm qoydu ki, hazırda həmin səviyyə səmərali dövlətçilik sisteminin qurulması istiqamətində real və təsirli addımlar haqqında mühakimə yürütməyə imkan verir.

Azərbaycanın regional proseslərdə rəqabətə davamlılığını və buna müvafiq olaraq, Cənubi Qafqazda tam mənada iqtisadi liderliyini təmin etmək söylərindən ibarət idi.

Möhkəm siyasi sistemin formalaşması XX əsrin yekunlarından birinin, çox böyük ictimai kataklizmlər bahasına alınmış ibrət dərşinin başa düşülməsini tələb edirdi. Bu dərş sosial-siyasi təsisatların demokratik modelinin nisbi, lakin çox mühüm üstünlüyündən ibarət oldu. Demokratik nümayəndəli təsisatların incə, diferensiasiya edilmiş, tənzimlənmiş sisteminin yaratdığı ictimai konsolidasiya, sosial və siyasi aktorların idarə edilməsi və qarşılıqlı fəaliyyətinin optimallaşdırılması imkanı inkişaf etmiş demokratik cəmiyyətin ən mühüm amili olan bazarın daha səmərali işləməsinə şərait yaradan vəziyyəti xeyli dərəcədə möhkəmləndirir.

Hazırda sosiomədəni transformasiyanı milli tranzitin iki aspekti – iqtisadi və siyasi modernləşmə müəyyən edir. Bu transformasiyanın əsas mahiyyəti inkişaf dərəcəsi, siyasi

və iqtisadi hazırlıq səviyyəsi müxtəlif olan cəmiyyətlərə "üçüncü demokratik dalğa"nın genişlənməsi ilə əlaqədar "idxal edilən" şəffafıq, yeni idarəetmə stereotipləri, digər davranış və sosiomədəni normalar və arxetiplər şəklində təzahür edir¹. "Qlobal demokratik yürüşün" tərkib hissəsi kimi, sosiomədəni fonun dəyişiklikləri postindustrial də-

Hazırda sosiomədəni transformasiyanı milli tranzitin iki aspekti – iqtisadi və siyasi modernləşmə müəyyən edir.

yərlərin institusionallaşmasına, səmərəli idarəetmə amillərinin formalaşmasına və şəffaf ictimai

qayda qurulmasına imkan yaradır. Demokratiya, bazar təsərrüfatı və vətəndaş cəmiyyəti idealı tədricən cəmiyyətin inkişaf strategiyasının əsas səmtinə çevrilmiş, beləliklə də müasir milli dövlətin başlıca vəsilələri olmuşdur.

¹ Bax: S.Hantinqton. "Üçüncü dalğa".

Yeni paradiqmanı qurarkən: iqtisadiyyatdan demokratiyaya doğru

"Hər bir digər elm kimi, siyasət də elmdir; onun müəyyən müddəaları, qanunları, qaydaları, habelə bitib-tükənməyən müxtəlif birləşmələri mövcuddur; o, daim öyrənməyi, dərindən və uzun-uzadı düşünməyi tələb edir".

(Jan Pol Marat, 1743-1793-cü illər)

2003-cü il milli transformasiyanın yeni mərhələsinin başlanğıcı oldu, səliss qurulmuş sabit siyasi sistemi tərəqqi etməkdə olan iqtisadi strukturun intensiv formalaşması

İlham Əliyevin Prezidentliyinin əsas konsepsiyası güclü iqtisadi bazanın formalaşdırılmasından ibarət idi. Bu konsepsiya kütləvi şüurun və cəmiyyətin sosiomədəni bazisinin mərhələlərlə postindustrial dəyərlər və demokratik ənənələr məcrasına transformasiyasına imkan yaratmalıdır.

məkanına yönəltdi. İlham Əliyevin Prezidentliyinin əsas konsepsiyası güclü iqtisadi bazanın formalaşdırılmasından ibarət idi. Bu konsepsiya kütləvi şüurun və cəmiyyətin sosiomədəni bazisinin mərhələlərlə postindustrial dəyərlər və demokratik ənənələr məcrasına transformasiyasına imkan yaratmalıdır. Bununla bərabər, geostrateji və geoiqtisadi məsələlər kompleksini həll etmək, milli

tərəqqinin sabitliyini və davamlılığını təmin etmək, ölkəni beynəlxalq münasibətlərin obyektinə deyil, bu münasibətlərin subyektinə çevirmək lazım idi, çünki Yeni Dünya Nizamını formalaşdıran ümumdünya transformasiyaları dövründə Azərbaycanın qlobal proseslərdə iştirakının təmin edilməsi son dərəcə zəruridir.

Bu həqiqəti başa düşmək baxımından ölkənin siyasi elitası integrasiya təşəbbüslərində Azərbaycanın iştirakının təmin

İki qitənin qovuşduğu yerləşən Azərbaycan Avropa ilə Asiyanı əlaqələndirən, onların nəinki mədəniyyətlərini və sivilizasiyalarını, həm də əsas iqtisadiyyatlarını birləşdirəcək körpü rolunu oynayır.

edilməsi üçün mühüm amilə çevrilmiş bir sıra taleyüklü layihələri həyata keçirmişdir. Son illərdə ölkəmizdə Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına, o

cümlədən Avropa bazarına çıxarılmasına imkan vermiş Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri kimi bir sıra qlobal layihələr başa çatdırılmış, regional iqtisadi əməkdaşlığın mühüm tərkib hissəsinə çevriləcək, perspektivdə Şimal və Cənubun genişmiqyaslı əməkdaşlığına imkanlar yaradacaq Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun tikintisinə başlanmışdır. Böyük İpək yolunun bərpası çərçivəsində Azərbaycan təkcə tranzit ölkəyə çevrilmir, həm də çox vaxt özü ixracatçı ölkə qismində çıxış edir, bu isə milli iqtisadiyyat üçün yeni imkanlar, perspektivlər yaradır. Eyni zamanda, Azərbaycan özünün təbii qazının Gürcüstan, Türkiyə, Yunanistan, İtaliya ərazisi ilə sonradan Avropa İttifaqı ölkələrinə nəql edilməsini nəzərdə tutan NABUKKO kimi layihələrə fəal surətdə qoşulur, "Yeni qonşuluq" proqramı çərçivəsində Avropa İttifaqı ilə sıx əməkdaşlıq edir.

Azərbaycan qazı artıq Aİ bazarlarına – Yunanıstana daxil olur. İki qitənin qovuşuğunda yerləşən Azərbaycan Avropa ilə Asiyanı əlaqələndirən, onların nəinki mədəniyyətlərini və sivilizasiyalarını, həm də əsas iqtisadiyyatlarını birləşdirə biləcək körpü rolunu oynayır. Əlverişli coğrafi mövqeyinə arxalanan Azərbaycan öz potensialını səmərəli şəkildə reallaşdırmağa çalışır. Qlobal rəqabət şəraitində

fəal iqtisadi siyasət yeridilməsi milli məsələlərin səmərəli həlli üçün çox mühüm amildir. Lakin

İqtisadi baxımdan öz gələcəyini quran Azərbaycan həm regional, həm də global layihələrdə milli maraqlarını gözləyir.

məlum olduğu kimi, müasir dünyada iqtisadiyyat geosiyasətlə sıx bağlıdır. Buna görə də iqtisadi baxımdan öz gələcəyini quran Azərbaycan həm regional, həm də global layihələrdə milli maraqlarını gözləyir. Enerji daşıyıcılarının dövlətlər arasında mehriban qonşuluq münasibətlərinin çox mühüm tərkib hissəsi olduğu indiki vaxtda regional və global təhlükəsizliyin möhkəm quruluşunu formalaşdırmaq üçün bütün tərəflərin maraqlarını nəzərə almaq lazımdır.

Son illərdə milli səviyyədə həyata keçirilmiş tədbirlər, əvvələn, ölkədə orta sinfin formalaşmasına şərait yaradan və inkişaf etmiş demokratik cəmiyyətin ən mühüm cəhəti olan yoxsulluğun səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmasına (indi həmin göstərici təxminən 16 faizdir); ikincisi, Azərbaycan iqtisadiyyatının xarakterini keyfiyyətə dəyişən milli istehsalçının rolunun və əhəmiyyətinin artmasına; üçüncüsü, dövlət ilə özəl sektor arasında təkamül yolu ilə baş verən, lakin bütün tərəflərin mənafelərinin nəzərə alındığı, hüquqi qaydanın və

qanunçuluğun prioritet amillər kimi çıxış etdiyi səmərəli və şəffaf əlaqələr sistemi qurmaq istəyini real şəkildə əks etdirən qarşılıqlı münasibətlərin xarakterinin dəyişməsinə şərait yaradır. Ümumiyyətlə, manatın denominasiyasından tutmuş ölkədə ÜDM-in əhəmiyyətli dərəcədə artmasına, 600.000-dən çox yeni iş yerinin yaranmasından başlamış milli büdcənin on qat artırılmasınadək (2008-ci ildə Azərbaycanın icmal büdcəsi 12 milyard dollara bərabərdir) kompleks tədbirlərin görülməsi güclü iqtisadi strukturun və davamlı iqtisadi artımın bazisini yaradır.

Son illərdə sosial məsələlərin həllinə və əhəlinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəldilməsinə ciddi diqqət yetirilir. 2007-ci ilin

2003-cü ildən bəri ölkədə orta sinfin möhkəm bazisinin formalaşması üçün şərait yaradılması iqtidarın iqtisadi fəallığının mühüm aspekti olmuşdur.

sonuna adambaşına düşən real pul gəlirləri əvvəlki illə müqayisədə 38 faiz artaraq 1670 manata, orta aylıq

əmək haqqı 42 faiz artaraq 214 manata, təyin olunmuş aylıq pensiyanın orta məbləği 44 faiz artaraq 59 manata çatmışdır. 2008-ci ilin yanvarından minimum əmək haqqı və minimum pensiya 20 faiz artırılmışdır. Hazırda həmin rəqəm 60 manata bərabərdir, lakin bir neçə il bundan əvvəl bu rəqəmin 9 manata bərabər olduğunu nəzərə alsaq, irəliləyiş göz qabağındadır.

2003-cü ildən bəri ölkədə orta sinfin möhkəm bazisinin formalaşması üçün şərait yaradılması iqtidarın iqtisadi fəallığının mühüm aspekti olmuşdur. Bu məsələ ölkədə yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılması və milli iqtisadiyyatın bütün subyektləri üçün bərabər şərait yaradılması yolu ilə həll edilir. Əgər 2003-cü ildə Azərbaycanda

yoxsulluq şəraitində yaşayanlar 49 faiz idisə, 2008-ci ilin yanvarın 1-nə bu göstərici 16 faizə düşmüşdür. Bu, həyata keçirilən siyasətin cari nəticəsidir, lakin heç də son nəticə deyildir. Bu, təkcə daxili iqtisadi mühitin sabitləşdirilməsinə deyil, həm də bütövlükdə ölkədə rəqabətə davamlı iqtisadi struktur yaradılmasına yönəlmiş lokal tədbirlər kompleksinin planlı şəkildə həyata keçirilməsinin real göstəricisidir. Belə şəraitdə hər bir fərd bazar təsərrüfatının möhkəm bazisinin formalaşmasına fəal surətdə cəlb edilə bilər və cəlb olunmalıdır. Prezidentin qeyd etdiyi kimi, hətta iqtisadi baxımdan inkişaf etmiş ölkələrdə də yoxsulların sayı kifayət qədər çoxdur. "Əlbəttə, inkişaf etmiş ölkələrdə minimum istehlak səbətinin meyarları başqadır. Amma hər şey müqayisədə bilinir və ölçülür. Azərbaycanın indiki şəraitində, iqtisadi durumunda yoxsulluğun 16 faizə düşməsi, hesab edirəm, bizim böyük uğurumuzdur və mən əminəm ki, 2008-ci ildə görülməli tədbirlər nəticəsində bu rəqəm daha da aşağı düşəcəkdir. Beləliklə, Azərbaycanda yoxsul təbəqə olmayacaqdır. Mən buna inanıram və əlimdən gələni edəcəyəm ki, biz buna tam şəkildə nail ola bilək"¹.

İqtisadi artım və neftin dünya qiymətinin xeyli dərəcədə yüksəlməsi beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın iqtisadi mövqeyinin güclənməsinə gətirib çıxarmışdır. Son üç ildə cari əməliyyatlar hesabının müsbət saldosu təxminən 50 dəfə artaraq 7 milyard ABŞ dollarını ötür keçmişdir. Bu, ölkənin ümumi daxili məhsulunun 30 faizini təşkil edir. 2008-ci ildə bu göstəricinin 14 milyard dolları ödəməyi gözlənilir. Ölkənin xalis kreditor mövqeyi əhəmiyyətli dərəcədə güclənmiş, 2007-ci ildə xarici

¹ Nazirlər Kabinetinin iclasında Prezident İlham Əliyevin nitqindən, 11 yanvar 2008-ci il. "Azərbaycan" qəzeti, 12 yanvar 2008-ci il.

maliyyə aktivləri 3,3 milyard dollar artdığı halda, öhdəliklərimiz 1,4 milyard dollar azalmışdır.

Son dörd ildə ölkəyə xarici valyuta axınının artması nəticəsində strateji valyuta ehtiyatları 4,5 dəfə artaraq 7 milyard ABŞ dollarını ötmüşdür. Hazırda qeyri-neft sektoru üzrə əmtəə və xidmətlər idxalının strateji valyuta ehtiyatları ilə maliyyələşdirilmə müddəti beynəlxalq normadan beş dəfə yüksəkdir. Ötən il Milli Bankda valyuta ehtiyatları iki dəfə artaraq 4 milyard ABŞ dollarına çatmışdır. Azərbaycan həmin vəsaitlərin idarə olunmasından 150 milyon ABŞ dolları məbləğində gəlir əldə etmişdir.

Bütövlükdə 2007-ci ildə həm Neft Fondunda, həm də Milli Bankda saxlanılan strateji valyuta ehtiyatlarının strateji diversifikasiyası həyata keçirilmiş və bizim bir valyutadan asılılığımızın, müxtəlif xarici sarsıntılara həssaslığın azaldılması və bununla da ehtiyatların mütləq dəyərinin saxlanmasını təmin etmək vəzifəsi yerinə yetirilmişdir.

Bütün bunlar milli iqtisadiyyatın liberallaşması prosesinin başlanmasından – İlham Əliyevin birinci prezidentlik müddətinin ən mühüm istiqamətindən bəhs etməyə imkan verir. Prezidentin vurğuladığı kimi, "bizdə özəl sektorun ÜDM-də payı 80 faizdən çoxdur. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, neft və qaz sahəsi dövlətin inhisarındadır, bunlar isə iqtisadiyyatın əsasıdır. Buna görə də bütün amillərin məcmusu və əlbəttə, vəziyyətin sabitləşməsi, xarici investorların Azərbaycana inamı bu uğurları qazanmağa imkan vermişdir. Əlbəttə, üç il dalbadal 30 faiz və daha artıq iqtisadi artıma nail olmaq, demək olar ki, dünya rekordudur. Lakin mənim üçün hətta bunlar da

çox mühüm göstərici deyildir. Ölkədə yoxsulluğun azalması daha mühüm göstəricidir, çünki ÜDM-in səviyyəsi hələ o demək deyil ki, bu imkanlardan hamı istifadə etmişdir. Yoxsulların sayı 2003-cü ildəki 50 faizdən 2007-ci ildə 20 faizə qədər azalmışdır"¹.

2007-ci ildə də ümumi daxili məhsulun istehsalı yüksək olmuş və 24,6 milyard manata çatmışdır. Bu isə 2006-cı ildə müqayisədə 24,7 faiz

səviyyəsində real artım deməkdir. Qeyri-neft sektoru üzrə artım 11 faiz təşkil etmişdir.

Başa çatmış 2007-ci ili bütövlükdə təhlil etsək, cəsarətlə deyə bilərik ki, məhz bu dövr milli iqtisadiyyatın liberallaşmasında müəyyənedici mərhələ olmuşdur.

Təhlil

göstərir ki, ötən il də daxil olmaqla, son dörd ildə ölkə iqtisadiyyatı təxminən 2 dəfə, onun qeyri-neft sektoru isə 1,8 dəfə artmışdır. Təkcə Dövlət Neft Fondunun vəsaitlərinin məbləği ötən il ərzində 1 milyard ABŞ dolları həcmində artmışdır.

Nüfuzlu investisiya bankı olan "Qoldman Saks" tərəfindən hazırlanmış iqtisadi inkişaf indeksi üzrə hesabatə görə, Azərbaycan bütün MDB ölkələrini qabaqlamış, dünyada 170 ölkə arasında 61-ci yeri tutmuşdur. Azərbaycan Ukraynanı (71-ci yer), Rusyanı (81-ci yer), Ermənistanı (82-ci yer), Gürcüstanı (100-cü yer) xeyli dərəcədə qabaqlamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu indeks təkcə makroiqtisadi göstəriciləri yox, həm də kompyuterlərdən, telefonlardan, internetdən istifadə, təhsilin orta səviyyəsi, orta ömür, qanunun aliliyi və siyasi sabitlik kimi bir sıra sosial-siyasi parametrləri də əks etdirir.

¹ Moldovanın "Kanal-4" televiziyasına müsahibədən, "Azərbaycan" qəzeti, 26 dekabr 2007-ci il.

Digər mühüm aspekt azərbaycanlı sərmayədarların yaranması və onların ölkə hüdudlarından kənara çıxmasıdır. Gürcüstanda, Türkiyədə və Avropanın bəzi ölkələrində bir sıra layihələrin uğurla həyata keçirilməsi Azərbaycan tərəfindən xaricdə sərmayə qoyuluşunun davamlı şəkildə artmasına şərait yaradır. Bu, milli iqtisadiyyatın strukturunun dəyişdirilməsi, onun innovasiya keyfiyyətləri kəsb etməsi istiqamətində konkret addımlar atmaq üçün real zəmindir. Bu baxımdan biz iki çox mühüm amili əsas götürürük: əvvələn, xaricdə qoyulan sərmayələr keyfiyyətcə başqa cür ikitərəfli münasibətlərin

Ümumən ölkənin iqtisadiyyatı sabitləşmiş sənaye cəmiyyətindən postindustrial cəmiyyət müstəvisinə transformasiya üçün real bazis yaradır.

yaranasına kömək edir; ikincisi, sərmayələrin həcmindən daha çox prioritetləri düzgün seçmək bacarığı vacibdir.

Eyni zamanda, Prezident İlham Əliyevin 2003-cü ildə seçdiyi məsuliyyətli iqtisadi siyasətə sadıq qalmaq zəruridir.

Başa çatmış 2007-ci ili bütövlükdə təhlil etsək, cəsarətlə deyə bilərik ki, məhz bu dövr milli iqtisadiyyatın liberallaşmasında müəyyən edici mərhələ olmuşdur. Tədbirlərin bütöv bir kompleksi, o cümlədən sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin "bir pəncərə" prinsipi üzrə qeydiyyatının başlanması, birbaşa xarici investisiyalar axınının liberallaşdırılması, dövlət xərclərində prioritetlərin səmtinin yüksək iqtisadi səmərəni, rentabelliyi təmin edən və gəlirlərin bölgüsünü yaxşılaşdırmağa imkan verən sahələrin xeyrinə dəyişməsi, həqiqətən, inqilabi dəyişikliklər olmuşdur və bunlar təsərrüfatçılıq subyektlərinin işinin və qeydiyyat sisteminin daha artıq dərəcədə şəffaflığına, milli

iqtisadiyyatın səmərəli inkişafına şərait yaradacaqdır. Bütövlükdə 2007-ci il Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün çox uğurlu il olmuşdur. Bu ildə Azərbaycanda iqtisadi sahədə bütün müsbət meyillər daha da inkişaf etmiş və beləliklə, Azərbaycan öz iqtisadi potensialını əhəmiyyətli dərəcədə artırma bilmişdir. Ümumi daxili məhsul təxminən 25 faiz artmışdır. Beləliklə, son dörd il ərzində ölkədə aparılan əsaslı iqtisadi islahatlar nəticəsində Azərbaycanda iqtisadiyyatın həcmi 96 faiz, təxminən iki dəfə artmışdır ki, bu, dünyada analoqu olmayan bir göstəricidir. Çox müsbət hal ondan ibarətdir ki, bununla yanaşı, sənaye istehsalı da təxminən eyni sürətlə artır. Bu il sənaye istehsalının artımı 24 faiz olmuşdur.

Ümumən ölkənin iqtisadiyyatı sabitləşmiş sənaye cəmiyyətindən postindustrial cəmiyyət müstəvisinə transformasiya

Cəsarətlə deyə bilərik ki, İlham Əliyevin prezidentliyinin birinci dövrünün əsas vəzifəsi – davamlı və tərəqqi edən iqtisadi sistemin formalaşdırılması uğurla reallaşdırılır.

üçün real bazis yaradır. Azərbaycan solumunun müasir özünüdərkini və milli "Mən"ini formalaşdıran Modern öz yerini latent şəkildə dəyişərək, postmodernist siyasi və iqtisadi determinantlar üçün məkan yaradır. Özlüyündə qloballaşma milli iqtisadiyyatın inkişafı, siyasi və demokratik təsisatların təkmilləşdirilməsi üçün yeni imkanlar yaradır və daha geniş perspektivlər açır. Buna görə də cəsarətlə deyə bilərik ki, İlham Əliyevin prezidentliyinin birinci dövrünün əsas vəzifəsi – davamlı və tərəqqi edən iqtisadi sistemin formalaşdırılması uğurla reallaşdırılır. Məhz iqtisadi modernləşmə, bazarın sabitliyi, bank mühitinin təkmilləşməsi, orta sinfin formalaşması və ölkənin ÜDM-ində özəl sahibkarlığın

rolunun güclənməsi ictimai şüuru latent şəkildə təzələyəcək, onu yeni demokratik ənənələr və təsisatlar müstəvisinə yönəldəcəkdir. Ölkənin iqtisadi cəhətdən güclənməsi və vətəndaşların maddi rifahının təmin edilməsi vasitəsilə cəmiyyətin mərhələli demokratikləşməsindən və keçid demokratiyasından möhkəmlənmiş, yəni konsolidasiya olunmuş məkana transformasiyası barədə danışmaq olar. Unutmamalıyıq ki, tranzitar dövlətlərdə iqtisadiyyat inkişaf etdikcə, cəmiyyətin və dövlətin sosial və institusional strukturu da dəyişir. Əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin artması, eləcə də ölkəyə investisiyalar axını nəticəsində iqtisadiyyatın daha çox

Ölkənin iqtisadi cəhətdən güclənməsi və vətəndaşların maddi rifahının təmin edilməsi vasitəsilə cəmiyyətin mərhələli demokratikləşməsindən və keçid demokratiyasından möhkəmlənmiş, yəni konsolidasiya olunmuş məkana transformasiyası barədə danışmaq olar.

fəaliyyət qabiliyyətli və səmərəli olması, təsərrüfat həyatının mərhələli modernləşməsinə şərait yaradır. Bu da öz növbəsində Karl Marksın bəhs etdiyi vəziyyətə gətirib çıxarır – ölkədə tə-

sərrüfat modernləşəndə, kapitalizm möhkəmlənəndə və burjuaziya yarananda siyasi sistemin transformasiyası ləbüddür. Marksın terminologiyası ilə desək, bazisdə baş verən dəyişikliklər həmişə üstqurumda dəyişikliklərə səbəb olur.

Tanınmış Amerika filosofu Frensis Fukuyamanın qeyd etdiyi kimi, "kapitalizm ilə demokratiya arasında münasibətlər düzxətli xarakter daşımır. Özlüyündə kapitalizm demokratiyanın xeyrinə birbaşa təzyiqlər yaratmır. O, avtoritarizmin bir çox forması ilə (lakin əlbəttə, kommunist totalitarizmi ilə yox) çox gözəl uyuşur və hətta qeyri-demokratik ölkələrdə də tərəqqi edə bilər.

Lakin sosializmə nisbətən kapitalizm iqtisadi tərəqqi üçün daha səmərəli mühərrikdir və beləliklə, onun sabit demokratiya üçün əlverişli şərait yaradan sürətli sosial-iqtisadi dəyişikliklər doğurması ehtimalı daha böyükdür"¹. Digər Amerika politoloqu R.Daç isə yazır ki, "keçmişdə bazar iqtisadiyyatı demokratik təsisatlardan daha əvvəl yaranırdı"². Buna görə də bəzən bizə eyni vaxtda həm demokratiyaya, həm də bazar iqtisadiyyatına keçidi zorla qəbul etdirmək səyləri iqtisadi və siyasi dəyişikliklər arasında əsrlər boyu yaranmış qarşılıqlı əlaqələr modelini dəyişmək cəhdi, tarixi baxımdan presedentləri olmayan bir eksperiment deməkdir.

Tarixi təcrübə sübut edir: demokratik rejim yalnız o halda möhkəm rejim kimi qalır ki, ümumi seçki hüququ adambaşına ÜDM-in müəyyən səviyyəsinə çatdıqda yaranmış olsun.

Tarixi təcrübə sübut edir: demokratik rejim yalnız o halda möhkəm rejim kimi qalır ki, ümumi seçki hüququ adambaşına ÜDM-in müəyyən səviyyəsinə çatdıqda yaranmış olsun. Bu səviyyədə ölkə əhalisinin əksəriyyəti məsul qərarlar qəbul etmək və seçki bülletenləri alan lümpenlərin təsirini bitərəfləşdirmək üçün kifayət qədər güclü olur. İnkişafın daha aşağı səviyyələrində ümumi seçki hüququnun tətbiq olunması cəhdləri ya bu hüququn tezliklə ləğv edilməsinə, yaxud da onun heç bir məna kəsb etməyən prosedura çevrilməsinə gətirib çıxarır. İnkişaf səviyyəsi bu həddən təxminən üç dəfə yüksək olduqda isə, demokratik sistemə keçid sadəcə olaraq labüddür.

¹ Fr.Fukuyama. Capitalism and Democracy: The Missing Link. In L.Diamond and M.F.Plattner (Eds), Op.cit. p. 102.

² R.Duch. Toleranting Economic Reform: Popular Support for Transition to a Free Market in the Former Soviet Union. "American Politician Science Review", № 87, 1993, p. 594.

Hər hansı ölkə üçün üstün siyasi təsisatların formalaşmasını xeyli dərəcədə məhz iqtisadi inkişafın səviyyəsi müəyyən edir. Davamlı iqtisadi yüksəliş üçün optimal siyasi rejim ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılıdır. İnkişaf səviyyəsi yüksək olan ölkələr postindustrializm dövrünün tələblərinə uyğunlaşma məsələlərini yalnız müasir demokratik cəmiyyətin kifayət qədər inkişaf etmiş təsisatları mövcud olduqda həll edə bilər.

Şərqi Asiya dövlətlərinin əksəriyyəti buna oxşar yol keçmişdir. Onlar əvvəlcə iqtisadi islahatları həyata keçirmiş və

Hər hansı ölkə üçün üstün siyasi təsisatların formalaşmasını xeyli dərəcədə məhz iqtisadi inkişafın səviyyəsi müəyyən edir.

yalnız bundan sonra siyasi islahatlara başlamışdır. Əslində, siyasi dəyişikliklər çox vaxt inkişaf

etməkdə olan iqtisadi sistemin,- Sinqapurda, İndoneziyada və ya Malayziyada olduğu kimi,- dönməz aspektinə çevrilir. Məsələn, 20 il müddətində liberallaşmağa cəhd göstərən Meksikada real irəliləyiş yalnız əhalinin hər nəfərinə düşən milli gəlir 9000 dollara çatdıqdan sonra baş vermişdir. Bu hədd demokratikləşmə prosesinin dönməz olduğunu göstərdi və Meksikanı konsolidasiya olunmuş demokratiya ölkələri sırasına çıxardı. Türkiyədə demokratik dəyişikliklər iqtisadi vəziyyətin sabitləşməsindən, inflyasiya azaldandan və cəmiyyətin maddi rifahı yüksəlməyə başlayandan sonra uğurlu oldu. Türkiyənin siyasi rəhbərliyi qısa müddətdə əhalinin hər nəfərinə düşən ÜDM-in, demək olar ki, 6500 ABŞ dollarına çatmasına nail oldu ki, bu da ölkə iqtisadiyyatının sabit şəkildə və mərhələli inkişafını göstərir.

Son onillikdə demokratikləşmə səmərəli transformasiya üçün real və möhkəm zəmin yaradan iqtisadi artımla sıx

bağlıdır. Lakin bu fikri sözün hərfi mənasında, "varlılar demokratikdir" kimi şərh etmək lazım deyil. İqtisadi amillər həlledici rol oynamaqla, iqtisadi yüksəliş və demokratiqləşmə bir-birini qarşılıqlı surətdə şərtləndirir.

Təbiət tərəfindən verilən və ya dövlətin ərazisində mövcud olan təbii ehtiyatlar yox, feodalizm cəmiyyətindən kapitalizm cəmiyyətinə, daha sonra sənaye cəmiyyətindən postindustrial cəmiyyətə tranzit nəticəsində və bu zaman sənayenin prioritetini xidmətlər sahəsinin imperativinə çevirməklə əldə edilmiş sərvətlər və imkanlar bazar inkişafı yoluna real və ardıcıl surətdə keçid barədə danışmağa əsas verir. Qərbin və Yaponiyanın təcrübəsi göstərir ki, bu cür inkişaf daha səmərəlidir. Zəngin təbii sərvətlərə malik olan və bu imkanlardan yalnız siyasi elitanın və maliyyə elitasının varlanması məqsədi ilə istifadə edən dövlətlər çox vaxt yetərincə inkişaf etmir, onların xalqları savadsız, mütəxəssisləri hazırlıqsız olur. Belə dövlətlərdə kənardan "beyinlər" cəlb edilməsi yolu ilə "Qərb intellektuallarının" istehlakçısı psixologiyası formalaşır, eyni zamanda, təhsil sistemi aşağı, cəmiyyət isə bəsit səviyyədə qalır. Prezident İlham Əliyevin vurğuladığı kimi, "harada ki, demokratiya inkişaf edib, o ölkələr iqtisadi cəhətdən də inkişaf edibdir. Harada ki, demokratiya inkişaf etməyib, o ölkələrdə inkişaf da sürətlə getməyibdir. Bu məsələdə heç bir təbii ehtiyatlar, neft, qaz böyük rol oynamır, bunlar müvəqqəti amillərdir".

Bu baxımdan Amerikada çıxan nüfuzlu "Foreign Affairs" jurnalının redaktoru Fərid Zəkəriyyə tamamilə haqlı olaraq yazır: "Nəyə görə sərvət azadlıq üçün əlverişli şərait ya-

¹ Prezident İlham Əliyevin Heydər Əliyev parkının açılışında və Yardımlı rayonunun sakinləri ilə görüşdə nitqindən, 9 sentyabr 2005-ci il.

radır? Avropa tarixindən nümunələri yada salaq: iqtisadi inkişaf prosesi, adətən, liberal demokratiyanın uğur qazanması üçün həlledici əhəmiyyətə malik olan iki elementin yaranmasına gətirib çıxarır. Əvvələn, o, cəmiyyətin əsas seqmentlərinə, ilk növbədə, özəl biznesə və bütövlükdə burjuaziyaya güc toplamaq və dövlətdən asılı olmamaq imkanı verir. İkincisi, bu cür ictimai qruplarla işləyən dövlət daha az dərəcədə yırtıcı və şiltaq olur; o, müəyyən qaydalara riayət edilməsinə və cəmiyyətin tələbatına, ən azı, onun elitesinin tələbatına get-gedə çox istiqamətlənir"¹.

Sosioloq Seymur Martin Lipsetin fikrincə, zəngin ölkələrdə demokratiyanın sabitliyini təmin edən səbəblərdən biri ondan ibarətdir ki, müxtəlif sosial mexanizmlər vasitəsilə sərvət bölgü ilə əlaqədar münaqişələrin kəskinliyini azaltmağa imkan verir. İlk vaxtlar maddi rifah və maliyyə resurslarının düzgün bölüşdürülməsi iqtisadi artım üçün zəmin yaradır və beləliklə, fərdin azadlığı dərk etməsinə və yeni kütləvi şüurun formalaşmasına kömək edir. Bu tezisnin əsaslılığını tarixi təcrübə də təsdiq edir. Aleksandr Hamilton vaxtilə yazırdı: "Nə qədər ki, mülkiyyət təqribən bərabər bölüşdürülmüş olaraq qalır və informasiyanın xeyli hissəsi cəmiyyətə sızır, səsvermə zamanı hətta diqqəti ən az cəlb edən insanların da xidmətlərinin lazımınca qiymətləndirilməsi meylə mövcud olacaqdır. Sərvət artdıqca və o, azlığın əlində cəmləşdikcə, cəmiyyətdə təmtərağa meyl gücləndikcə fəzilətlilərə get-gedə daha çox yalnız maddi dəyərlərin xoşagələn əlavəsi kimi baxacaqlar"². Hamilton əmin idi ki, iqtisadi və siyasi hakimiyyətin cəmləşməsi labüddür. Seymur Martin Lipset də bu fikrə şərikdir. 1959-cu ildə o, aşağıda-

¹ Вах: Ф.Закария. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами, стр. 67.

² Вах: Брюс Майроф. Лики демократии, стр. 60.

kı qənaətə gəlmişdi: "Millət nə qədər varlı olsa, onun sabit demokratiyaya nail olmaq şansları bir o qədər yüksəkdir".

Çinin tarixinə, müasir inkişafına nəzər salsaq aydın görürük ki, 1990-cı illərin əvvəlində "Qərbdəki kimi" kapitalizmə

Seymur Martin Lipset də bu fikrə şərikdir. 1959-cu ildə o, aşağıdakı qənaətə gəlmişdi: "Millət nə qədər varlı olsa, onun sabit demokratiyaya nail olmaq şansları bir o qədər yüksəkdir".

gətirib çıxaracağına ümid edilən bir sıra iqtisadi islahatlar başlanmışdı. Bu islahatların bir qisminin uğursuzluğuna baxmayaraq, hər halda, Çində başa düşdülər ki, ölkəni yenidən qurmaq – iqtisadiyyatdan başlayaraq, siyasi modernləşmə və demokratik transformasiya istiqamətində hərəkət etmək lazımdır.

Bu cür konvergeniya iqtisadi islahatların məntiqi davamı kimi çıxış edən siyasi dəyişikliklərin həyata keçirilməsinin mümkünlüyü barədə danışmağa əsas verir. Bu prosesin mahiyyəti insan fəaliyyətinin bütün sahələrinin liberallaşdırılmasından, sosiomədəni arxetiplərin dəyişdirilməsindən və daha sonra demokratik rejimin konsolidasiyasından ibarətdir. Modernləşmənin mərkəzi tezi də bu məqamda əks olunur. Həmin tezis "əndən ibarətdir ki, təsərrüfatın tərəqqisi mədəni, ictimai və siyasi həyatda paralel şəkildə aparılan, özü də müəyyən dərəcədə proqnozlaşdırıla bilən dəyişiklikləri şərtləndirir"¹.

XX əsrin çox böyük iqtisadçısı və siyasi mütəfəkkiri Fridrix Avqust fon Xayek özünün "Köləliyə aparın yol" adlı kitabında yazır: "Həqiqi azadlığın zəruri şərtləri sırasında bədnam "iqtisadi azadlıq" ilə yanaşı, tez-tez və böyük əsas-

¹ Вах: Теория и практика демократии, М., 2006, стр. 143.

la iqtisadi baxımdan müdafiə olunmağın da adını çəkirlər. Bu, müəyyən mənada düzgündür. Özlərini yedirə biləcəyinə əmin olmayan insanlarda müstəqil ağıla və güclü xarakterə nadir hallarda rast gəlmək olar"¹.

Qloballaşma və "üçüncü demokratik dalğa"nın intensiv genişlənməsi şəraitində ictimai dəyişikliklərin bu strategiyası aydın bir məsələ kimi təsəvvür edilir. Çünki qitələrin qarşılıqlı maliyyə əlaqəsinin güclənməsi siyasi təcridçilikdən imtina etməyi və demokratik dövlətlər klubunun üzvü olmaq cəhdini şərtləndirir. Məhz postavtoritar keçidin ölkələr və regionlar üzrə xüsusiyyətinin nəzərə alınması "iqtisadiyyat siyasətdən əzəldir" strategiyasına üstünlük verilməsini müəyyən edir.

Bu şərtlər transformasiya məkanlarında, o cümlədən Azərbaycanda liberallaşmanın və vətəndaş cəmiyyəti formalaşmasının bazisini yaradır. Məhz buna görə vətəndaş cəmiyyəti siyasi demokratiyanın təbii təməlidir. Bu təməl olmadan siyasi demokratiya, sadəcə, mümkün deyil və yaxud səmərəsizdir. 2003-cü ildə İlham Əliyevin prezidentliyinin birinci müddətində əsas yeri məhz bu tezis tuturdu.

¹ Ф.А. Хайек. "Дорога к рабству". М., 2005, стр. 129.

Demokratik sistemi təkmilləşdirərkən: sabitlikdən modernləşməyə doğru

"İdeya insan dərrakəsinin təsadüfi məhsulu deyil, o, bəşər cəmiyyətinin müasir vəziyyətinin təbii ilkin şərti kimi çıxış edir".

**(Aleksis de Tokvil, 1805-1859-cu illər.
Fransız sosioloqu, tarixçi, siyasi xadim)**

Son illərdə dövlətin ictimai-siyasi inkişafının əsas oriyentiri yalnız demokratik təsisatların və ənənələrin möhkəm sisteminin formalaşmasına yönəlmişdir. Özlüyündə demokratikləşmə milli inkişaf strategiyasını

İxrac bu və ya digər milli xüsusiyyətlərin əvəzlənməsi yolu ilə və yaxud yer kürəsinin bu və ya digər guşəsində demokratiya qurulmasının real mümkünlüyü nəzərə alınmadan, yəni cəmiyyətin demokratiyaya keçməyə hazır olmasının əsas göstəricilərinin – institusional, davranış dəyişikliklərinin və sosial-psixoloji dəyişikliklərin həqiqi nəticələri dərk edilmədən baş verir.

müəyyən edən amil və vahid sosium çərçivəsində birgə mövcud olmağın mühüm komponentidir. "Üçüncü demokratik dalğa" şəraitində xalq hakimiyyəti ətrafında müxtəlif diskussiyalar get-gedə aktual və prinsiplial xarakter alır, çünki onlar, bir tərəfdən, milli dövlətin suveren in-

kişafının mümkünlüyünü şərtləndirir, digər tərəfdən, "azadlıq mayaklarına" bu və ya digər demokratik konseptlər barəsində öz təsəvvürlərini "postavtoritar keçid" ölkələrinə ixrac etmək üçün meydan yaradır. Çox vaxt belə ixrac bu və ya digər milli xüsusiyyətlərin əvəzlənməsi yolu ilə və yaxud yer kürəsinin bu və ya digər guşəsində demokratiya qurulmasının real mümkünlüyü nəzərə alınmadan, yəni cəmiyyətin demokratiyaya keçməyə hazır olmasının əsas göstəricilərinin – institusional, davranış dəyişikliklərinin və sosial-psixoloji dəyişikliklərin həqiqi nəticələri dərk edilmədən baş verir. Bəzən bu cür yanaşma qlobal xarakterli amortizasiya effektləri doğurur ki, bu da son nəticədə "sivilizasiyaların toqquşması" qəbilindən olan qlobal kaos nəzəriyyələrinin yaranmasına gətirib çıxarır. Özlüyündə demokratiya get-gedə daha çox hallarda yeni geosiyasi, daha dəqiqi və daha doğrusu, geoiqtisadi ekspansiya amili kimi çıxış edir.

Lakin hər hansı diskussiyaya başlamazdan əvvəl "demokratiya" anlayışının özünü müəyyənləşdirmək lazımdır, çünki çox vaxt keçmişin bizim nəs-

Demokratik transformasiya ilə Qərbin geosiyasi təsiri arasında hədd qoymaq lazımdır. Axı, biz çox vaxt demokratiyanı yalnız nümayəndəliyin və xalq hakimiyyətinin bir forması hesab edir, onu həyata keçirənlərin ideya və vəzifələrini nəzərə almırıq.

lə yaxşı tanış olan notları səslənir. Biz demokratiya barədə tez-tez danışıırıq, amma onun real mahiyyəti haqqında

az fikirləşirik, hərçənd, bu cür diskussiyalar üçün kifayət qədər möhkəm zəmin mövcuddur və onun yaşamaq haqqı var. Bizim qarşımızda duran əsas siyasi-ideoloji vəzifə ölkəni azad və demokratik dövlət kimi inkişaf etdirməkdir. Lakin başa düşmək lazımdır ki, Azərbaycanda

obyektiv surətdə heç də sadə olmayan proseslər cərəyan edir, onlar bu və ya digər şəxslər və təşkilatlar tərəfindən getdikcə daha çox diskussiya mövzusunə çevrilir. Çox vaxt bu diskussiyalar demokratiya, söz və mətbuat azadlığı, bütövlükdə

"azadlıq" konsepti ətrafında aparılır. Bizi çox vaxt onda günahlandırır ki, guya biz azadlığa adət etməmişik və

Biz çox vaxt görürük ki, dünyanın bu və ya digər regionunda demokratiya vasitəsilə xarici siyasətin əsas vəzifələri gerçəkləşdirilir və gündəlikdəki məsələlər formalaşdırılır.

guya bizə daim kənardan nəzarət edilməsinə ehtiyac var. Lakin demokratik transformasiya ilə Qərbin geosiyasi təsiri arasında hədd qoymaq lazımdır. Axı, biz çox vaxt demokratiyanı yalnız nümayəndəliyin və xalq hakimiyyətinin bir forması hesab edir, onu həyata keçirənlərin ideya və vəzifələrini nəzərə almırıq. Artıq xeyli vaxtdır ki, demokratiya yalnız çoxluğun nümayəndəliyinin forması deyildir, çünki biz çox vaxt ancaq azlığın öz qaydalarını diktə etməsinin və bu mövqeyin dəstəklənməyə layiq görülməsinin şahidi oluruq. Biz çox vaxt görürük ki, dünyanın bu və ya digər regionunda demokratiya vasitəsilə xarici siyasətin əsas vəzifələri gerçəkləşdirilir və gündəlikdəki məsələlər formalaşdırılır. Demokratik ənənələrin tarixən yabançı olduğu cəmiyyətlərdə milli-tarixi, mədəni və sosial-siyasi özünəməxsusluq amilləri və ictimai şüurun dəyişməsi nəzərə alınmadan birdən-birə yeni davranış normaları formalaşanda artıq bu amillər təəcüb doğurmur. Hətta tərəqqi innovasiya xarakteri kəsb etdiyi, yəni ideyalar, texnologiyalar, biliklər bir nəslin digərini əvəz etməsindən daha tez dəyişdiyi bir şəraitdə belə, bu cür kəskin siyasi hərəkətlər ictimai şüurun ağırlıq mərkəzinin radikal inkarlar müstəvisinə doğru dəyiş-

məsinə səbəb olur. Nəticədə XXI əsrdə demokratiya ən qısa müddətdə nəinki rejimin dəyişməsinə, hətta gərginliyin daha geniş miqyas almasına şərait yarada biləcək təhlükəli geosiyasi silaha çevrilir. Biz İraqda, Əfqanıstanda, Kosovoda və başqa bölgələrdə belə halların baş verməsinin şahidiyik.

Görünür, demokratiyanın "bələdçiləri" tarixi təcrübə barədə az-az hallarda düşünürlər. Hərçənd, XIX əsrin tanınmış alman iqtisadçısı Fridrix fon List qeyd edirdi ki, daha çox inkişaf etmiş cəmiyyətin, sənaye cəmiyyətinin daha az inkişaf etmiş, sənayeləşmədən əvvəlki və ya yetərinə sənayeləşməmiş cəmiyyətlə toqquşması zamanı aşağıdakı hadisələr baş verir.

XXI əsrdə demokratiya ən qısa müddətdə nəinki rejimin dəyişməsinə, hətta gərginliyin daha geniş miqyas almasına şərait yarada biləcək təhlükəli geosiyasi silaha çevrilir. Biz İraqda, Əfqanıstanda, Kosovoda və başqa bölgələrdə belə halların baş verməsinin şahidiyik.

Liberal iqtisadiyyat mövqeyinə müvafiq olaraq, iqtisadiyyatı inkişaf etmiş ölkəni iqtisadiyyatı inkişaf

etməmiş ölkə ilə inteqrasiya etsək, inkişafın və modernləşmənin səviyyəsi təxminən bərabər bölünəcəkdir. Tarix təsdiq edir ki, Fridrix fon Listin iqtisadi məktəbi baxımından, daha çox inkişaf etmiş vəziyyətdə olan sektor daha da inkişaf edəcək və "geridə qalan" iqtisadi sistem daha da miskinləşəcək, deqradasiyaya uğrayacaqdır. Başqa sözlə desək, daha çox modernləşmiş təsərrüfat sisteminin daha az modernləşmiş təsərrüfat sistemi ilə birbaşa təması onların birləşmiş qablar prinsipi üzrə bərabərləşməsinə deyil, daha çox modernləşmiş, daha zəngin hissənin əvvəlkindən də varlı, daha az inkişaf etmiş hissənin isə əvvəlkindən də yoxsul olmasına gətirib çıxarır. Bu yoxsul zona-

da iqtisadi sektor qeyri-mütənasib qaydada inkişaf etdiyinə görə, həmin zona xammal əlavəsinə çevrilir və mahiyyət etibarilə müstəmləkələşmə baş verir.

Postmodern və qlobalallaşma şəraitinə tətbiqən bu prinsip təkrarlanır, lakin hazırda biz başqa vəziyyətdəyik. Post-

Formalaşmaqda olan qlobal ekonomiks nizamı şəraitində bir dövlətin və ya bir qrup dövlətin maraqlarını əks etdirən bu və ya digər konsepsiyanın "bələdçiləri" kimi çox vaxt beynəlxalq təşkilatlar çıxış edir.

modern səviyyəsində inkişaf etmiş ultraliberal Qərb iqtisadiyyatı mövcuddur və o, öz metodologiyası ilə başqa ölkələrə müraciət edərək, həmin ölkələri inkişaf etdirməyi və postmodernləşdirməyi təklif edir. Bu "yeni iqtisadiyyat" özünü iqtisadi sıçrayış üçün, ölkələrin sənayeləşmə vəziyyətindən postindustrial vəziyyətə keçməsi üçün məqsəd və müəyyən vasitə kimi təqdim edir. Beləliklə, XIX əsrdə mövcud olmuş və Fridrix fon List tərəfindən təhlil edilmiş modelə tamamilə simmetrik bir vəziyyət yaranır. Lakin dünən müstəmləkələşmənin obyektı, əsasən, iqtisadiyyatı modernləşmədən əvvəlki səviyyədə olan ölkələr idisə, indi sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin özü həmin postmodernist sistemlərin istismar obyektinə çevrilir. Bu ölkələrə (Sakit Okean birliyi zonasında olduğu kimi) istehsalatlar köçürülür, orada nəinki resurslar, hətta insan əməyi də istismar edilir və beləliklə, elə həmin müstəmləkələşmə hadisəsi baş verir, ancaq bu, yeni, gizli forma alır.

Formalaşmaqda olan qlobal ekonomiks nizamı şəraitində bir dövlətin və ya bir qrup dövlətin maraqlarını əks etdirən bu və ya digər konsepsiyanın "bələdçiləri" kimi çox vaxt beynəlxalq təşkilatlar çıxış edir. Hərçənd, çox vaxt bu rol-

da öz maliyyə qüdrəti sayəsində inkişaf etmiş və ya inkişaf etməkdə olan ölkənin iqtisadi vəziyyətini yenidən transformasiya etməyə qadir olan transmilli nəhənglər çıxış edirlər.

Transmilli korporasiyalar və beynəlxalq təşkilatlar iqtisadi təsir vasitəsilə milli sərhədlər maneəsini aradan qaldıraraq, dünya xəritəsində gündəliyi müəyyən edən amillərə çevrilir. Dünya nizamının geoiqtisadi aspektləri uğrunda yaranmaqda olan rəqabət şəraitində isə dövlətlərlə transmilli korporasiyalar arasında qarşılıqlı münasibətlər bu və ya digər ərazidə karbohidrogenlərin və başqa faydalı qazıntıların, ucuz işçi qüvvəsinin mövcud olması kimi bir neçə aspekt nəzərə alınmaqla formalaşır. Bütün bunlar Vestfaliya sisteminin formalaşdırdığı və müəyyənləşdirdiyi dövlətçilik, suverenlik və milli identiklik anlayışlarını kənar edir və onlar total kollapsa məruz qalır. İndi dünya nizamı daha çox yeni gerçəkliyi təcəssüm etdirir, burada dövlətlər Pax Americana şəraitində formalaşan ümumi koordinatlar sisteminin törəmələridir.

F.Fukuyama haqlı olaraq yazır: "Dövlətçilik başqa tərəfdən də dağılır. Milli dövlətlərin bəzi inzibati funksiyalarını öz üzərlərinə götürmək nəzərdə tutulan müxtəlif çoxtərəfli və beynəlxalq təşkilatlar yaranmışdır. Onların bu funksiyanı uğurla yerinə yetirmək qabiliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Məsələn, bəzi, son dərəcə müxtəlif olan texniki təşkilatlar və standartları müəyyən edən təşkilatlar həqiqətən elə beynəlxalq qaydalar yaratmışlar ki, bu qaydalara tabe olurlar və onlar çox vaxt qlobal səmərəliliyə kömək edir. Təbiətən daha çox siyasiləşdirilmiş olan başqa təşkilatlar isə məhv olunmuş səmərəli beynəlxalq təsisatların əvəzinə yenilərini tətbiq etmədən milli dövlətlərin legitimliyini yox etməyə çalışırlar"¹.

¹ Вах: Ф.Фукуяма. Сильное государство. М. 2006, стр.195.

2008-ci il yanvarın 4-də "The Guardian" (Böyük Britaniya) qəzetində Londonda çıxan "The Times" qəzetinin tanınmış siyasi icmalçısı Saymon Cenkinsin məqaləsi dərc edilmişdir. Müəllif həmin məqalədə demokratiyaya mövcud baxışın əksinə olaraq, müasir demokratiyanın mahiyyətinə öz münasibətini bildirir. O yazır: "Görünür, bu gün demokratiya heç də yaxşı vəziyyətdə deyil. Demokratiya həmişə qeyri-mükəmməl olmuşdur. "Özünüidarə" anlayışı "özünü" sözü ilə qırılmaz əlaqəni itirdiyi andan, yəni Afina aqorasının hüdudlarından kənara çıxdığı vaxtdan etibarən həmişə müxtəlif ölkələrə və xalqlara uyğunlaşdırılmışdır. Demokratik təsisatlar Medisonun, Millin və de Tokvilin ideyalarından daha çox konkret ölkələrin tarixindən, mədəniyyətindən və coğrafiyasından asılıdır...

Son bir həftədə Pakistanda və Keniyada baş vermiş hadisələr nə qədər faciəli olsa da, Qərbin özünün qanlı yüzilliklərlə boyu keçdiyi xalqın idarə edilməsi yolu ilə bütün dünyanın getməsini tələb etməsi onun tərəfindən təkəbbürün zirvəsi olardı. Bəlkə də biz liberal demokratiyanı yeganə "həqiqi inam" hesab edirik, lakin rusiyalıların və ya çinlilərin əksəriyyəti bu gün həmin fikrə çətin ki, şərik olurlar. Bir sıra başqa ölkələrin vətəndaşları kimi, onlar da birinci sıraya təhlükəsizlik və maddi rifah məsələlərini qoyurlar.

Biz özümüz o dərəcədə əməlisaleh deyilik ki, başqalarına hansı dövlət quruluşunun daha münasib olmasını öyrədək. Bu, xüsusən siyasi ab-havası Qərbin özü tərəfindən maliyyə yardımı, borclar, ticarət məhdudiyətləri və sərhəd münasibətləri vasitəsilə korlanmış ölkələrə aiddir. Bu gün bəlkə də belə güman etmək olar ki, Pakistanda və Keniyada demokratiya zorakılıq xəstəliyindən əziyyət çəkir, lakin demokratiya elə Qərbdə də partiya siyahılarının tərtib

edilməsi zamanı korrupsiya ilə, "praymeriz"lərin eksentrik nəticələri ilə və seçkiçilər kollegiyasının mövcud olması ilə məhdudlaşır. Bu gün Britaniya və ABŞ vətəndaşları öz ölkələrinin konstitusiyalarını xüsusən hökumətin hesabat verməsi və icra hakimiyyətinin fəaliyyət azadlığını məhdudlaşdıran müddəalar baxımından demokratik ideallara müvafiq olmadığına görə tənqid edirlər. 2000-ci ildə Amerikada seçkilərin nəticələrini isə, ümumiyyətlə, seçicilərin səsverməsi deyil, oliqarxiyanın təyin etdiyi şəxslərdən ibarət orqanın qərarı müəyyən etmişdi (seçkilərin nəticəsini Ali Məhkəmə təsdiq etmişdi). Nəhayət, əgər səsvermənin gedişinə nəzarət etmək üçün Ukraynadan, Hindistandan və Tailanddan gəlmiş müşahidəçilər "Mayami Hilton" hotelində qalsaydı, bu, yəqin ki, amerikalıların xoşuna gəlməzdi.

Şəxsən mən belə hesab edirəm ki, demokratiya sabitliyə və cəmiyyətin tərəqqisinə doğru aparən ən yaxşı yoldur və ümidvaram ki, başqaları da demokratiyanın üstünlükləri barədə mənim fikrimə şərik olacaqlar...

Lakin demokratiyanı təbliğ etmək üçün ən yaxşı vasitə müdaxilələr və ya rəsmi "qınaqlar" deyil, şəxsi nümunədir. Britaniyadakı "ağ yaxalılıqlar" o dərəcədə təmiz deyil ki, onun liderləri bütün dünyaya yeni müstəmləkəçilik qoxusu gələn nəsihətlər versinlər. Bəlkə də başqa ölkələrdə demokratiyanın nöqsanlarını bizim gözümüzdəki "qıl" ilə müqayisədə "tir" kimi görürük, amma bu "tir" məsələsini araşdırmaq bizim yox, onların öz işidir.

Əhalisinin sayına görə Pakistan dünyada altıncı yeri tutur. Bu ölkədə "yarımçıq demokratiyanın" kövrək olması yaxın keçmişdə baş vermiş sarsıntılar və ümitsizlik həddinə çat-

miş yoxsulluqla bağlıdır. Diktaturadan demokratiyaya doğru aparən enişli-yoxuşlu cığırla irəliləməsində bu ölkəyə kömək etməyin yüzlərlə üsulu var. Britaniyaya həmin yolu iki əsr ərzində "asta-asta" qət etmək nəsb olmuşdur. Lakin əgər Pakistan və Keniya həmin yolu müstəqil qət etsələr, son nəticədə onlar yalnız güclü olurlar. Postimperiya "dayəsinin" telefon məsləhətlərinə onların ən az ehtiyacı var".

Mən adını çəkdiyim müəllifin məqaləsinin əsas müddəalarını bilərəkdən bu qədər ətraflı verirəm, çünki onun çıxardığı nəticələr Qərbin demokratik terminologiya ilə pərdələənərək, "yeni demokratiya" ölkələrində yaratdığı vəziyyəti tam əks etdirir.

Təbii ki, qlobal inteqrasiya şəraitində, nəinki maliyyə vəsaitlərinin yerinin dəyişməsi asan və tez başa gəlmiş, insanlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin isə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının təsiri altında formalaşdığı, hətta hissiyyatın da elektron formalar (smayliklər) vasitəsilə ötürüldüyü bir vaxtda avtarkiya barədə əvvəlki anlamda danışmaq mümkün deyildir.

Digər tərəfdən, bu gün milli dövlət, – xüsusən də əgər o, coğrafi determinizm qanunları ilə məhdudlaşmışsa və geostrateji baxımdan mühüm sahədirsə, – demokratiya və vətəndaş cəmiyyətinin məhz, idxalçıların fikrincə, xalqın daha yaxşı idarə edilməsini formalaşdırmalı olan modelinə riayət edilməsi məqsədi ilə kənardan getdikcə daha artıq təzyiqlə məruz qalır. Müasir dünyada getdikcə daha tez-tez geodemokratik transformasiyaların şahidi oluruq, yeni demokratik təsisatlar və ənənələr məkanı yaratmaq məqsədi ilə bu və ya digər ölkədə dövlətçiliyin əsasları kökündən dəyişdirilir.

Milli demokratik tranzit SSRİ dağılarkən dünyanın siyasi xəritəsində baş vermiş qlobal dəyişikliklərin nəticəsidir. Lakin Azərbaycanda bir qrup romantikin bacarıqsız idar

Sabitlik olmayan şəraitdə demokratiya və vətəndaş cəmiyyəti barədə hər hansı söhbətlərin mənası yoxdur. Sabitlik olmayan, Aristotelin dediyi "dövlət vətəndaşların xoşbəxt yaşamaları üçün yaradılmışdır" həqiqətini vətəndaşların başa düşmədiyi ölkədə hüquq bərabərliyinə və şəffaflığa istiqamətlənmiş ictimai şüur formalaşdırmaq çətin məsələdir.

rəetməsinin doğurduğu daxili kataklizmlər demokratiya haqqında diskussiyaları bir neçə il təxirə saldı, çünki 1993-cü ildə hakimiyyətə gəlmiş siyasi elita cəmiyyətin sabit daxili strukturunu formalaşdırmalı,

milli iqtisadiyyatın tənəzzülünün qarşısını almalı və dövlətin fəaliyyətinin müvafiq zahiri fonunu təmin etməli idi.

Məlum olduğu kimi, sabitlik olmayan şəraitdə demokratiya və vətəndaş cəmiyyəti barədə hər hansı söhbətlərin mənası yoxdur. Sabitlik olmayan, Aristotelin dediyi "dövlət vətəndaşların xoşbəxt yaşamaları üçün yaradılmışdır" həqiqətini vətəndaşların başa düşmədiyi ölkədə hüquq bərabərliyinə və şəffaflığa istiqamətlənmiş ictimai şüur formalaşdırmaq çətin məsələdir. Nəhayət, sabit siyasi struktur olmadan milli demokratik tranzitin müəyyənedici amilinin – sabit iqtisadi sistemin olmasını təsəvvür etmək mümkün deyildir. Prezident İlham Əliyev deyir: "İqtisadi artım və cəmiyyətin demokratikləşməsi siyasətimizin əsas elementləridir və biri digərsiz mümkün ola bilməz. İqtisadi cəhətdən güclü ola bilərsiniz, amma demokratiya yoxdursa, şəffaflıq yoxdursa, insan hüquqları qorunmursa, uğur qazana bilməzsən".

¹ Prezident İlham Əliyevin AŞPA-nın yaz sessiyasının iclasında çıxışından, 29 aprel 2004-cü il.

Müzakirə edilən mövzudan bir qədər yayınsaq da, hər halda təəssüf hissi ilə qeyd etməliyəm ki, milli demokratik tranzit haqqında diskussiyalar ölkədə ictimai müzakirələr amilinə o qədər də tez-tez çevrilmir. Milli inkişafın hazırkı və gələcək strategiyasına bu cür laqeyd münasibəti izah etmək çətindir. De-

mokratik inkişafın müvafiq yeri və Azərbaycan reallıqları üçün məqbul olan modeli elmi baxımdan müəyyən

Son illərdə Azərbaycanın siyasi elitası qarşısında duran əsas vəzifə ölkənin yeni siyasi məkanını formalaşdırmaqdan ibarət idi. Elə bir məkan ki, burada hər kəs öz vəzifələrini və hüquqlarını başa düşür.

edilmədiyi şəraitdə isə, siyasi rəhbərlik çox vaxt həm nəzəri, həm də praktik məsələləri həll etməli olur. Halbuki, diskussiyalar məkanı çox genişdir və bu, milli intellektualların disputa çox fəal qoşulmasını tələb edir. Dövlətimizin başçısı həmin məsələni dəfələrlə qaldırmışdır və bu nəzəri problemlərin həlli üçün ölkənin elmi potensialından geniş istifadə olunmasını zəruri sayır.

Son illərdə Azərbaycanın siyasi elitası qarşısında duran əsas vəzifə ölkənin yeni siyasi məkanını formalaşdırmaqdan ibarət idi. Elə bir məkan ki, burada hər kəs öz vəzifələrini və hüquqlarını başa düşür, fərd vaxtilə J.J.Russonun bəyan etdiyi həqiqəti dərk edir ki, başqasının hüquqları başlanan yerdə bir insanın hüquqları qurtarır. Başqa sözlə, bir siyasətçinin dediyi kimi, "başqasının yanağı başlayan yerdə mənim yumruğumun zərbəsinin hüdudları qurtarır".

Azərbaycanın yeni siyasi məkanı zaman keçdikcə formalaşır, çünki bu proses "yuxarılar" tərəfindən sanksiyalaşdırılmır və "sifarişlə" həyata keçirilmir. Perspektivdə yeni siyasi məkan dövlətin və cəmiyyətin inkişafı naminə iqtidarlara

müxalifətin qarşılıqlı fəaliyyətinin mümkünlüyünü eyniləşdirəcəkdir. ABŞ-ın 32-ci Prezidenti Franklin Delano Ruzvelt (1882-1945) bir dəfə demişdir: "Müəyyən ölkədə hansı ideologiya olursa-olsun, onun milli mənafeləri dəyişməzdir". Biz konstruktiv rəqabətin idealını məhz bunda görürük, yəni siyasi prosesin hər bir aktoru başa düşür ki, məqsəd birdir – Vətənin

Demokratiya təkcə müəyyən olunmuş gündə səsvermə qutularına yaxınlaşmış səs verməkdən ibarət deyildir. Demokratiya cəmiyyətin həyatının bir hissəsi, onun üzvlərinin təfəkkür tərzini, cəmiyyət daxilində onun üzvləri arasında qarşılıqlı əlaqənin formasıdır. Bu proses dövlətin tənəzzülünə deyil, onun güclənməsinə və inkişafına imkan yaradır.

rifahı. Dözümsüzlüyü, barışmazlığı, dialoqdan imtinanı sağlam rəqabət, tolerant qarşılıqlı münasibətlər, indiki və gələcək dövlət barədə konstruktiv funksional ictimai diskussiyalar formalaşdırmaq cəhdi əvəz etməlidir.

Prezident İlham Əliyev siyasi prosesin aktorlarına dəfələrlə müraciət edərək, onları ölkədə həyata keçirilən ümummilli layihələrə və təşəbbüslərə münasibətdə rəşional mövqe tutmağa, sonradan davamlı siyasi məkan formalaşdırmaq məqsədi ilə iqtidarla əks-əlitanın dialoqunun tərkib hissəsinə çevrilməyə çağıranda məhz bu tezisə əsaslanırdı.

Bir şeyi başa düşmək vacibdir ki, demokratiya təkcə müəyyən olunmuş gündə səsvermə qutularına yaxınlaşmış səs verməkdən ibarət deyildir. Demokratiya cəmiyyətin həyatının bir hissəsi, onun üzvlərinin təfəkkür tərzini, cəmiyyət daxilində onun üzvləri arasında qarşılıqlı əlaqənin formasıdır. Bu proses dövlətin tənəzzülünə deyil, onun güclənməsinə və inkişafına imkan yaradır. Biz iqtidar olaraq bu həqiqətləri aydın başa düşürük. Dərək edirik ki, siyasi məkanın daim yeniləş-

məsinə ehtiyac var və biz etiraf edirik ki, demokratik inkişafımızın daha mükəmməl və davamlı olması üçün daha da irəli getməliyik. Son illərdə bu istiqamətdə təxirəsalınmaz tədbirlərin bütöv bir kompleksi həyata keçirilmişdir. Onlar, bir tərəfdən, gələcək vətəndaş cəmiyyətinin bazisini formalaşdırmağa, digər tərəfdən, milli demokratiya modelini Azərbaycan cəmiyyəti üçün səmərəli və məqbul etməyə imkan verir.

İndi Azərbaycanda məqsədyönlü və planauyğun şəkildə vətəndaş cəmiyyətinin təməli qoyulur. Konsolidasiya olunmuş demokratiyaya qarşıdakı tranzitin mahiyyəti məhz bundan

Hüquq müdafiəçisi və ya QHT əməkdaşları adı altında gizlənənlər çox vaxt ölkənin hüduudlarından kənarında dəqiq hazırlanmış və formalaşdırılmış məqsəd və vəzifələri həyata keçirirlər. Lakin onlar başa düşməlidirlər ki, Azərbaycan demokratiya yolunu öz xalqının iradəsi ilə seçmiş bir ölkədir.

ibarətdir. 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının yaradılması ölkədə öz oyun və davranış qaydalarını diktə edən, qrant verənlər üçün zəruri olan siyasi qərarların qeyri-hökumət sektorunun fəaliyyəti vasitəsilə qəbul edilməsinə təsir göstərilməsi diaqonali yaratmağa çalışan xarici sponsorlardan asılı olmayan, fəaliyyət qabiliyyətli və səmərəli "üçüncü sektor" yaradılması yolunda mühüm mərhələ oldu. Hazırda Azərbaycanda 3000-dən çox qeyri-hökumət təşkilatı var və bu, ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının təzahürüdür.

Çar Rusiyasının maliyyə naziri və hökumətin sədri S.Vitte yazırdı: "Dövlət yaratmaqdan daha çox təkmilləşdirir, əsl yaradıcılar isə bütün vətəndaşlardır... Müstəqilliyi pəncəsinə keçirmək yox, onu inkişaf etdirmək və ona hər vasitə ilə kömək et-

mək lazımdır". Qeyri-hökumət sektoru hakimiyyət ilə cəmiyyət arasında açıq və şəffaf dialoq formalaşdırmalıdır, bu isə yetərincə maliyyə imkanı və milli mənafelər naminə həyata keçirilən siyasətin şəffaflığı şəraitində mümkündür. Təəssüf ki, hüquq müdafiəçisi və ya QHT əməkdaşı adı altında gizlənənlər çox vaxt ölkənin hüdudlarından kənar da dəqiq hazırlanmış və formalaşdırılmış məqsəd və vəzifələri həyata keçirirlər. Lakin onlar başa düşməlidirlər ki, Azərbaycan demokratiya yolunu öz xalqının iradəsi ilə seçmiş bir ölkədir. Biz bu yola qədəm qoymaqla ümid edirik ki, bütün demokratik normalara riayət etməklə, özümüzün tarixi, geosiyasi və başqa xüsusiyyətlərimizi nəzərə almaqla, azadlıq və demokratiya prinsiplərinin reallaşdırılmasını təmin edəcəyik. Möhkəm və suveren dövlətçiliyin formalaşması şəraitində Azərbaycan xalqı konsolidasiya olunmuş demokratiya cəmiyyəti yaradılması yolu ilə hərəkətin sürəti, müddəti və şərtlərini müstəqil şəkildə müəyyən etməyə qadirdir. Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, biz demokratik inkişafı bu cür müəyyən etmişik: "Vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması və möhkəmlənməsi, demokratikləşmə prosesinin möhkəmlənməsi, hüquqi dövlətin qurulması sadəcə olaraq bir şüar, yaxud da bir niyyət deyil, Azərbaycanın hərtərəfli inkişafı üçün başlıca şərtidir. Bizim təcrübəmiz onu göstərir ki, Azərbaycanın seçdiyi yol düzgün yoldur. İqtisadi, siyasi və sosial islahatların paralel şəkildə aparılması Azərbaycanı hərtərəfli inkişaf etdirir və ölkəmiz üçün çox lazım olan sabitliyi möhkəmləndirir, ictimai-siyasi vəziyyətə də müsbət təsir göstərir"¹.

Tamamilə aydındır ki, Azərbaycanın sabit davamlı inkişafı heç də hamının xoşuna gəlmir. Yalançı demokratik ibarələrdən istifadə edənlərin çoxu keçmişin geri qayıt-

¹ Milli Məclisin payız sessiyasının açılışında Prezident İlham Əliyevin nitqindən, 2 oktyabr 2006-cı il.

masını istərdi: bəziləri ümummillə sərvətləri cəzasız oğurlamaq, insanları və dövləti qarət etmək üçün, başqaları ölkəni iqtisadi və siyasi müstəqillikdən məhrum etməkdən ötrü, üçüncülər isə öz ambisiyalarını həyata keçirmək üçün. Biz hazırda ölkədə və onun hüdudlarından kənarında hələ də ötən günlərin, itirdiklərinin qayıdacağına ümid bəsləyənləri məyus etməliyik. Ölkəmiz demokratiya xəttinə və inkişafa sadiqlik mövqelərində möhkəm dayanır və çətinliklərə, gözlənilməz hadisələrə baxmayaraq, biz Azərbaycan solumunun inkişafının üç əsas amilini – milli birlik və siyasi suverenliyi, iqtisadi firavanlığı, mənəvi vəhdətin və bizi birləşdirən mənəvi dəyərlərin bütövlüyünü təmin etmək üçün ölkəni zəruri inkişaf səviyyəsinə çatdırmağa çalışırıq.

Bu baxımdan milli demokratikləşmə ətrafında diskussiyaların təməlinin daha möhkəm və əsaslandırılmış olması üçün bir mühüm cəhət xüsusi vurğulamaq istərdim. Güman edirəm ki, bu cür izahatlar bəzən vacibdir, çünki onlar disputun daha məhsuldar və səmərəli olmasına imkan yaradır. Müasir dünyada bu və ya digər məkanda demokratik sistemin nəzəri baxımdan qurulmasında iki anlayış mühüm rol oynayır – "demokratiyaya keçid" (transition) və "demokratik sistemin möhkəmlənməsi" və ya "demokratiyanın bərqərar olması" (consolidation). Birinci proses "demokratik hökumət qurulmasına" doğru, ikinci proses "demokratiyanın bərqərar olmasına" və ya "demokratik rejimin səmərəli fəaliyyətinə" doğru aparır. Əslində, birinci halda demokratik rejimin yaradılmasını və fəaliyyətini, qanunverici və icra hakimiyyətlərinin əvəzlənməsini və seçkili olmasını nəzərdə tutan demokratik transformasiyanın institusional bazisindən söhbət gedir. İkinci halda kütləvi şüurun keyfiyyətə dəyişməsinə və cəmiyyətin demok-

ratik dəyərlərə, ənənələrə və təsisatlara hərtərəfli şəkildə iyiyələnməsini fərz edən ictimai-siyasi sistem kimi demokratiyanın möhkəmlənməsi nəzərdə tutulur.

Buna görə də adlarını çəkdiyimiz konsepsiyalar baxımından milli demokratikləşmənin "yekunları" barədə bəzən səslənən bədbin mühakimələr çox tələsik təsir bağışlayır. Aydınır ki, demokratikləşmənin bu cür "yekunları" qərəzsiz ola bilməz, çünki siyasi gündəlik hələ də milli demokra-

Hələ Hobbs qeyd edirdi ki, ayrı-ayrı şəxslərin cəmiyyətdə birgə həyatını mümkün edən formal qaydanı güclü dövlət hakimiyyəti yaradır. Belə bir hakimiyyətin yoxluğu anarxiya meyillərinə və dövlətin tənəzzülünə səbəb olur.

tikləşmə prosesinin institusional bazasının yaradılmalı olduğu ilk dövrün vəzifələri ilə müəyyən edilir. Bu baxımdan hərtərəfli demokratikləşmə üçün 16 ilin

kifayət qədər böyük müddət olmasını güman edənlərin dəlilləri tamamilə əsassız görünür. Latın Amerikasının bəzi ölkələrində demokratikləşmənin birinci mərhələsinin nə qədər uzun çəkməsi məlumdur. Məsələn, Braziliyada bu proses ötən əsrin 70-ci illərinin ortalarından həmin əsrin 90-cı illərinin ortalarına qədər uzanmışdır. İngiltərədə isə demokratiya təqribən 200 il ərzində qurulmuşdur.

Demokratiyanın inkişafının həlledici amili səmərəli hüquqi və siyasi sistem yaradılmasıdır. Lakin demokratik proseduraların inkişafının dəyəri istər hüquqi qaydaya, istər bu qədər çətinliklər bahasına əldə edilmiş sabitliyə, istərsə də ölkədə həyata keçirilən iqtisadi xəttin davamlılığına zidd olmamalıdır. Həmin tezis həyata keçirilən siyasətin müasir vəziyyətini müəyyən edir. Bu siyasət belə bir həqiqətin dərk edilməsinə əsaslanır ki, güclü hakimiyyət döv-

lətçiliyin möhkəmliyinin rəhnidir. Hələ Hobbs qeyd edirdi ki, ayrı-ayrı şəxslərin cəmiyyətdə birgə həyatını mümkün edən formal qaydanı güclü dövlət hakimiyyəti yaradır. Belə bir hakimiyyətin yoxluğu anarxiya meyillərinə və dövlətin tənəzzülünə səbəb olur.

Dövlət hakimiyyətinin möhkəmliyi isə bir çox cəhətdən iqtidarın cəmiyyətin

Ölkədə sabit siyasi sistemin formalaşmasının mühüm aspekti siyasi mədəniyyətin keyfiyyətli transformasiyasıdır.

müxtəlif təbəqələrinin mənafelərini müdafiə etmək, ictimai qüvvələrin tarazlığını qoruyub saxlamaq və insanlar birliyinə xas olan mülki, demokratik, özünüidarə meyillərinin mütərəqqi inkişafını təmin etmək qabiliyyəti ilə müəyyən olunur. Lakin əgər dövlət hakimiyyəti artıq cəmiyyət üçün işləmirsə, öz fəaliyyətini yalnız ayrı-ayrı qruplara, öz aparatına xidmət edilməsi ilə məhdudlaşdırırsa, o, bununla vətəndaşların dövlətdən və onun təsisatlarından təcrid olunmasına kömək edir, cəmiyyət ilə hakimiyyət arasında münaqişə üçün şərait yaradır. Prezidentin söyləri də həmin məsələnin həllinə yönəlmişdir və bu, Azərbaycanda vətəndaşların fəal iştirakını, cəmiyyət ilə iqtidar arasında dialoq üçün, yəni möhkəm güclü hakimiyyət yaradılması üçün mövcud imkanları təkmilləşdirməyə səy göstərildiyi barədə danışmağa əsas verir.

Ölkədə sabit siyasi sistemin formalaşmasının mühüm aspekti siyasi mədəniyyətin keyfiyyətli transformasiyasıdır. O, dövlət suverenliyinin təmin edilməsi amili, ölkədə iqtidarla əks-elita arasında qarşılıqlı münasibətlərin səmərəli modelinin qurulmasının bir elementi kimi çıxış edir, siyasi prosesin bütün aktorlarının iştirakını təmin edir və buna müvafiq olaraq siyasi və ictimai təsisatların inkişafına şə-

rait yaradır. Digər tərəfdən, ölkənin öz mədəni oriyentasiyasının olmaması, xarici ölkələrin basmaqəlib qaydalarına kor-koranə riayət edilməsi labüd olaraq millətin öz simasını itirməsinə gətirib çıxarır. Siyasi mədəniyyət inkişafın məhz milli amilini eyniləşdirməli, ölkədə tam mənada siya-

Belə bir daxili siyasi strukturda Prezident İlham Əliyevin siyasi konsepsiyasının əsas aspekti artıq demokratik transformasiya prosesini ən yaxın müddətdə başa çatdırmaq, vətəndaş cəmiyyətinin strukturları və təsisatlarının formalaşmasına başlamaq səyləri ilə eyniləşdirilən "sabitlikdən inkişafa doğru" tezisində qurulur.

si dialoq yaranmasını təmin etməklə daxili siyasi diskussiyaların başlıca vəsiləsi olmalıdır. Bizim siyasi mədəniyyətimiz millətin innovasiya sıçrayışlarına və yeni texnoloji nailiyyətlərə hazır olmasını təcəssüm etdirməlidir.

Son illərdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyəti milli siyasi məkanın inkişaf vektorunun dəyişməsinə şərait yaratmışdır. Ölkədə iqtisadi və siyasi sabitləşmənin zəruri olması tezisində tədricən genişlənərək, vətəndaş cəmiyyəti strukturlarının yaradılması və təkmilləşdirilməsi tezisində çevrilmişdir. Partiyaların və başqa siyasi təşkilatların mövcudluğuna və fəaliyyətinə sosial sifariş aşağı səviyyədə olduğuna görə, onlar cəmiyyətə qaynayıb-qarışmağa və yaxud latent şəkildə aradan qalxmağa başlamışdır. Birliklər, ittifaqlar və bloklar hakimiyyət uğrunda mübarizədə rəqabət aparmaq iqtidarında olmayan müxalifətçi siyasi təşkilatların hərtərəfli zəifliyini ört-basdır edən prosesin fəsad hissəsinə çevrilmişlər. Belə bir daxili siyasi strukturda Prezident İlham Əliyevin siyasi konsepsiyasının əsas aspekti artıq demokratik transformasiya prosesini ən yaxın müddətdə başa çatdırmaq, vətəndaş cəmiyyətinin strukturları

və təsisatlarının formalaşmasına başlamaq söyləri ilə eyniləşdirilən "sabitlikdən inkişafa doğru" tezisi əsasında qurulur. Çünki tamamilə aşkardır ki, liberal-demokratik nümunələrin ritorika səviyyəsində tanınması uğur qazana bilməz. Siyasətin ölçülüb-biçilmiş olması həmin nümunələri ictimai inkişafın tərkib hissəsinə çevirmək cəhdi ilə müəyyən edilir. Bununla bərabər, transformasiyalar zamanı yaranan hibrid formalardan uzaqlaşmağa çalışmaq, müasir həyatın modernləşməsinə əsaslanan demokratik bazis yaratmağı bacarmaq

lazımdır. O (modernləşmə) isə tam mənada demokratik cə-

Son illərdə ölkədə milli demokratikləşmənin aydın bazisi formalaşmışdır.

miyyətin təşəkkülünün mümkünlüyünü müəyyən edir. Son illərdə Azərbaycanda həyata keçirilən dəyişikliklər siyasəti sosiomədəni nümunələrin yenidən transformasiya edilməsi üçün möhkəm təməl yaratmışdır. İndən belə demokratiya və onunla əlaqədar seqmentlər cəmiyyət tərəfindən nə isə yabançı və çətinliklə mənimsənilən dəyərlər kimi qəbul olunmur. Bu, kütləvi şüurun transformasiyasının əsas aspektidir və milli mənlik şüuruna ciddi təshihlər edir. Demokratiya təkcə fərdin azadlığı formasında təzahür etməyib, həm də "azadlıq" anlayışının təkmilləşdirilməsi, milli identikliyin arxetiplərinin və ən mühüm amillərinin transformasiyasının təmin edilməsi üçün bünövrə yaradır.

Son illərdə ölkədə milli demokratikləşmənin aydın bazisi formalaşmışdır. Bu bazis hakim elita tərəfindən siyasi, iqtisadi və sosiomədəni gerçəkliyin aşağıdakı amillərinin başa düşülməsi ilə eyniləşdirilir:

- şəxsiyyətin hüquq və azadlıqları dövlət-cəmiyyət qarşılıqlı münasibətlər horizontalının mühüm prioritet vəsi-

ləsidir. Eyni zamanda, dövlətin şəffaf və demokratik rejim qurulmasına yönəlmiş modernləşmə xətti elə dəyərlər siste-

Ölkədə demokratikləşmənin və onun ardınca gələn liberallaşmanın ilkin şərtləri iqtisadi modernləşmə + mərhələli demokratikləşmə = vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması prosesinin başlanğıcı sxeminin reallaşdırılmasını təmin edən mühüm iqtisadi dəyişikliklər nəticəsində yaranır.

mini təcəssüm etdirir ki, orada vətəndaş keyfiyyətcə yeni aspektdə çıxış edir, onun hüquqlarının təmin edilməsi müasir demokratik inkişafın imperatividir.

Bu tezisnin əsasını

Prezident İlham Əliyevin aşağıdakı fikri təşkil edir: "Biz qanunun aliliyinin təmin olunduğu, yüksək səviyyədə şəffaflyq olan, hər bir insanın sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşadığı və bütün azadlıqlardan istifadə etdiyi cəmiyyət qururuq";

- demokratiya xətti Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafının əsas vektoru və milli inkişaf strategiyasının həlledici amilidir;
- demokratiya və onun ardınca gələn liberallaşma vətəndaşa maksimum azadlıqlar verməklə, azadlıq ideyasının və səmərəli dövlətçilik konsepsiyasının birləşməsinin mahiyyətini müəyyən edir. Bununla bərabər, demokratiya dedikdə, hakimiyyət forması başa düşülür və bu baxımdan o, çoxluğun hakimiyyətinin legitimləşməsi haqqında təlimdir. Liberalizm isə hakimiyyətin hüdudlarını nəzərdə tutur;
- ölkədə demokratikləşmənin və onun ardınca gələn liberallaşmanın ilkin şərtləri iqtisadi modernləşmə + mər-

¹ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Yaponiyanın "Nikkei" ("Nixon Keydzay Simbun") qəzetinin müxbirinə müsahibəsindən, 13 iyun 2007-ci il.

hələli demokratikləşmə = vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması prosesinin başlanğıcı sxeminin reallaşdırılmasını təmin edən mühüm iqtisadi dəyişikliklər nəticəsində yaranır. Bu, müasir dünya nizamının tələblərinə müvafiq olan yeni si-

yasi məkanın və iqtisadi modelin formalaşmasına yönəlmiş transformasiya dövrü siyasətinin real

Ölkədə vətəndaş cəmiyyəti iqtisadiyyatın modernləşməsi → ictimai həyatın demokratikləşməsi → milli məkanın sistemli liberallaşması paradiqması gerçəkləşdikcə formalaşacaqdır.

təcəssümüdür. Bu tezis Prezidentin belə bir fikri ilə də təsdiqlənir: "Azərbaycanda makroiqtisadi göstəricilər ən yüksək səviyyədədir və dünyada bunun analoqu yoxdur"¹. İqtisadiyyatın inkişafı isə bütövlükdə ölkəni daha sabit demokratik quruluş həddinə yaxınlaşdırır;

- ölkədə vətəndaş cəmiyyəti **iqtisadiyyatın modernləşməsi → ictimai həyatın demokratikləşməsi → milli məkanın sistemli liberallaşması** paradiqması gerçəkləşdikcə formalaşacaqdır. İlham Əliyev deyir: "Biz hesab edirik ki, regionumuzun gələcəyi cəmiyyətimizin nə dərəcədə uğurla müasirləşdirilməsindən asılı olacaqdır. Yəni demokratik islahatların inkişaf etdirilməsi, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi siyasi sistemin, cəmiyyətimizin müasirləşdirilməsi siyasətində daha fəal olmağımızdan asılı olacaqdır"²;

¹ Prezident İlham Əliyevin Nazirlər Kabinetinin iclasında nitqindən, 22 oktyabr 2007-ci il.

² Prezident İlham Əliyevin "Fövqəladə Ukrayna dəyirmi masası" beynəlxalq investisiya forumunun birinci geniş iclasının açılışında nitqindən, 16 iyun 2005-ci il.

- ölkədə demokratik transformasiyanın və vətəndaş cəmiyyəti qurulmasının əsası hərtərəfli azadlıq = güclü hakimiyyət formulunun başa düşülməsinə əsaslanır. Bu isə anarxik hərc-mərcliyi və qarmaqarışlıqlığı istisna edir, səmərəli dövlətçilik qurulmasının başa çatdırılmasına şərait yaradır. Prezident İlham Əliyev bu tezisi yekunlaşdıraraq vurğulayır: "Məqsədimiz müasir güclü dövlət yaratmaqdır. İqtisadi cəhətdən güclü dövlət yaratmaq, sosial rifah cəmiyyəti qurmaqdır. İnsanları narahat edən bütün məsələləri həll etmək, azad cəmiyyət yaratmaqdır ki, insanlar rahat, gözəl yaşasınlar, rifah içində yaşasınlar"¹;
- XXI əsrdə bəşəriyyətin müasir inkişafının əsas aspekti olan qloballaşma daxili siyasi mühitin formalaşmasına mühüm təsir göstərir. Qlobal meyillərin gətirdiyi qərbləşmə davranış normaları və stereotiplərinin səmtini dəyişdirir, milli dövlətin suverenliyi anlayışını silib aparır. Bu

Ölkədə demokratik transformasiyanın və vətəndaş cəmiyyəti qurulmasının əsası hərtərəfli azadlıq = güclü hakimiyyət formulunun başa düşülməsinə əsaslanır.

na görə də cəmiyyətin inkişafının xarici və daxili amilləri arasında tarazlıq yaratmaq bacarığı möhkəm və səmərəli dövlət siste-

minin qorunub saxlanmasının mühüm elementidir. Prezident xatırladır: "Sosial ədalətin bərqərar olunması, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması ölkə üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir"². Prioritet Qərb dünyasının (qərbləşməkdə olan dünyanın) müsbət cəhətləri nəzərə

¹ Prezident İlham Əliyevin Qazax Olimpiya İdman Kompleksinin açılışında nitqindən, 30 may 2007-ci il.

² Prezident İlham Əliyevin Qobustan rayonunda nitqindən, 23 oktyabr 2007-ci il.

alınmaqla, suveren inkişafın əsası olan lokal sosiomədəni nümunələrə söykənməlidir. Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyəti Qərbi nümunələrini olduğu kimi tətbiq etməklə qurula bilməz. Sosiomədəni xüsusiyyətlərin, siyasətin və iqtisadiyyatın lokal amillərinin, milli "Mən" arxetiplərinin nəzərə alınması demokratik təsisatların və ənənələrin təkmilləşdirilməsində müəyyən daxili transformasiyalara şərait yaradacaqdır. Bu fikir Prezidentin söylədiyi aşağıdakı tezisə tam müvafiqdir: "Kortəbii şəkildə orada nə var, gəlin bunu Azərbaycanda da edək – bunu etmək olmaz. Orada bəzi şeylər var ki, onların bizə heç bir xeyri olmayacaqdır. Amma müsbət nə varsa, biz onu gətirməliyik, tətbiq etməliyik".

Azərbaycanda demokratikləşmə prosesi artıq müəyyən yol keçmişdir. 1995-ci ildə ümumi hərc-mərcliyə və siyasi özbaşınalığa son qoyuldu, iqtisadi və siyasi islahatlar başlandı. O vaxtdan 12 il keçir. İspaniya 1995-ci ildə (diktatura devriləndən 20 il sonra) yetkin və sabit demokratiya ölkəsinə çevrilmişdir. Son illərdə Azərbaycan keçid dövrünün məsələlərini həll etmişdir və indi bu mərhələdən çıxır. Biz elə bir həddə çatmışıq ki, iqtidar ölkəni artıq yeni metodlarla idarə edir.

¹ Prezident İlham Əliyevin Nazirlər Kabinetinin iclasında nitqindən, 22 oktyabr 2007-ci il.

Sabit sosial sistem qurarkən

2008-ci ildə ölkəmiz Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin seçilməsi üzrə yeni kampaniyaya başlayır. Son illərdə yaranmış siyasi mənzərə belə bir əsas nəticə çıxarmağa imkan verir ki, hazırda ölkənin davamlı və dinamik inkişaf xəttinin varisliyini təmin etmək son dərəcə vacibdir. Bu

Məlumdur ki, indi bizim qarşımızda keyfiyyətə yeni sosial siyasətə – sosial modernləşmə siyasətinə fəal surətdə keçmək vəzifəsi durur.

xəttin varisliyi isə insanların həyatı əhəmiyyətli maraqlarının və tələbatının təmin edilməsinə yönəldilmiş tədbirlər və vəzifələr kompleksinin reallaşdırılması yolu ilə mümkün olur. Sosial məsələlərə daha çox diqqət yetiriləcəyi il, yaxud da milli sosial sahənin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş dəyişikliklər ili kimi 2008-ci ilin başlıca istiqaməti məhz buna əsaslanır.

Məlumdur ki, indi bizim qarşımızda keyfiyyətə yeni sosial siyasətə – sosial modernləşmə siyasətinə fəal surətdə keçmək vəzifəsi durur. Bu baxımdan Prezident İlham Əliyev deyir: "Biz sosial məsələlərə 2008-ci ildə də diqqət göstərməliyik. Həm əmək haqlarının, pensiyaların və ünvanlı sosial yardımların məbləğinin artırılması, həm bütün sosial infrastrukturun yeniləşməsi, təzələnməsi. Bildiyiniz kimi, həm təhsil, həm səhiyyə sahələrinə, həm də mədəniyyət sahəsinə böyük investisiyalar qoyulur. Bütün bu işləri sadalamaq üçün bu gün bizim vaxtımız yoxdur. Biz bu işlərlə gündəlik rejimdə məşğuluq. 2008-ci ilin dövlət büdcəsində məktəb tikintisinə, xəstəxanalara, mədəniyyət ocaqlarına kifayət qədər vəsait nəzərdə tutulubdur"¹.

¹ "Azərbaycan" qəzeti, 12 yanvar 2008-ci il.

Prezidentin müraciətinin məzmununu ölkə vətəndaşları üçün daha yaxşı sosial şərait, bu sahədə rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına yönəldilmiş sosial təkliflərin daha mükəmməl bazisini və geniş əhatəli tədbirlər kompleksini təmin etmək istəyi kimi səciyyələndirmək olar. Sırr deyil ki, məişət və xidmətlər sahəsinin prioritet kimi çıxış etdiyi müasir dünyada sosial şəraitin yaxşılaşdırılması barədə danışıqda biz təkcə təhsil sisteminin keyfiyyətinin dəyişməsinə, mənzil əldə etmək imkanını və səhiyyə sisteminin yüksək səviyyəsini nəzərdə tuturuq. Bu-

rada söhbət milli sosial sistemin əhəmiyyətli dərəcədə transformasiyasından və onun xarakterinin dəyişməsindən, beynəlxalq standartlara yaxınlaşmasından,

Prezidentin müraciətinin məzmununu ölkə vətəndaşları üçün daha yaxşı sosial şərait, bu sahədə rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına yönəldilmiş sosial təkliflərin daha mükəmməl bazisini və geniş əhatəli tədbirlər kompleksini təmin etmək istəyi kimi səciyyələndirmək olar.

elə şərait yaradılmasından gedir ki, dövlət öz vətəndaşlarının layiqincə təhsil almasını təmin edir, onların öz peşəsi üzrə iş düzəlməsinə və qanuni qazanc əldə etməsinə, vətəndaşın yaradıcılıq qabiliyyətlərinin üzə çıxarılmasına şərait yaradır. Sabit və planauyğun şəkildə inkişaf edən sosial sistem yetkin dövlət sisteminin əsasıdır. Məhz buna görə də mühüm geoiqtisadi layihələrin, lokal iqtisadi dəyişikliklər kompleksinin həyata keçirilməsi milli sosial sistemin dəyişməsi prosesinin başlanması ilə nəticələnmişdir. Ölkənin intensiv iqtisadi tərəqqisi sosial sahənin yeniləşdirilməsini və hamılıqla qəbul edilmiş dünya standartları əsasında təkmilləşdirilməsi və qurulmasını şərtləndirmişdir.

2008-ci ildə Prezidentin fəaliyyətinin prioritet istiqaməti kimi bu sahənin inkişaf etdirilməsi ölkə vətəndaşları üçün

daha keyfiyyətli şərait yaradılmasına və elə bir yeni vətəndaş mövqeyinin formalaşmasına kömək edəcək ki, hər bir fərd özünün dövlət qarşısında məsuliyyətini başa düşür və əksinə, dövlət və vətəndaş vahid bir tam kimi çıxış edərək, sabitliyi və inkişafı təmin edirlər.

2007-ci ildə sosialyönümlü tədbirlər üzrə xərclərin maliyyələşdirilməsinə 1 milyard 669 milyon manat vəsait sərf edilmişdir ki, bu da

Prezidentin fəaliyyətinin leytmotivi sosial siyasətin müvafiq səviyyəsini təmin edən dövlət sektorunun və özəl sektorun işlədiyi şəraitə maksimum dərəcədə yaxınlaşmaqdan ibarətdir.

2006-cı illə müqayisədə 620 milyon manat və ya 59 faiz çoxdur. Bu qəbildən olan dövlət investisiya qoyuluşu xərcləri

isə 382 milyon manat təşkil etmişdir ki, bu da 2006-cı ilin göstəricisindən 286 milyon manat və ya 4 dəfə artıqdır.

2006-cı illə müqayisədə 2007-ci ildə dövlət büdcəsinin cari xərclərində sosialyönümlü tədbirlər üzrə xərclərin tərkib hissəsi olan sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri 1,7 dəfə, səhiyyə xərcləri 1,6 dəfə, təhsil xərcləri 1,5 dəfə, mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi xərcləri 1,4 dəfə artmışdır.

Şübhəsiz, son illərdə sosial siyasətin inkişafına yönəlmiş bir sıra təşəbbüslər həyata keçirilir. İndi 78 min ailə və ya 300 mindən çox adam dövlətdən hər ay 100 dollar səviyyəsində maliyyə yardımı alır. Əlbəttə, biz yaxşı başa düşürük ki, bazar iqtisadiyyatı və cəmiyyətin tələbatının daim artması şəraitində bu məbləğ heç də həmişə bütün xərcləri ödəmir. Lakin dövlət ünvanlı sosial yardımın təkmilləşdirilməsinə maksimum səy göstərmək əzmindədir.

Bundan əlavə, sosial sahədə bürokratiyanın aradan qaldırılması, bu sahənin optimallaşdırılması baxımından ünvanlı sosial yardım almaq üçün təqdim edilən sənədlərin sayı 17-dən 5-ə endirilmişdir.

Lakin sosial yardım təkcə ehtiyacı olan ailələrə dövlət tərəfindən bu və ya digər vəsaitlərin ayrılması ilə müəyyən olunmur.

Sosial sahənin inkişafı Prezidentin əsas vəzifələrindən birinin həyata keçirilməsi – millətin intellektual bazisinin yüksəldilməsi vəzifəsi ilə eyniləşdirilir.

Prezidentin fəaliyyətinin leytmotivi sosial siyasətin müvafiq səviyyəsini təmin edən dövlət sektorunun və özəl sektorun işlədiyi şəraitə maksimum dərəcədə yaxınlaşmaqdan ibarətdir. Bu baxımdan biz qeyri-dövlət sektorunu fəal surətdə cəlb etmək niyyətindəyik və bu, dövlət başçısının milli iqtisadiyyatı liberallaşdırmaq söyləri ilə uzlaşır.

Sosial sahənin inkişafı Prezidentin əsas vəzifələrindən birinin həyata keçirilməsi – millətin intellektual bazisinin yüksəldilməsi vəzifəsi ilə eyniləşdirilir. Bu, təhsil müəssisələrinin – məktəblərin, ali məktəblərin yeni korpuslarının tikilməsi, yeni laboratoriyalar yaradılması üçün sərmayə şəklində akkumulyasiya edilir. Bu baxımdan 2008-ci ilin mühüm mərhələ olacağı aşkardır, çünki Prezidentin dediyi kimi, "elə etməliyik ki, yaxşı vəziyyətdə olmayan bir dənə də məktəb olmasın"¹.

Sosial mühitin inkişafının mühüm cəhətlərindən biri də səhiyyə sistemindəki dəyişikliklərdir. Bununla əlaqədar, hansı regionda yaşamalarından asılı olmayaraq, ölkənin bütün sakinlərinin keyfiyyətli profilaktika və müalicə im-

¹ "Azərbaycan" qəzeti, 12 yanvar 2008-ci il.

kanlarından istifadə edə bilməsinin təmin edilməsi üçün mühüm tədbirlər görülür. Prezidentin fəaliyyəti ölkə paytaxtında səhiyyə sisteminin müstəsnalığı barədə stereotipin aradan qaldırılmasına yönəlmişdir. İstər regionlarda, istərsə də paytaxtda texniki təchizatın keyfiyyəti və müalicənin səviyyəsi vahid dünya standartlarına uyğun olmalıdır. Biz başa düşürük, bu, uzun və mürəkkəb yoldur, lakin bu yol artıq başlanmışdır və yerinə yetirilən vəzifələrin bütün məsuliyyətini başa düşərək bu yolla getmək lazımdır. Səhiyyə hər bir ailənin, hər bir insanın, ölkənin hər bir vətəndaşının həyatı ilə bağlı olan az sayda sahələrdən biridir. Buna görə də dövlətimiz bu sahədə dövlət proqramları kompleksinin həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirir, bu işə həmin sahə üçün cavabdeh olan insanların uzun müddət davam etmiş laqeydliyi və etinasızlığının ağrısını çəkmiş bir sektorda vəziyyətin yaxşılaşmasına kömək edəcəkdir.

2005-ci ildən bəri şəkərli diabet, ana və uşaqların sağlamlığının qorunması, qan donorluğu, hemofiliya və talassemiya, xroniki böyrək çatışmazlığı, yoluxucu xəstəliklərin immun profilaktikası, xərçəng xəstəliyinə tutulmuş şəxslərin həyatı əhəmiyyətli preparatlarla təmin edilməsi üzrə dövlət proqramları qəbul olunmuşdur. QİÇS və vərəmə qarşı mübarizə üzrə xüsusi proqramlar qəbul edilmişdir. Postsovet dövründə uzun illər ərzində ilk dəfə olaraq, bu proqramların həyata keçirilməsi üçün dövlət subsidiyası ayrılmışdır. Bu, əhalinin maddi rifahının yüksəldilməsinə yönəlmiş milli iqtisadiyyatın xarakterinin mərhələli və keyfiyyətli şəkildə dəyişdiyini göstərir. Ölkədə doğumu stimullaşdırmaq məqsədi ilə hökumət yeni doğulan körpələr üçün dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirilən bir sıra tədbirlər müəyyən etmişdir. Dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən müalicə

müəssisələrində pullu xidmətlərin ləğv edilməsi isə əhəlinin bütün təbəqələri üçün sanballı dəstək olmuşdur və özəl sektorun inkişafına geniş imkanlar yaradır.

Millətin sağlamlığı onun sağlam həyat tərzinə, idmana marağı ilə müəyyən edilir. Azərbaycanın 2016-cı il Olimpiadasının keçirilə biləcəyi namizəd ölkələrdən biri olması kimi çox mühüm amili nəzərə alsaq, respublikamızda idmana marağın get-gedə artması tamamilə təbiidir. Son illərdə bir sıra bölgələrdə beynəlxalq standartlara uyğun olimpiya mərkəzləri tikilmişdir, 2008-ci ildə daha 20-dək bu cür mərkəz tikiləcəkdir. Millətin sağlamlığı dövlətin sosial-iqtisadi inkişafının və intensiv şəkildə yeniləşməsinin mühüm göstəricisidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2007-ci ildə Azərbaycan gənclərinin problemlərinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. 2005-ci ildə "Azərbaycan gəncləri (2005-2009)" Dövlət Proqramının qəbulu 2007-ci ilin "Gənclər ili" elan edilməsində həlledici amil olmuşdur. Bu gün məlumdur ki, həmin proqram çərçivəsində ölkənin regionlarında gənclərin asudə vaxtının səmərəli təşkil olunmasına, əmək yarmarkaları vasitəsilə yeni iş yerləri üçün şərait yaradılmasına, gənclərin mənzil ala bilməsindən ötrü əsas aspektlərin müəyyən edilməsinə, hər il bir neçə yüz gəncin xaricə təhsil almağa göndərilməsinə, yaxın bir neçə ildə onların ümumi sayının 15.000 nəfərə çatdırılmasına yönəldilmiş onlarca proqram həyata keçirilmişdir. Bütövlükdə, ötən il Azərbaycan gənclərinin inkişafına yönəlmiş iri təşəbbüslərin əsas generatoru olmuşdur. 2007-ci ildə 260 milyon manat məbləğində ipoteka kreditləri verilmiş, xeyli hissəsi gənclərdən ibarət olan 8 min ailə ipoteka kreditinin köməyi ilə öz mənzil şəraitini yaxşılaşdırmışdır.

Deyə bilərik ki, Prezidentin sosial siyasəti bir neçə mühüm tərkib hissəyə əsaslanır:

- intensiv və səmərəli sosial inkişaf prosesinin başlanması;
- fərdin sosial müdafiəsinin yüksək səviyyəsinin təmin edilməsi, bu, dövləti yeniləşdirmək səylərini göstərir;
- müvafiq qərarların hazırlanması, qəbul edilməsi və həyata keçirilməsində təkcə dövlətin deyil, həm də ictimai təşkilatların, biznesin, siyasi qüvvələrin tam mənada iştirakından ötrü bazisi formalaşdıran sosial tərəfdaşlıq üçün şəraitin yaradılması. Öz növbəsində, bu, Azərbaycan cəmiyyətinin perspektiv inkişafına kömək edəcəkdir;
- dövlət tərəfindən həyata keçirilən sosial siyasəti tamamlayan, mövcud sistemi daha da təkmilləşdirən özəl sektorun formalaşması;
- insanların əksəriyyəti üçün informasiya baxımından açıqlıq və aydınlıq.

Təcrübə göstərir ki, hətta ən uğurlu islahatlar da labüd olaraq ciddi narazılıq doğurur. Lakin islahatların ləngidilməsi və ya onların həyata keçirilməməsi cəmiyyətdə daha böyük narazılığa səbəb ola bilər.

İlham Əliyevin birinci prezidentlik müddətinin sonuncu ili milli sosial sistemin təkmilləşdirilməsi ili elan edilməsi yaxın bir neçə ildə siyasi elitanın həll etməli olduğu məsələlər

kompleksini müəyyənləşdirir. Bu, qarşıdakı illərdə bizim vətəndaşlarımızın necə yaşayacağını müəyyənləşdirən strateji istiqamətdir. Həmin sahəyə diqqət yetirilməsi milli iqtisadiyyatın uğur-

İlham Əliyevin birinci prezidentlik müddətinin sonuncu ili milli sosial sistemin təkmilləşdirilməsi ili elan edilməsi yaxın bir neçə ildə siyasi elitanın həll etməli olduğu məsələlər kompleksini müəyyənləşdirir. Bu, qarşıdakı illərdə bizim vətəndaşlarımızın necə yaşayacağını müəyyənləşdirən strateji istiqamətdir.

lu inkişafının və liberallaşma prosesinin başlanmasının yekunudur. Axı məlum olduğu kimi, postkommunizm dövrünün islahatları inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatdan hərtərəfli liberallaşmaya doğru, azad cəmiyyətin və sabit, dinamik bazar iqtisadiyyatının formalaşmasına şərait yaradaq müvafiq təsisatların restrukturizasiyasına və geniş quruculuq proqramına doğru hərəkət deməkdir.

Oktyabr – 2008: güclü dövlət, modernləşmiş iqtisadiyyat və azad vətəndaş

2008-ci il siyasi qərarlar qəbul ediləcək mühüm dövrdür və siyasi prosesin aktorlarının hər biri onun süjet dönüşlərindən zövq alacaqdır. Retrospektiv baxımdan aydındır ki, bizi əvvəlki seçkilərdəkinə bənzər maraqlı siyasi savaşa nümunələri gözləyir. Eyni zamanda, şübhə yoxdur ki, iqtidar seçkilərə yeni siyasi, iqtisadi və sosial təkliflərin çox mühüm ehtiyatı ilə getməyə hazırdır. 2008-ci ilin oktyabrına qədər bizi nələr gözləməsinin mahiyyətini və ölkə vətəndaşlarının siyasətin varisliyi və "yeni xəttin" davam etdirilməsi xeyrinə düzgün və səmərəli seçim edə bilmələri üçün bizim təkliflərimizin nədən ibarət olduğunu açıqlamağa çalışacağıq.

Əsaslı Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş dövlətçilik təməlinə əsaslanmaqla Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi əsas məqsəd milli dövlətçiliyin daha da möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsindən ibarət idi. Ölkənin keçmiş iqtisadi gücünü və siyasi sabitliyi

2008-ci il siyasi qərarlar qəbul ediləcək mühüm dövrdür və siyasi prosesin aktorlarının hər biri onun süjet dönüşlərindən zövq alacaqdır.

bərpa etmək, Yeni Dünya Nizamı çərçivəsində ölkənin regional və global proseslərdə fəal iştirakını təmin etmək, xarici siyasətdə müdafiə konsepsiyasından hücum konsepsiyasına keçmək, ölkə üçün əhəmiyyətli olan bir sıra məsələ

lələrə və problemlərə beynəlxalq təşkilatların biganə münasibətini aradan qaldırmaq lazım idi. Bundan əlavə, bir sıra məsələlər həll edilməli idi: iqtisadiyyatın intensiv modernləşməsinə başlamaq; 600.000 nəfəri iş yerləri ilə təmin etmək; orta sinfin formalaşmasının əsasını qoymaq; yüksələn xətlə inkişafı təmin etməklə milli iqtisadiyyatı liberallaşdırmağa başlamaq; ölkədə yoxsulluğu minimum səviyyəyə endirmək. Lakin məsələ bununla bitmirdi. Ölkənin intellektual gələcəyinə sərmayə qoymaq və 15.000 gəncin xaricdə təhsil alması yolu ilə intellektual mühitin formalaşması üçün bazis yaratmaq; ipoteka kreditləri verilməklə gənclərin mənzil probleminin həlli üçün şərait yaratmaq; 1200-dən çox məktəb tikmək; gənclərə arxalanmaqla, ölkədə demokratik rejim və vətəndaş cəmiyyəti formalaşmasının təsirli və səmərəli mexanizmini yaratmaq lazım idi.

Regional və beynəlxalq səviyyələrdə vəzifələr bunlar idi: Qarabağ probleminin həllinə dair söyləri fəallaşdırmaq; xarici siyasi fəaliyyətin xarakterini dəyişmək; ölkənin mənafelərini daim lobbiləşdirmək və diasporu ümummilləşdirmək. Bununla yanaşı, 15 ilə yaxın müddətdə çadır şəhərciklərində yaşamış qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin bir qismini həll etmək, onların cəmiyyətdə normal birgəyaşayışı üçün şərait yaratmaq, onları yaşayış yeri ilə təmin etmək və böyüməkdə olan nəslin intellektual səviyyəsinin artırılmasına şərait yaratmaq üçün onların daimi məskunlaşdığı yerlərdə təhsil kompleksləri tikmək lazım idi. Prezident demişdir: "2007-ci ildə daha bir mühüm hadisə baş vermişdir – sonuncu çadır şəhərciyi ləğv edilmiş və orada yaşayan soydaşlarımız normal evlərə köçürülmüşlər. Bildiyiniz kimi, 2003-cü ildə prezident seçkiləri ərəfəsində mən belə bəyanatla çıxış etmişdim ki, əgər xalq mənə inansa və mənə dəstəkləsə, növbəti beş il

ərzində Azərbaycanda bir dənə də çadır şəhərciyi qalmayacaqdır. Mən çox şadam ki, biz bunu beş ildə yox, dörd ildə həll etdik və indiyədək ağır çadır şəraitində yaşayan insanlar bundan sonra yaxşı evlərdə yaşayacaqlar¹.

Son dörd ildə milli ordunun müdafiə qabiliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir, 2008-ci ildə hərbi xərclər bir

İndi Azərbaycan özünün yetkinlik imtahanının yeni mərhələsinə yaxınlaşır. Son illərdə təkə meqapolisin deyil, bölgələrin də siması ciddi şəkildə dəyişmişdir. İctimai şüur postmodernist meyilləri latent şəkildə transformasiya edir və sonrakı illərdə bu meyillər gələcəyin strategiyasını müəyyən edəcəkdir.

milyard iki yüz milyon ABŞ dolları təşkil edəcəkdir. Hələ bu yaxınlara qədər ölkəmizin büdcəsinin onqat artırılmasının mümkünlüyü ilə bağlı tənqidi çıxışlar eşidirdik, la-

kin indiki reallıq İlham Əliyevin 2003-cü ildə verdiyi vədlərin əsaslı olduğunu göstərdi.

İndi Azərbaycan özünün yetkinlik imtahanının yeni mərhələsinə yaxınlaşır. Son illərdə təkə meqapolisin deyil, bölgələrin də siması ciddi şəkildə dəyişmişdir. İctimai şüur postmodernist meyilləri latent şəkildə transformasiya edir və sonrakı illərdə bu meyillər gələcəyin strategiyasını müəyyən edəcəkdir. Lakin İlham Əliyevin daxili və xarici siyasət sahəsində fəaliyyətini hələ ciddi şəkildə və qərərsizliklə qiymətləndirmək lazımdır. İndi bunu etmək çətin deyil, hərçənd, bəzən səslənən tənqidlər real təhlil aparmağa mane olur. Lakin növbəti beş il üçün Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətinin gündəliyi artıq indidən aydındır. Biz dəqiq və qəti proqnoz vermək iddiasında deyilik, lakin həmin gündəliyi ən ümumi şəkildə aşağıdakı yeddi əsas məsələ kimi ifadə etmək olar.

¹ “Azərbaycan” qəzeti, 12 yanvar 2008-ci il.

Birincisi, iqtisadi sistemin sabitliyi labüd surətdə ictimai şüurun daha geniş demokratikləşməsinə doğru aparır. Son dörd ildən artıq müddətdə genişmiqyaslı iqtisadi tədbirlər kompleksinin hə-

Son dörd ildən artıq müddətdə genişmiqyaslı iqtisadi tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsi əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsinə, vətəndaşların maliyyə imkanlarının artmasına şərait yaratmışdır və deməli, bu, hökmən cəmiyyət üzvlərinin davranış stereotiplərinin dəyişməsinə gətirib çıxaracaqdır.

yata keçirilməsi əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsinə, vətəndaşların maliyyə imkanlarının artmasına şərait yaratmışdır və deməli, bu, hökmən cəmiyyət üzvlərinin davranış stereotiplərinin dəyişməsinə gətirib çıxaracaqdır, çünki A. de Tokvilin yazdığı kimi, "insanları bir-birindən asılı vəziyyətə salmayan bərabərlik onlarda öz şəxsi həyatlarında yalnız şəxsi arzularını və iradələrini rəhbər tutmaq vərdişi və meyli yaradır. Həm özlərinə bərabər insanlarla münasibətlərdə, həm də şəxsi həyatlarında istifadə etdikləri tam müstəqillik... onlarda siyasi azadlıq anlayışı və ona sadıq qalmaq hissi formalaşdırır"¹.

İqtisadi inkişafın bu mərhələdə formalaşdırılan modeli sonrakı dövrdə:

1) Azərbaycan cəmiyyətini iqtidar və müxalifətin konstruktiv rəqabət baxımından birgə mövcud olduğu yeni siyasi məkanın formalaşması məcrasına transformasiya edəcəkdir;

2) vətəndaş cəmiyyətinin bazisinin təşəkkülü mərhələsinin başa çatmasına imkan yaradacaqdır;

¹ Вся политика. Хрестоматия. М., 2006, стр. 130.

3) ictimai şüuru postindustrial dəyərlər məkanına keçirəcək ki, bu da fərdin cəmiyyətdə tutduğu yerin dəyişməsinə, "azad vətəndaş" anlayışının dərinədən dərk edilməsinə, Azərbaycanda siyasətin məzmununun yeniləşməsinə kömək edəcəkdir.

İkincisi, son illərdə ölkənin iqtisadi inkişafı dövlətimizin Cənubi Qafqazda regional lider rolunu möhkəmlətmək məqsədi daşıyırdı. Deməli, Azərbaycanın regionda aparıcı rola olan iddiaları davamlı müttəfiqlik münasibətləri sistemi-

İqtisadiyyat inkişaf etdikcə, sabit iqtisadi sistemin formalaşmasının əsas amilləri dəyişdikcə şəffaflıq artacaq, həm daxili iqtisadi liberallaşma strategiyasının, – buraya milli iqtisadiyyatlar çərçivəsində dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi, sərbəst müəyyən edilən qiymətlər və gəlirlər, faiz dərəcələri, kreditlərin verilməsi şərtləri sahəsinin genişləndirilməsi aiddir, – həyata keçirilməsi, həm də xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşmasının güclənməsi baş verəcəkdir.

nin formalaşmasını tələb edir. Məlumdur ki, ən yaxşı müttəfiq sərfəli tərəfdaşdır. Buna müvafiq olaraq, müttəfiqlik gələcəyə sərmayələrin qoyulması deməkdir. Bir qayda olaraq, bu, dərhal səmərə verməyən məsrəf

amilidir, lakin o, strateji və perspektivli mehriban qonşuluq siyasətini formalaşdırmağın düzgün yoludur. Prezident İlham Əliyev tərəfindən bir sıra ölkələrə münasibətdə aparılan siyasətin davamı olaraq, sonrakı illərdə xarici siyasi fəallığın artırılması strategiyasının vektoru, çox ehtimal ki, Şərqlə də yönəldiləcəkdir, çünki hamı bu fikri qəbul edir ki, Asiya-Sakit okean regionu XXI əsrin əsas siyasi hadisələrinin cərəyan edəcəyi meydana çevriləcəkdir. Bununla bərabər, Azərbaycan nəinki Avropanın enerji təhlükəsizliyi amili kimi çıxış

etməyə, həm də Şərqdə təhlükəsizlik arxitekturasının formalaşmasının mühüm aspektinə çevrilməyə qabildir.

Üçüncüsü, təbii ki, iqtisadiyyatın liberallaşması prosesi indiki mərhələdə get-gedə daha çox ölkəni əhatə edən qlobal dünya meyli xarakteri kəsb etmişdir. Bazar tənzimləməsi mexanizmlərinin təsiri üçün geniş fəaliyyət meydanı açılır. Dövlətin iqtisadiyyata inzibati formalarda, eləcə də birbaşa dövlət tənzimləməsi formalarında müdaxiləsi azalır. Təsərrüfat qanunvericiliyinin və mülki qanunvericiliyin qəbul edilməsi yolu ilə rəqabət mühitinin yaradılması və dəstəklənməsi, yeni özəl müəssisələrin yaradılmasının sadələşdirilməsi, orta və kiçik biznesin dəstəklənməsi dövlətin əsas funksiyasına çevrilir.

Milli iqtisadiyyatın liberallaşdırılması prosesi onun artım səviyyəsi ilə sıx bağlıdır. İqtisadiyyat inkişaf etdikcə, sabit iqtisadi sistemin formalaşmasının əsas amilləri dəyişdikcə şəffaflyq artacaq, həm daxili iqtisadi liberallaşma strategiyasının, – buraya milli iqtisadiyyatlar çərçivəsində dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi, sərbəst müəyyən edilən qiymətlər və gəlirlər, faiz dərəcələri, kreditlərin verilməsi şərtləri sahəsinin genişləndirilməsi aiddir, – həyata keçirilməsi, həm də xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşmasının güclənməsi baş verəcəkdir. Sonuncu amil əmtəə və xidmətlərin, kapitalların və informasiyanın maneəsiz beynəlxalq hərəkətinin genişlənməsinə kömək edəcəkdir. Eyni zamanda, ölkəmiz Dünya Ticarət Təşkilatına daxil olarkən bu aspekt çox mühüm amil olacaq, çünki dünyada əmtəə və xidmətlər ticarətinin liberallaşdırılması gömrük maneələrinin, ölkələr arasında ticarətdə kəmiyyət məhdudyyətlərinin aradan qaldırılması meylinə təzahür edir.

Cədvəl: Keçid iqtisadiyyatı ölkələrində islahatların ilkin strategiyasından asılı olaraq, həmin ölkələrin kateqoriyaları¹

Ardıcıl "böyük sıçrayış" strategiyası	İrəli çəkilmiş start/sabit tərəqqi	Yarımqıç qalmış "böyük sıçrayış"	Tədricən aparılan islahatlar	Məhdud islahatlar
Estoniya	Macarıstan	Albaniya	Azərbaycan	Belarus
Latviya	Sloveniya	Bolqarıstan	Ermənistan	Özbəkistan
Litva	Xorvatiya	Makedoniya	Gürcüstan	Türkmənistan
Çex Respublikası		Qırğızıstan	Qazaxıstan	
Polşa		Rusiya	Ukrayna	
Slovakiya *			Tacikistan	
			Rumıniya	

* Slovakiyada sürətli iqtisadi islahatlar 1990-1992-ci illərdə, onun Çexiya və Slovakiya Federasiyasının tərkibinə daxil olduğu dövrdə aparılmışdır.

Dördüncüsü, son illərdə ölkədə milli ideyanın formalaşması üçün məkən yaranmışdır. Bu ideya təməli Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş dövlətçilik konsepsiyalarına söykənir

Milli ideyanın əsas aspekti hər bir azərbaycanlının həyatında ən mühüm amil olan dövlətin birinciliyidir. Azərbaycan xalqının əsrlər boyu formalaşdırdığı sosial-siyasi, əxlaqi-mənəvi və sakral dəyərlər – tarix, dil, mədəniyyət və submədəni amil kimi din məhz Azərbaycan və azərbaycançılıq anlayışlarında öz əksini tapır.

və müasir Azərbaycanın modernləşməsi xəttinə əsaslanacaqdır. Hələ vaxtilə Siseron yazırdı: "Əgər hər şeyə zəka və qəlb baxımından yanaşsaq, bütün ictimai əlaqələrdən bizim

üçün ən mühümü, ən qiymətli dövlətlə olan əlaqələrimizdir. Valideynlərimiz bizə əzizdir, uşaqlarımız, qohumlarımız, yaxın dostlarımız əzizdir, lakin yalnız Vətən bütün in-

¹ http://www.cato.ru/pages/69?idcat=442&parent_id=2

sanların bütün bağlılıqlarını əhatə edir"¹. Bu baxımdan milli ideyanın əsas aspekti hər bir azərbaycanlının həyatında ən mühüm amil olan dövlətin birinciliyidir. Azərbaycan xalqının əsrlər boyu formalaşdırdığı sosial-siyasi, əxlaqi-mənəvi və sakral də-

yərlər – tarix, dil, mədəniyyət və submədəni amil kimi din məhz Azərbaycan və azərbaycançılıq an-

layışlarında öz əksini tapır. Bu aspektlər – milli tarix, Azərbaycan dili, ənənələrə və mədəniyyətimizin özünəməxsusluğuna ehtiram, eləcə də dini tolerantlıq dünya siyasətinin suveren subyekt kimi, qlobal inteqrasiya dövründə ayrıca bir vahid kimi Azərbaycan dövlətçiliyinin bu gününü və gələcəyini formalaşdırır. Bütün bunlar getdikcə daha çox rəzil ehtiraslar oyununa çevrilən siyasəti canlandırmağa və estetikləşdirməyə, ona dərin məna kəsb etməyə imkan verən siyasət və mədəniyyəti birləşdirməyə kömək edir. Bu cür milli ideya milli birliyin bərpasına və təbii ziddiyyətlərin birləşdirilməsinə imkan verəcəkdir. "Millət dedikdə, dəyərlərin ümumiliyi, millətçilik dedikdə isə, bu dəyərlərin əhəmiyyətinin dərk edilməsi nəzərdə tutulur"².

Prezidentin vəzifəsi milli inkişafda intellektual irəliləyişə nail olmaqla, dövlətin siyasi suverenliyini və sabit iqtisadi firavanlığını təmin etməkdən ibarətdir.

Beşincisi, son illər göstərir ki, Prezidentin vəzifəsi milli inkişafda intellektual irəliləyişə nail olmaqla, dövlətin siyasi suverenliyini və sabit iqtisadi firavanlığını təmin etməkdən ibarətdir. Təhsilin beynəlmilləşməsi və qlobal rəqabət şəraitində intellektual səviyyənin daim artırılması və xidmətlər sahəsinin prioritet olması üçün zəruri şərait yaradılma-

¹ Цицерон. О старости. О дружбе. Об обязанностях. М., 1975.

² Moeller A. Das dritte Reich. Hamburg, 1935.

si son dərəcə vacibdir. Gündəlikdə duran ümdə məsələləri informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının və nanotexnologiyaların diktə etdiyi müasir dünyada Azərbaycanın bu yarışda iştirak etmək üçün lazımi təməl yaratması

Regional siyasətin müstəqil mərkəzi kimi bəyan edilmiş mövqeləri təsdiqləmək üçün lokal məsələlərin həllində və qlobal problemlərə geniş cəlb olunmaqda fəal diplomatiyadan istifadə edilməsi zəruridir.

zəruridir. Təhsil və elm lazımi səviyyədə olmasa, milli inkişafın perspektivləri və Azərbaycan dövlətçiliyinin davamlı inkişafı barədə düşün-

məyimiz çətin olacaqdır. Bu gün aşkar görünür ki, qarşıdakı illərdə İlham Əliyevin əsas vəzifəsi məhz millətin intellektual bazisinin yeniləşdirilməsi və genişləndirilməsindən ibarət olacaqdır. Bu bazis gələcək üçün inkişaf strategiyasını müəyyən edəcəkdir.

Altıncısı, regional siyasətin müstəqil mərkəzi kimi bəyan edilmiş mövqeləri təsdiqləmək üçün lokal məsələlərin həllində və qlobal problemlərə geniş cəlb olunmaqda fəal diplomatiyadan istifadə edilməsi zəruridir. Təbii ki, son on beş ildə Qərbi daha eqosentrik olmuşdur və başqalarının baxışlarını çətinliklə qəbul edir. Lakin siyasətin və diplomatiyanın ümumi böhranı konstruktiv təkliflər axtarmağı və beynəlxalq əhəmiyyətli proseslərdə dünya siyasətinin bütün subyektlərinin bərabər şəkildə iştirakını tələb edir. Çoxvektorluğun əsas üstünlüyü hər bir tərəfin təşəbbüskarlıq göstərə bilməsi üçün meydan yaradan geniş perspektivlərin olmasıdır.

Yeddincisi, dövlətin regional proseslərə təsiri ölkənin güclənməsi və onun müdafiə qabiliyyətinin təkmilləşdirilməsi ilə sıx bağlıdır. Məhz güclü ordunun olması Azərbaycanın bütün xarici siyasətinə sistemli şəkildə təsir

göstərə bilər. Regionda ölkənin mövqelərinin möhkəmlənməsi, habelə Qarabağ münaqişəsinin həlli də milli hərbi sənaye kompleksinin hərtərəfli inkişafı şəraitində mümkün olacaqdır. Şübhə etmirik ki, qarşıdakı illər bu məsələnin həllinə həsr ediləcəkdir.

Növbəti beş ildə lazım olan hər şey məsələlərə çevik yanaşmaqla mövqeyin möhkəmliyi kimi müəyyən edilə bilər. Vaxtilə Heydər Əliyev əsas funksiyanı yerinə yetirmişdir – dövlətçiliyi yaratmış və möhkəmləndirmişdir. İlham Əliyev öz prezidentliyinin birinci müddətində ölkənin geoiqtisadi amilini irəlilətmək üçün əsas işi görmüşdür. Tam əminliklə demək olar ki, gələcəkdə o, ölkənin hərtərəfli modernləşdirilməsinə yönəlmiş tədbirlər kompleksini tam həcmdə həyata keçirəcəkdir.

Mən bir neçə il bundan əvvəl dərc edilmiş məqalələrimdən birini Uinston Çörçilldən – tarixin geodişini qabaqlamaq, onun qlobal dönüş-

Vaxtilə Heydər Əliyev əsas funksiyanı yerinə yetirmişdir – dövlətçiliyi yaratmış və möhkəmləndirmişdir. İlham Əliyev öz prezidentliyinin birinci müddətində ölkənin geoiqtisadi amilini irəlilətmək üçün əsas işi görmüşdür.

lərini öncədən görmək sahəsində böyük və qarşısızalmaz gücə və qabiliyyətə malik olan siyasətçidən gətirdiyim bir sitatla tamamlamışdım. Ənənəyə sadıq qalaraq, bu məqaləni də ser Çörçillin Fultonda söylədiyi nitqdən bir sitatla tamamlamaq istərdim. Fulton nitqini seçməyim təsadüfi deyildir. Bu nitq Çörçillin ən mühüm və parlaq çıxışı hesab edilir, məhz həmin nitqdə ilk dəfə olaraq, "dünya əzəlləri" və "xüsusi münasibətlər" kimi ifadələr işlədilmişdir. Elə həmin nitqdə ilk dəfə olaraq, Qərbi kommunizm təhlükəsindən qoruyan "dəmir pərdə" ifadəsindən istifadə edilmişdir.

Təbii ki, tarixin gedişinin sürətləndiyi bir dövrdə, vaxtilə onilliklər boyu davam edən proseslərin indi cəmi iki-üç ilə başa gəldiyi şəraitdə pərdələr barədə danışmaq olmaz və lazım da deyil, çünki bu, bizim prioritet məqsədlərimizə və milli maraqlarımıza uyğun gəlmir. Lakin milli inkişafımız və bizi əhatə edən qlobal xarakterli proseslər bizi suverenlik və milli ruh barədə daha tez-tez düşünməyə vadar edir. Bu amillərin hər ikisi bizim inkişafımıza və irəliləməyimizə kömək edir, innovasiyalara meyil etməyimizi və novator təşəbbüslərimizi bürüzə verir, Azərbaycan xalqının gələcəkdə hansı fikirlərlə və necə yaşayacağına mahiyyətini müəyyənləşdirir. Bu gün biz xoşbəxtik ki, suveren milli dövlətimiz var, inkişaf yolu barədə öz təsəvvürlərimizi nəzərə almaqla milli inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirmək imkanımız var və bizlərdən hər birimiz azərbaycanlı olmağımızla fəxr edirik. Bütün bunlar birlikdə bu fani dünyada öz missiyamızı hər birimizə xatırlatmaq üçün sitat gətirmək istədiyim fikirlərlə həmahəngdir: "Siz ətrafınıza nəzər salarkən təkcə bəşəriyyət qarşısında öz borcunuzu yerinə yetirməyin deyil, həm də onun qeydinə qalmalısınız ki, çatdığınız səviyyədən aşağı enməyəsiz... Qarşıda yeni parlaq perspektivlər və imkanlar açılır. Biz onlardan imtina etməklə, yaxud onlara məhəl qoymamaqla və ya onlardan tam istifadə etməməklə uzun müddət özümüzü bizdən sonrakı nəsillərin qınağına məhkum etmiş olardıq. Siyasəti müəyyənləşdirən və istiqamətləndirən fikirlərin ardıcılığı, məqsədlərə çatmaq əzmi və qərarların möhtəşəm sadəliyi olmalıdır... Biz bu çətin vəzifənin öhdəsindən gəlməyə borcluyuq və mən şübhə etmirəm ki, bu, bizə müyəssər olacaqdır".

**“Azərbaycan” qəzeti, “Xalq qəzeti”, 16 yanvar 2008-ci il,
“Respublika” qəzeti, 17 yanvar 2008-ci il.**

Ramiz
Mehdiyev

Defining the Strategy of Tomorrow: Course towards Modernization

Editor:

Nazim Huseynov

Technical editors:

Javani Aghayev

Samir Gurbanov

Proof-readers:

Nadir Ismayilov

Ramiz Mehdiyev,

Head of Executive Apparatus of the President of the Republic of Azerbaijan, Academician of the National Academy of Sciences

Defining the Strategy of Tomorrow:

Course towards Modernization

Baku, “Şərq-Qərb”, 2008, 216 p.

ISBN 978-9952-34-161-4

“Defining the Strategy of Tomorrow: Course towards Modernization” book authored by Mr. Ramiz Mehdiyev, Head of Executive Apparatus of the President of the Republic of Azerbaijan, Full Member of the National Academy of Sciences is dedicated to the scientific studies of core principles of development pathway taken by Azerbaijan through the prism of contemporary vision. These principles defined by national leader Heydar Aliyev constitute the foundations of national development strategy even in the current period of progress in our country. This book consisted of four sections deals with transition period specifications from stability to modernization and paints the general panorama of actions set for the years to come by President İlham Aliyev in the field of building the strong State, multifaceted economy and free civil society.

The present book is destined for specialists working in the field of public sciences, politicians, students of human sciences faculties in higher education schools and in general, all readers.

Sent for typesetting: 11.01.2008

Sent to printer: 13.02.2008

Size: 60x90 $\frac{1}{16}$

Quire: 13,5 p.sh.

Circulation: 500

Order: 7

Printed by “Şərq-Qərb” Printing House

17, Ashyg Alasgar st., Baku

sharq-qarb@box.az

TABLE OF CONTENTS

A New Policy	77
Forming a new paradigm: from economy to democracy	83
Improving democratic system: from stability towards modernization	98
Aligning stable social system	119
October 2008: the strong State, the modernized economy and free citizen.	126

A New Policy

"...The worth of a State, in the long run, is the worth of the individuals composing it..."

**(John Stuart Mill, 1806-1877,
Liberalism ideologist)**

On the 19th of November 1863, American politician and statesman Abraham Lincoln (1809-1865) has delivered his speech on the occasion of opening the memorial to the dead of Civil War in USA in Gettysburg which became later the monument

of political oratory. It is indeed in this speech, he gave the notion of democracy which remained subsequently as the classical one. Former woodcutter and

Two centuries later elapsed since the time of pronouncing so important and historically meaningful words, but today, his understanding of democracy as "government of the people, by the people, for the people" is topical and thorny issue as never before.

land measuring man, one of founders of the Republican Party, the President of USA has said the following: "It is rather for us to be here dedicated to the great task remaining before us -- that from these honored dead we take increased devotion to that cause for which they gave the last full measure of devotion -- that we here highly resolve that these dead shall not have died in vain -- that this

nation, under God, shall have a new birth of freedom -- and that government of the people, by the people, for the people, shall not perish from the earth."

Two centuries later elapsed since the time of pronouncing so important and historically meaningful words, but today, his understanding of democracy as "government of the people, by the people, for the people" is topical and thorny issue as never before. The world order is so coherent with unilateralism; it forms a new perception of social realities by extrapolating place and role of global integration processes into other playground. It becomes obvious that our "post-human future" which has been recently described by Fr.Fukuyama, is being modified and changed under the influence of new local factors stemming out from general global system of measurements. For this reason, it is not hard in this case to recall the writings of Friedrich Nietzsche who wrote: "It's enough! Time comes when politics get full another meaning". And if Hegel in 1806 and Fukuyama in 1999 have been talking about the end of history: the first has been convinced about the lack of movement beyond the limits of French revolution; the second had the conviction about total triumph of liberalism in the aftermath of USSR collapse. In these new conditions of mondialization, there is an emerging question: which direction does this history take in general?! This question is very topical for transforming societies which have been granted a possibility by the history to form a new strategy of tomorrow in the end of past century.

In XX century, Azerbaijan has lived not only the reverberations of social and economic order, but also intensive reforms of political and public institutions. During Gorbachev "democratization" which caused the process of overall stagna-

tion and breakdown of communist system being already on the verge of total regress, the years of "Brown's" formation of Statehood and its subsequent decline and decentralization of power hierarchy have come to our lands. This period, which covered all post-soviet States, has remained in the memory of millions as the epoch of broken hopes, unrealized illusions and lost positions. Optimism related to global socialist expansion has been imme-

diately replaced by incertitude and pessimism about the day of tomorrow. As famous American transition processes specialist V.Bunce underlines: "Post-com-

Obtaining the independence has brought new tasks for country to pass from dictatorship to democracy, from centrally administrated economy to free market, from being a part of Empire with two centuries long expansionist history to National State.

munism is something wider that transition to democracy; this is the revolution penetrating politics, economy and public life"¹.

Obtaining the independence has brought new tasks for country to pass from dictatorship to democracy, from centrally administrated economy to free market, from being a part of Empire with two centuries long expansionist history to National State. Results of social and geo-strategic realities of the epoch of Gorbachev failures, as well as subsequent institutional transformations have generated the syndrome of marginality which is latently, but openly influenced the formation of social, political and economic institutions. As the time has passed by, not only the way of life and behavioral norms of people have changed, but also influence mechanisms of the rulers and the ruled as well as "upper classes" and "lower classes" of society have

¹ V.Bunce. Comparing East and West. "Journal of Democracy", Vol. 6, #3, 1995, p.92.

altered to the greater extent. Meanwhile, institutional order established by the communism epoch has collapsed and gener-

In the middle of 90-ies of the past century, Heydar Aliyev has started to realize social-political and economic transformations in Azerbaijan destined to establish the National State and strengthen the Statehood, centralize administration processes and cope with stagnation process in national economy.

ated aspirations to use world experience in the field of political institutionalization by putting inevitably the question about specificities and methods of borrowing this experience.

In the middle of 90-ies of the past century, Heydar Aliyev has started to realize social-political and economic transformations in Azerbaijan destined to establish the National State and strengthen the Statehood, centralize administration processes and cope with stagnation process in national economy. This period of national history became the main and preliminary source of firm ?tatisme approach being so necessary in that epoch and used to build national Statehood. Its basic concept has represented by itself the Realpolitik as priority component of political, economic and social-cultural modernization of Azerbaijani society. Such approach has completely altered aspirations based on romanticism and political short-sightedness of those who saw Azerbaijan as an arena of the clashes of interests and playground for realization of experiments of various types of political clients seeking groups.

In a single word, the end of XX century became the turning point for national transformations, and during new millennium Azerbaijan has shown its institutional design which was not fully established in that time, but it has reached the necessary level of political and economic development which

allows us to judge about real and efficient steps made in the direction of building the system of effective Statehood. During last years, a whole set of "modernist" decisions has been taken to enable Azerbaijan to be transformed from the society with weak and regressing economic system, declining political institutional structure, marginalized public consciousness to the field of new behavioral norms and stereotypes with stable political system and step-by-step developing democratic institutions which are so specific for market system of economic structure. The main thesis being put in the foundation of effective Statehood structure can be explained by aspirations to ensure the competitiveness of Azerbaijan in regional processes and relevantly, comprehensive economic leadership in South Caucasus.

Formation of stable political system requires understanding of one of results obtained in XX cen-

Today, two aspects of national transition – economic and political modernization are defining social and cultural transformations.

tury as well as lessons taken at the expense of drastic public cataclysms. It represents relative, but quite important advantage brought by democratic model of social and political institutions. The possibilities of public consolidation, optimization of administration and interaction of social and political actors which are created by subtle, differentiated and fixed system of democratic representative institutions, strengthen the situation favoring more effective functioning of market – the most important factor of democratically developed society.

Today, two aspects of national transition – economic and political modernization are defining social and cultural transformations. Its core meaning is found mainly in transparency, new ad-

ministration stereotypes and other behavior and social-cultural norms and archetypes which are "imported" into societies differing by its development degree and level of political and economic

The end of XX century became the turning point for national transformations, and during new millennium Azerbaijan has shown its institutional design which was not fully established in that time, but it has reached the necessary level of political and economic development which allows us to judge about real and efficient steps made in the direction of building the system of effective Statehood.

preparedness in light of expanding "third democratic wave" (See S.Huntington. A Third Wave). As a part of "global democratic invasion", changes of social and cultural background favor the institutionalization of post-

industrial values, formation of effective administrative factors and establishment of transparent public order. Democracy, market economy and ideals of civil society have gradually become the main guidelines of society development strategy by playing the role of principal chains of modern national State.

Forming a new paradigm: from economy to democracy

"Politics is the same science as any other; it knows some fixed expressions, laws, rules and differently looking combinations till infinity; it requires constant studying and deep, long thoughts over it"

Jean-Paul Marat, 1743-1793

The year of 2003 became the start of a new stage of national transformation by extrapolating solidly established political system through the playground of intensive formation of progressing economic structure. The main concept of Ilham Aliyev's Presidency has consisted of formation of strong economic basis which should favor the gradual transformation of public consciousness and social-cultural basis of society towards post-industrial values and democratic traditions. Alongside with this fact, it has been necessary to solve a whole set of geostrategic and geoeconomic tasks, ensure stability and persistent national growth, turn this country into a subject of international relations and not an object. In this epoch of global transformations, which form a New World Order, it is extremely important to ensure the participation of Azerbaijan in global processes.

In the context of understanding of this virtue, national political elite has realized many vital projects which later became

important milestones of ensuring co-participation of Azerbaijan in integration initiatives. During last years, such global projects like Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Export Pipeline enabling us to bring Azerbaijani oil to world markets and, in particular, European gas pipeline like Baku-Tbilisi-

The main concept of Ilham Aliyev's Presidency has consisted of formation of strong economic basis which should favor the gradual transformation of public consciousness and social-cultural basis of society towards post-industrial values and democratic traditions.

Erzerum have been completed; construction of Baku-Tbilisi-Kars railway connection has started recently and it will open up possibilities of wide scale cooperation between North

and South. In the framework of restoration of Silk Road, Azerbaijan becomes not only a transit country, but also often times represents by itself an exporting country which creates new possibilities and prospective for national economy. At the same time, Azerbaijan is actively joining to such projects like NABUCCO which envisages transit of Azerbaijani natural gas via Georgia, Turkey, Greece, and Italy to other countries of European Union. The country is closely cooperating with European Union in the framework of New Neighborhood Program. Azerbaijani gas is already being delivered to the EU market – Greece. Being located in the crossroad of two continents, Azerbaijan is playing a role of bridge which can unite not only culture and civilization, but also main economies of Europe and Asia. Relying upon its favorable geographical location, Azerbaijan attempts to use effectively its potential. In the conditions of global competitiveness, active economic policy is the most important factor of effective resolution of national tasks. However, in contemporary world, economy, as it is known, is closely linked to geopolitics. Accordingly,

Azerbaijan cares about own national interests in regional and global projects while building its future from economic point of view. Today,

Being located in the crossroad of two continents, Azerbaijan is playing a role of bridge which can unite not only culture and civilization, but also main economies of Europe and Asia.

when energy resources are the most important chains of good neighborhood relations between the States, it is important to take into account interests of all sides to form the stable architecture of regional and global security.

During recent years in national level, we see the measures which are undertaken to create prerequisites for the following: firstly, to reduce significantly poverty level in the country (currently, this level is about 17%) which favor formation of national middle class and plays a role of the most important aspect of democratic and developed society; in the second place, to increase the role and importance of national manufacturer which changes qualitatively the nature of Azerbaijani economy; in the third place, to change the nature of interactions between the State and private sector which is taking place in evolutionary way, but reflects really the aspirations to build effective and transparent system of mutual relations where interests of all sides are take into consideration, and the public order and superiority of law are representing priority factors. In general, adoption of a set of measures starting from denomination of manat up to significant increase of national GDP, from qualitative increase of job places which exceeds the number of 600.000 up to ten times increase of national budget (the consolidated budget of Azerbaijan is USD12 bln.) are creating the basis for strong economic structure and stable economic growth.

During last years, particular attention is being paid to the resolution of social issues and increase of solvency of population. In the end of 2007, revenues per capita have increased by 38%

Azerbaijan cares about own national interests in regional and global projects while building its future from economic point of view.

in comparison with previous year, e.g. up to AZN1670. Average monthly salary has increased 42% or up to AZN214. Average

amount of pension has increased 44% or up to AZN59. Since January 2008, minimal wage and pension are increased by 20%. Today, this indicator is equal to AZN60 and we should take into account that several years ago, this indicator was equal to AZN9. In this case, the progress is seen clearly.

Starting from 2003, the important aspect of economic activities of authorities has envisaged the creation of conditions for formation in the country of stable basis for middle class. Realization of this task is done by reducing the poverty level in the country and formation of equal opportunities for all players of national economy. The current and of course, not the final results of this policy is the poverty reduction from 49% in 2003 up to 16% for January 1, 2008. This is the real indicator of planned realization of exact measures which are directed not only to stabilize internal economic environment, but to create competitive economic structure within country where every citizen can and should be actively involved in the formation of stable basis for market economy. As President notes, even in economically developed countries, there is quite many poor people. "Of course criteria of minimal consumer basket in developed countries are different. But everything is known in comparison. I think that poverty reduction up to 16% in current economic conditions and situation of Azerbaijan are our

big success. I am convinced that in the result of measures that will be undertaken in 2008, this level will go even lower. In this way, poor strata in Azerbaijan will not exist at all. I believe in that and will do all my possible to obtain this goal fully"¹.

Economic growth and significant rise of world oil prices have led to strengthening of Azerbaijan's economic position in

Starting from 2003, the important aspect of economic activities of authorities has envisaged the creation of conditions for formation in the country of stable basis for middle class.

international arena. During last three years positive saldo of ongoing transactions have increased almost 50 times and exceeded USD7 bln. This is 30% of national Gross Domestic Product. It is expected that in 2008, the said indicator will exceed USD14 billion. Net credit position of the country has strengthened in significant way. While foreign financial assets have increased for USD3.3 billions, our debt in 2007 has decreased for USD1.4 billion.

In the result of foreign currency influx into the country during last four years, strategic assets in the form of foreign currencies have increased by 4.5 times and exceeded USD7 billions. Currently, timeline of financing the import of goods and services for non-oil sector in the form of strategic foreign currency reserves is exceeding the international rate by 5 times. In last year, foreign currencies reserves of the National Bank have increased two times and have reached USD4 billions. Azerbaijan gained the revenue in the amount of USD150 millions by administering these assets.

---

¹ Speech of President Ilham Aliyev in the meeting of Cabinet of Ministers. 11 January 2008, Bakinskiy Rabochiy newspaper, 15 January 2008.

In general, during 2007, strategic diversification of strategic foreign currencies reserves stored in Oil Fund and National Bank has taken place in the country. In this case, we have succeeded in decreasing the dependence on one single currency and sensitivity to different foreign changes by ensuring the stable absolute value of our reserves.

All these factors enable us to state the start of process of national economy liberalization – the strongest message of first presidential mandate of Ilham Aliyev. As President notes: "Private sector share in our GDP equals to more than 80 percent. Such figure is calculated even taking into account the fact that oil and gas are in public monopoly. It is the basis of economy. All these factors, and of course, the stable situation, trust of foreign investors in Azerbaijan have allowed us to obtain this result. It is clear that one can say – this is the world record to have three consecutive years such 30% plus growth in the country. But for me, the most important indicator is even not those numbers. The most important factor is the poverty reduction in the country because GDP level is still not the latest indicator saying that everyone has used these possibilities. Poverty level has reduced from 50% in 2003 up to 20% in 2007"¹.

In 2007, national GDP has remained in high level and reached AZN24.6 billions. In comparison with 2006, this means real growth in the level of 24.7%. Non-oil sector growth was equal to 11%. Analysis shows that in last four years, including the past year, national economy has increased by 2 times and its non-oil sector by 1.8 times. The overall amount of State Oil Fund has increased by USD 1 billion in comparison with last year.

¹ Excerpt from the interview given to Moldova television channel "Channel 4", 19 December 2007.

In accordance with economic development index elaborated by prestigious investment bank Goldman Sax in 2007, Azer-

If we shall analyze generally the past year of 2007, it is possible to state firmly that this period became the determining stage of national economy liberalization.

baijan is going ahead of all CIS countries and gained 61st place among all 170 States. Azerbaijan has better results than Ukraine (71st place), Russia (81st place), Armenia (82nd place), Georgia (100th place). It should be noted that this index reflects not only macroeconomic indicators, but also a whole set of social and political parameters as number of PC, phone, internet users as well as the level of education, average longevity, superiority of law and political stability.

Another important aspect is the emergence of Azerbaijani investors and their access to abroad. Successful realization of many projects in Georgia, Turkey and some European countries are creating possibilities of stable enlargement of opportunities for Azerbaijani investments in foreign countries. This is a real impetus to make concrete steps for changing the national economy structure by bringing some innovation qualities to it. In this aspect, we count on two major factors: firstly, investments abroad favor the creation of qualitatively different bilateral relations; in the second place – it is not its volumes that make the sense, but the abilities to choose rightly priorities. In this case, it is necessary to maintain a responsible economic policy chosen by President Ilham Aliyev in 2003.

If we shall analyze generally the past year of 2007, it is possible to state firmly that this period became the determining stage of national economy liberalization. A whole set of meas-

ures like start-up of one shop window system for registering the legal entities to run entrepreneurial activities, liberalization of influx of foreign direct investment, reorientation of priorities within budget expenditures towards the fields which

Economic components in the country are creating generally real basis for further transformation from established industrialism to the field of post-industrialism.

ensure high economic profitability and give possibilities to improve revenues distribution have become real revolu-

tionary transformations providing more transparency in activities and registration system of economic subjects, as well as enabling effective development of national economy. In general, the year of 2007 was very successful for Azerbaijani economy. During current year, all positive trends in the field of Azerbaijani economy have gained further development. Azerbaijan has succeeded to raise significantly its economic potential. GDP has increased by almost 25%. So, in the result of radical economic reforms carried out in the country during last four years, economy level in Azerbaijan has increased by 96%, e.g. almost doubled. This indicator has no analogical example in the world. It is quite positive that the same pace of development is seen in industrial production. Industrial growth rate in 2007 was equal to 24%.

Economic components in the country are creating generally real basis for further transformation from established industrialism to the field of post-industrialism. The modern patterns that form contemporary self-consciousness and the national "I" of the Azerbaijani society are moving latently and creating conditions for post-modernist political and economic determinants. Globalization as such opens up new possibilities and creates wider prospective for development of national econo-

my and improvement of political and democratic institutions. For this reason, we can firmly declare that the main task of first presidential mandate of Ilham Aliyev as the formation of stable and progressing economic system is being realized successfully. It is indeed economic modernization, market stability, improvement of banking environment, emergence of middle class and increasing the role played by private entrepreneurs in national GDP will indirectly modify public consciousness by extrapolating it through the field of democratic traditions and institutions.

It is possible to speak about step-by-step democratization of society and transformation of transitory democracy into the

We can firmly declare that the main task of first presidential mandate of Ilham Aliyev as the formation of stable and progressing economic system is being realized successfully.

stable, e.g. consolidated one via economic development of country and ensuring the welfare of its citizens. We should not forget that as the economic growth in transition countries is changing, so go the social and institutional structure of society and the State changing. Increase of solvency capacity of population as well as influx of investments which make the economy to become more active and effective favor the gradual modernization of economic life. In its turn, this causes the fact which has been described by Karl Marx: once the national economy is modernizing and capitalism is strengthening and bourgeoisie is emerging, so the transformation of political system is inevitable. In accordance with Marx terminology, changes in the basis are leading constantly to changes in superstructure.

As famous American philosopher Francis Fukuyama notes that "relations between capitalism and democracy have asymmetric

character. Capitalism does not exercise any direct pressure in favor of democracy. It is going pretty well hand in hand with

It is possible to speak about step-by-step democratization of society and transformation of transitory democracy into the stable, e.g. consolidated one via economic development of country and ensuring the welfare of its citizens.

many forms of authoritarianism (although, not with communist totalitarianism) and can even thrive in non democratic countries. But capitalism is more effective driving force

of economic growth than socialism and in this regard, it generates more probably quicker social and economic changes which favor the emerging of stable democracy"¹. As other American political scientist R.Duch underlines "in the past, market economy favored the formation of democratic institutions"². For this reason, some efforts directed to impose us parallel transition to democracy and market economy are the attempts to change the links formed throughout centuries between economic and political transformations which represent by itself the experiment with no previous historical precedent.

The historical experience shows that democratic regime remains stable only if universal right to vote is ensured while obtaining relevant level of average GDP volume per capita. In this level, majority of country's population is already quite wealthy to take responsible decisions and neutralize influence of lumpens, who receive election ballots. Attempts to launch universal voting right in lower level of development are lead-

¹ Fr. Fukuyama. Capitalism and Democracy: The Missing Link. In L.Diamond and M.F.Plattner (Eds), Op.cit. p.102

² R.Duch. Tolerating Economic Reform: Popular Support for Transition to a Free Market in the Former Soviet Union. "American Political Science Review", #87, 1993, p.594.

ing to its fast abolishment or making it an absolute groundless procedure. But as this level of development gets higher three times, transition to democratic system is just inevitable.

It is exactly the level of democratic development that pre-determines formation of political institutions which are preferable for our country. Optimal political regime for stable economic growth depends on the level of its economic development. Countries of high level of development can solve tasks of adaptation to postindustrial challenges only in the presence of quite developed institutions of modern democratic society.

The same way has been passed by majority of Eastern Asian States which have been realizing initially economic

The historical experience shows that democratic regime remains stable only if universal right to vote is ensured while obtaining relevant level of average GDP volume per capita.

reforms and only afterwards, started their political ones. In its meaning, political transformations are often times become as inevitable aspect of economic system as it was in Singapore, Indonesia or Malaysia. For example, in Mexico, which tried its liberalization process for last 20 years, real breakthrough has happened only after the national revenue per capita reached USD9000. This threshold has indicated the inevitability of democratization process and helped Mexico to enter into the ranks of consolidated democracies. In Turkey, democratic changes became successful following stabilization of economic situation, prevention of inflation and starting of public welfare. During short period of time, Turkish political establishment has managed to bring GDP to the level of almost USD6500 per capita. It indicates the stable and gradual growth of Turkish economy.

Democratization of last decade is closely related to economic growth which creates real and solid grounds for effective transformation. Although, this idea should not be interpreted by any means as "the richer is more democratic". Economic growth and democratization are interrelated while the crucial role of economic factors is ensured.

It is exactly the level of democratic development that predetermines formation of political institutions which are preferable for our country.

Wealth and possibilities granted not by the Nature or the natural resources situated in the territory of the

State, but obtained in the result of transition from feudal society into capitalist one, and then from industrial into postindustrial one by shifting industry's priorities into the sphere of services, allow us to talk about real and consistent transition to market economy development. Such development as shown in practice by West and Japan is more effective. The State which dispose large reserves of natural resources and use these opportunities only for enrichment of political and financial elites are frequently remaining as underdeveloped and their people as uneducated and unqualified. Attracting foreign specialists, the consumer psychology of "Western intellectuals" is being formed in these States while education system and society are remaining in low and primitive level. As it is noted by President Ilham Aliyev: "In those countries where democracy has got good development, we observe also economic development. In the place, where democracy has not been under development, the development is also lingering. In this case, none of any natural resources, oil, gas are playing a principal role: they are temporary factors"¹.

¹ Speech of President Ilham Aliyev in the opening ceremony of Heydar Aliyev Park and his meeting with residents of Yardimli region, 9 September 2005.

In this context, Fareed Zakaria, editor of prestigious American journal "Foreign Affairs" notes fairly: "Why wealth favors freedom? Let's recall examples of European history: usually, the process of economic development leads to the appearance of two elements which have vital importance for the success of liberal democracy. Firstly, it gives a possibility for key sections of society and the private sector and bourgeoisie, in general, to gain force and independence from the State. In the second place, dealing with such type of public groups, the State becomes less aggressive and capricious. It is more oriented to respect some rules and needs of society, at least the needs of its elite"¹.

One of possible reasons of democracy stability in rich countries mentioned by sociologist Seymour

The same opinion is expressed by Seymour Martin Lipset who in 1959 came to the following conclusion: "As the richer is the nation, so it gets higher chances for stable democracy".

Martin Lipset, explains that wealth allows to reduce acuteness of conflicts related to the distribution via different social mechanisms. Previously, welfare and even distribution of financial resources are creating basis for economic growth by favoring the perception of individual freedoms and formation of a new mass consciousness. Reasonability of this thesis is confirmed by historical practice. In his epoch, Alexander Hamilton wrote: "Till the property remains almost evenly distributed and significant portion of information penetrates into society, a tendency will exist in voting to pay respect for even most unnoticed people. As wealth is growing and concentrating in the hands of minority, and aspirations for more richness become overwhelming, people with sound thinking will be

---

¹ See F.Zakaria. The Future of Freedom: Illiberal Democracy of Home and Abroad. Russian Edition, page 67.

widely considered as some good addition to tangible values" (See BruceMiroff. Icons of Democracy. Page 60) Hamilton was convinced that concentration of economic and political powers is inevitable. The same opinion is expressed by Seymour Martin Lipset who in 1959 came to the following conclusion: "As the richer is the nation, so it gets higher chances for stable democracy".

If we shall glance at history and contemporary development of China, it can be exactly found that in early 90-ies, several economic reforms have been initiated with a view that it will lead to capitalism as "it exists in West". In spite that part of them appeared to be unsuccessful, leaders in China understood that it is necessary to re-build the country starting from economy and moving to subsequent political modernization and democratic transformation.

Such convergence allows us to say about possibility of realization of political transformations which are representing the logical continuation of economic reforms. The core of all this process is the liberalization of all spheres of human life, change of social and cultural archetypes and subsequent consolidation of democratic regime. In fact, it is the central thesis of modernization which says that "economic growth is explained by parallel and even somehow predictable changes in cultural, public and political life"¹.

Renowned economist and political thinker of XX century, Friedrich August von Hayek in his book entitled "The Road to Serfdom" writes: "Like the spurious "economic freedom," and with more justice, economic security is often represented as an indispensable condition of real liberty. In a sense this is

¹ See – Theory and Practice of Democracy, page 143.

both true and important. Independence of mind or strength of character is rarely found among those who cannot be confident that they will make their way by their own effort"¹.

In the conditions of globalization and intensive expansion of "the third democratic wave", such strategy of public transformations is seen as something rational because the strengthening mutual financial dependence of continents engenders rejection of political isolation and forms aspirations to become a member of democratic States club. Such conditions are laying the foundation for liberalization and formation of civil society in transformation playgrounds, and particularly, in Azerbaijan. For this reason, civil society forms the natural foundation of political democracy and the latter becomes just impossible or ineffective due to the lack of that foundation. It is exactly this thesis formed the core of first presidential mandate of Ilham Aliyev.

---

¹ F.A.Hayek. The Road to Serfdom. Russian edition. Moscow, page 129.

Improving democratic system: from stability towards modernization

"It originates, therefore, in no caprice of the human intellect, but it is a necessary condition of the present state of mankind".

**(Alexis de Tocqueville, 1805-1859,
French sociologist, historian and politician)**

During last years, main direction of public-political development of the State is leading exclusively to the formation of stable system of democratic institutions and traditions. Democratization as such is the determining factor of national development strategy and represents by itself the important component of co-existence in the framework of common society. In the conditions of "third democratic wave", all possible discussions about the power of demos become more topical and principal because, on the one hand, they define possibilities of sovereign development of the national State, and on the other hand, create playground for "freedom promoters" to export own vision of any democratic concept to the countries of "post authoritarian transition". Often times, such export is taking place via replacing these or those national specifications or without taking into account real possibilities of building democracy in any corner of the world, e.g. with no thinking on real results of institutional, behavioral and social-cultural transformations, which are the

main indicators of society preparedness for transition to democracy. Sometimes, this approach causes some braking effects of global scale which leads finally to formation of such theories of global chaos like "the clash of civilizations". Democracy as such is frequently playing a role of new geopolitical or more exactly, geoeconomic expansion.

However, before starting any discussions, it is necessary to define the notion of "democracy" because sometimes we hear talks of the past which are well known to our generation. Often times, we talk about democracy less times thinking

Such export is taking place via replacing these or those national specifications or without taking into account real possibilities of building democracy in any corner of the world, e.g. with no thinking on real results of institutional, behavioral and social-cultural transformations, which are the main indicators of society preparedness for transition to democracy.

about its real meaning though grounds for such discussions are quite solid and it has the right to be done so. Our main political and ideological task is to develop the country as free and democratic State. But it should be understood that there are objectively not simple processes going on in Azerbaijan which tend to become a subject for discussion by different persons or organization. Such discussions are mainly done about democracy, freedom of expression and media, and the concept of "freedom", in general. Often times, we are accused on the issue that freedom is allegedly strange to us and we need constant foreign care. However, the boundaries between democratic transformation and geopolitical influence of West should be traced here. When we are considering frequently democracy exclusively as the form of representation and rule of people, we forget to take into account also ideas and tasks of its promoters. Democracy has

ceased to be the exclusive form of representative majority because in most cases, we witness that exclusive minority dictates

The boundaries between democratic transformation and geopolitical influence of West should be traced here. When we are considering frequently democracy exclusively as the form of representation and rule of people, we forget to take into account also ideas and tasks of its promoters.

the rules and such position gains support. Many times, we witness that new external policy goals are realized and agenda in any corner of the world is formed using democracy. Such factors are not surprising because

when societies which historically were odd to any democratic traditions and institutions, are faced with drastic emergence of new behavior norms without taking into account factors of national-historical, cultural and social-political specificity and changing of public consciousness. Even in the conditions, when the progress is gaining innovation character, e.g. if there is an idea, technology – so, the knowledge is changing faster than the generations themselves. Such drastic "political changes" are causing the changes in public consciousness towards radical shifting. In the result, democracy in XXI century turns into the geopolitical arms able to engender quickly not only the change of ruling regime, but favoring also tension escalation which is seen by us in Iraq, Afghanistan, Kosovo etc.

It seems that democracy promoters are rarely dwelling upon the historical practice. Although the famous German economist of XIX century, Friedrich von List has noted that the following action is taking place when more developed and industrial society faces less developed, pre-industrial or fairly industrial one. In accordance with the positions of liberal economy, if the country with developed economy is integrat-

ed with the country of underdeveloped economy, then, development and modernization level will be divided almost equally. From the point of view of the school of economy of Friedrich von List as the history proves that, something different is occurring – the most developed sector will develop further and "the underdeveloped" economic system will become more poorer. In other words, direct contact of more modernized system of economy with less modernized one will not lead to equal distribution as it goes with the communicating vessels principles. On the contrary, it leads to the fact that more modernized and wealthy part will become richer, and less developed becomes poorer because in this poor zone, disproportional development of economic sector is taking place and it becomes a kind of raw materials base. This is, in fact, the colonization.

Many times, we witness that new external policy goals are realized and agenda in any corner of the world is formed using democracy.

Applying it to the situation of postmodernism and globalization, this principle repeats itself, but today we are in different situation. There is Western ultraliberal economy developed in the level of postmodernism which is appealing to other country by asking them to develop and post-modernize these countries. This "new economy" introduces itself as a goal and in its quality of some instrument for economic breakthrough to pass from industrial status to postindustrial. In this case, we see the emerging situation, which is absolutely symmetric to the model that existed in XIX century and was analyzed by Friedrich von List. If yesterday the countries with pre-modern economy have been subjected to colonization, then today, industrially developed countries

become nothing but the subject of exploitation by post-modernist systems. Production Units are transferred to these countries (for example, to the zone of Pacific Commonwealth). Not only the resources, but also human labor are exploited and in this case, the fact of colonization becomes apparent, even in its new hidden form.

In the conditions of forming global economics order, it is quite usual to see that international organizations are promoting this or that concept which reflects interests of one or a group of States. Although, this role is played often

Democracy in XXI century turns into the geopolitical arms able to engender quickly not only the change of ruling regime, but favoring also tension escalation which is seen by us in Iraq, Afghanistan, Kosovo etc.

times by transnational giants which are able to transform economic status of developed or developing country by its financial might.

Erasing barriers in the form of national borders via economic influence, transnational corporations and international organizations become the factor that defines the agenda in world map. In the conditions of emerging competitiveness for geo-economic aspects of world order, mutual relations between the States and transnational corporation are forming at the basis of several aspects: existence of hydrocarbons, low cost manpower and other natural resources in any specific territory. All of these make inactive the notions of Statehood, sovereignty and national identity formed and determined by Westphalia system which undergoes the total collapse. The world order is reflecting more extensively new realities where the State are stemming out from general system of measures elaborated in the conditions of Pax Americana.

As it is rightly noted by F.Fukuyama: "The State-building is being also destroyed from other side. Different multilateral and international organizations have been founded to assume some administrative function of national States. Its ability to accomplish this mission successfully is very different. Some of them, for example, are surprisingly differing technical and standard setting organizations which have truly created international rules respected by majority. These rules favor mainly global effectiveness.

In the conditions of forming global economics order, it is quite usual to see that international organizations are promoting this or that concept which reflects interests of one or a group of States.

Others more politicized by its nature are trying to break the legitimacy of national States without applying destroyed effective international institutions¹.

The Guardian (Great-Britain) has published on January 04, 2008, the articles of Simon Jenkins, famous political analyst of London bases The Times newspaper where he describes the core of modern democracy which is opposite to the existing point of view about democracy. He writes: "Democracy is looking sick just now... Democracy has never been perfect. From the moment self-government lost touch with "self" – departing the agora of Athens, the Althing of Reykjavik and the town meeting of New England – it adapted itself to nations and peoples. Its institutions depend more on local history, culture and geography than on Madison, Mill and De Tocqueville...

For all the manifest horror of the past week in Pakistan and Kenya it is presumptuous for the west to demand that the

---

¹ State-building: Governance and World Order in 21st Century. Francis Fukuyama. Russian Edition. Moscow, 2006, page 195.

world take the same route to self-government that it spent bloodthirsty centuries pursuing. We may regard liberal democracy as the one true religion, but it is doubtful if many Russians or Chinese do likewise at present. Like many places on earth, they give a higher rating to security and prosperity.

We are not so clean that we can lecture others on how they should govern themselves, especially those whom the west has polluted with aid, debt, trade curbs and wars along their borders. Democracy in Pakistan and Kenya may be looking violently unwell at present, but western democracy too is qualified by the corruption of party lists, eccentric primaries and electoral colleges. The British and American constitutions are both currently battered by criticism from their subjects for falling short of democratic ideals, notably in handling accountability and checks on executive power. The outcome of America's 2000 election was decided not by the ballot but by an appointed oligarchy. Americans would hardly have welcomed election monitors from Ukraine, India or Thailand encamped in the Miami Hilton.

I may believe that democracy is the best path to a stable and prosperous society and hope that others agree as to its virtues....

But democracy is best propagated by example, not by conquest or official admonition. There are too many blots on Britain's escutcheon for its leaders to go lecturing the world in terms redolent of the new interventionism. There may be beams in the eyes of other democracies and motes in ours, but their beams are not our business.

Pakistan is the sixth most populous country in the world. Its fragile half-democracy is conditioned by the insecurities of its

recent past and by desperate poverty. There are a hundred ways of helping it along the rocky path between democracy and dictatorship, a path Britain spent a leisurely two centuries traversing. But ultimately Pakistan, like Kenya, will be the stronger for taking this path alone. The last thing it needs is hectoring phone calls from a post-imperial nanny."

I have knowingly referred to the main lines of article written by the said author because his conclusions are fully reflecting the situation which is created by West in the countries of "new democracy" under the guise of democratic terminology.

It is obvious that in the conditions of global integration, not only finances can easily and quickly move, as well as mutual relations between people are forming also under the influence of information and communications technologies, but the feelings are also transferred in electronic way (for example, smiley). In this case, it is not possible to talk about autarchy in its previous understanding. On the other hand, if the current national State is limited by laws of geographical determinism and represents geotstrategically important territory, it falls under foreign pressure for building in that State of such model of democracy and civil society which must form the best ruling of people by the opinion of importers. In contemporary world, we witness more often times the geodemocratic transformations with a view to establish a new playground for democratic institutions and traditions which are altering fully the origins of Statehood in any country.

National democratic transition has emerged in the result of global transformations on the world political map when we have witnessed the collapse of USSR. But internal cataclysms in Azerbaijan caused by unnecessary ruling of the group of

romantics have cancelled any discussion on democracy for several years because the political elite which accessed to power in 1993, had to form internationally stable structure of society, prevent regress in national economy and ensure the relevant external form of State's functioning.

As it is known that without stability any talks about democracy and civil society are doomed to failure. Without stability and understanding by citizens of Aristotle truth which says that "the State is created to make citizens live happily", it is hard to form public consciousness directed at equality and transparency. Finally, it is not possible to imagine stable economic system which plays a role of determining factor of national democratic transition without stable political structure. As President Ilham Aliyev notes: "Economic growth and democratization of society are the important elements of our

Without stability any talks about democracy and civil society are doomed to failure. Without stability and understanding by citizens of Aristotle truth which says that "the State is created to make citizens live happily", it is hard to form public consciousness directed at equality and transparency.

policy which cannot exist separately. You can be economically strong, but if there is no democracy and transparency, and human rights are not protected, so you should wait any success"¹.

Just excusing from the topic discussed here, it worth to state with regret that discussion on national democratic transition are not always the factor of public debates in the country. Such indifferent attitude to the present and future strategies of national development cannot be explained. In the conditions

¹ Excerpt from the speech made by President Ilham Aliyev in the spring session of PACE. 29 April 2004.

when the model of democratic development acceptable for Azerbaijani realities is not still defined from scientific point of view, then political establishment has to solve sometimes both theoretical and practical tasks. Although the playground for discussion is quite large, but requires also the active participation of national intellectual circles in these debates. This issue has been raised several times by head of the State who thinks necessary to

use widely the scientific potential of the country for the resolution of these theoretical problems.

The main task faced by Azerbaijani political elite during last years was the formation of a new political playground of the country where everyone would understand his/her own rights and obligations.

The main task faced by Azerbaijani political elite during last years was the formation of a new political playground of the country where everyone would understand his/her own rights and obligations and any single citizen will perceive the truth said in the past by Jean-Jacques Rousseau: rights of one man limit where rights of another man begin. To say it in different words, as it has been said by one politician, "limits of my fist blow are finishing in the place where the limits of cheek of another person are beginning".

A new political playground of Azerbaijan is being formed gradually because such process is not sanctioned by "leaders" and not realized by "an order". In the future, it will reflect a possibility of interactions between power and opposition for the sake of development of the State and society. Franklin Delano Roosevelt, the 32nd President of US (1882-1945) has said: "No matter which ideology rules in concrete country, but her national interests are unchangeable". It is indeed in this case we see ideals of constructive competi-

tiveness where every actor of political process understands that the goal is unique – welfare for Motherland. Intolerance, irreconcilability, rejection of dialogue should be replaced by sound competitiveness, mutual relations based on tolerance, aspirations to form the conditions for construction, functional and public discussion on the present and future State. This has been the main factor when President Ilham Aliyev has addressed on many occasions to the actors of political process by calling up them to take rational position with regard to the realized nationwide projects and initiatives, become a part of dialogue between power and counter-elite to form stable political playground.

It is important to understand that democracy does not only mean going to ballot boxes and vote exactly in elections day. Democracy is a part of life, a way of thinking, and a form of interactions within society between its members. This is the process which favors strengthening and developing of the State and not making it to regress. We, being in

Democracy is a part of life, a way of thinking, and a form of interactions within society between its members. This is the process which favors strengthening and developing of the State and not making it to regress.

power, understand clearly this very truth. We realize that political playground needs constant update. We acknowledge that we should move forward for

making our democratic development become more perfect and stable. During last years, a whole set of urgent measures has been undertaken in this direction to allow, on the one hand, forming of basis of future civil society, and on the other hand to make national and democratic model more effective and acceptable for Azerbaijani society.

Currently, in Azerbaijan, foundations of civil society are being formed purposefully and in planned way. It is exactly this process reflects the main context of future transition towards consolidated democracy. Creation in 2007 of State NGO Support Fund

under the President of the Republic of Azerbaijan became important milestone in the direction of formation in our country of an active and effective "third sec-

Often times, those who show themselves up like advocating entity or NGO are realizing tasks and goals strictly adjusted and formed outside country. But they have to understand that Azerbaijan is the country which has chosen the pathway of democracy by the wish of its people.

tor" which will be independent from any foreign sponsors dictating their own rules of game and behavior and trying to build the line of influence via activities of non-governmental sector for taking political decisions so necessary for grant allocating sides. Today, there are more than 3000 non-governmental organizations in Azerbaijan – all of this indicates formation of civil society in our country.

S.Vitte, minister of finances and chairman of government of Tsarist Russia wrote: "The State rather makes everything up than creates them. But true creators of all things are citizens themselves... One should not pound his fist on self-independence, but to develop and help in any form". Non-governmental sector should form open and transparent dialogue between power and society, and it is possible only by financial self-satisfaction and transparent realization for the sake of national interests of policy. Unfortunately, often times, those who show themselves up like advocating entity or NGO are realizing tasks and goals strictly adjusted and formed outside country. But they have to understand that Azerbaijan is the coun-

try which has chosen the pathway of democracy by the wish of its people. Being on this pathway, we are resolved to respect all democratic norms taking into account own historical, geopolitical and other features to ensure realization of principles of freedom and democracy. In the conditions of formation of stable and sovereign Statehood, the Azerbaijani people is able to define independently pace, terms and conditions of moving forward by this way of creation of the society with consolidated democracy. As President Ilham Aliyev notes that we have defined democratic development in the following way: "Creation and consolidation of civil society, strengthening of democratization process and establishment of the State governed by Law are not just our slogans or aspirations. It is the main precondition for comprehensive development of Azerbaijan. Our experience shows that the way chosen by Azerbaijan is a right way. The parallel realization of economic, political and social reforms is fully developing Azerbaijan, strengthening stability which is so necessary for our country and exercising positive impact on social and political situation"¹.

It is quite clear that not everyone likes stable and increasing development of Azerbaijan. Many of those who hides under the guise of pseudo democratic lexicon, would love to return the past: some of them trying to plunder openly national resources with impunity; other part of them wishing to deprive this country of economic and political independence; and the remaining part desire to realize its own ambitions. We have to disappoint all those inside and outside the country who today still pin their hopes to bring every past and lost things back. Our country is strongly committed to its demo-

¹ Excerpt from the speech of President of Ilham Aliyev in the opening of Autumn session of Milli Majlis, 2 October 2005.

cratic course and development in spite of difficulties and complexities. We aspire to lead this country till its necessary level of development to ensure three main factors of development of Azerbaijani society – national unity and political sovereignty; economic welfare; integrity of moral unity and values which bring us together.

In this context, we would like to underline that it is the important aspect to run discussions on national democratization on the strong and substantiated basis. We think that such explanations are sometimes useful because they create possibilities to make this debate more fruitful and effective. In contemporary world, two notions are playing a crucial role in theoretical setting of democratic system in any place – "transition to democracy" (transition) and "strengthening of democratic system" or "consolidation of democracy" (consolidation). The first process leads to "establishment of democratic government" and the second – to "consolidation of democracy" or to "effective functioning of democratic regime". Per se, in first case, we consider the institutional basis for democratic transformations which envisages creating and functioning of democratic regime, replacing of its authorities and electing of its legislative and executive powers. In second case, we have the process of consolidation of democracy as public-political system which covers qualitative changes of mass consciousness and total adherence of society to new democratic values, traditions and institutions.

Therefore, in this context of mentioned concept, some pessimistic suggestions about "the outcomes" of national democratization are seen as premature assessment. It is obvious that such "outcomes" of democratization cannot be correct because current political agenda is still defined by tasks of

first period when the institutional basis of national democratization process had to be established. In this framework, arguments of those who think that 16 years period is quite enough for total democratization are absolutely groundless. It is known that how long was the first stage of democratization in some Latin American countries, especially in Brazil where it started from mid 70-ies till mid of 90-ies. In Great-Britain, democracy was on the build almost 200 years.

Determining factor of democratic development is the creation of effective legislative and political system. But the price of development of democratic procedures should not hinder law

Even Hobbes used to underline that formal order which makes possible coexistence of separate individuals within society, is created by the strong State power. Its lack is the reason of anarchy trends and decline of the State.

order or any other hardly obtained stability and persistent realization of economic course. This thesis defines modern status of realized policy

which is based on understanding that the strong power is the guarantee of solid Statehood foundations. Even Hobbes used to underline that formal order which makes possible coexistence of separate individuals within society, is created by the strong State power. Its lack is the reason of anarchy trends and decline of the State.

Durability of the State power is mainly defined by the capacity of this power to defend interests of different strata of society, maintain balance of public forces and ensure progressive development of civil, democratic, self-ruling trends in communities. If the State power stops to work for society and limits its activities only by servicing some groups, own Apparatus, then it isolates citizens from the State and its insti-

tutions, creates conditions for the conflict between society and the power. Efforts done by the President are directed to the resolution of this task which enable us to talk about aspirations to improve in Azerbaijani possibilities of active public participation and dialogue between society and the power, e.g. for creation of stable and strong power.

Important aspect of formation of stable political system in the country is the qualitative transformation of political culture. It represents the factor of ensuring the State sovereignty and the element of establishing within country of effective model of interactions between the power and counter-elite. It ensures also participation of all actors of political process and creates relevant possibilities for increasing development of political and public institutions. Meanwhile, absence of own cultural orientation, borrowing blindly all foreign samples will lead inevitable to the loss by nation of its image. Political culture must be in line only

with national development factor and reflect the principal chain of internal

Important aspect of formation of stable political system in the country is the qualitative transformation of political culture.

political discussions by ensuring formation of full political dialogue in the country. Our political culture should indicate the nation's preparedness for innovation breakthrough and new technological achievements.

Activities of President Ilham Aliyev in recent years favored changing of development directions of national political playground. Thesis on necessity of economic and political stabilization in the country became gradually as the aspects of creation and improvements of structure of civil society. Parties and other political organizations start to find their

secluded corner within society or disappear invisibly due to the weak social need for its existence and functioning. Associations, unions and coalitions became the superficial part of process which hides in itself the total weakness of oppositional political organizations unable to compete in the struggle for power. In such internal political structure, main aspect of political concept of President Ilham Aliyev is based primarily on the thesis "from stability towards development"

In such internal political structure, main aspect of political concept of President Ilham Aliyev is based primarily on the thesis "from stability towards development" which is coherent with aspirations to complete in nearest future the process of democratic transformation and begin formation of structures and institutions of civil society.

which is coherent with aspirations to complete in nearest future the process of democratic transformation and begin formation of structures and institutions of civil society. It is absolutely obvious that proclamation of

liberal and democratic samples in rhetorical level will not bring any success. Accuracy of policy is defined by aspiration to make these samples become as a part of social development. In this regard, it is necessary to establish democratic basis on the modernization principle of contemporary life trying to avoid hybrid form which appear in transformations period. In its turn, it (modernization) determines a possibility of establishing fully democratic society. During recent years, policy of transformations realized in Azerbaijan has created stable foundations of re-transformations of social and cultural patterns. Hence, democracy and its relevant segments are not perceived by society as something strange or hardly understandable. This principal aspect of re-transformations of mass consciousness as such brings serious correc-

tions into national self-consciousness. Democracy is emerging not only in the form of individual freedoms, but creates also foundations for upgrading abilities to understand "freedom" and ensure re-transformation archetypes and the most important factors of national identity.

During last years, strong foundation of national democratization has formed inside country, and it correlates with understanding by ruling elite of following factors of political, economic and social-cultural realities:

Rights and freedoms of individuals are important and priority chains in horizon-
During last years, strong foundation of national democratization has formed inside country.

tal relationship between the State and the society. At the same time, modernization course of the State directed at building of transparent and democratic regime, reflects the system of values where citizens are considered in qualitatively new aspect – to ensure his/her rights via modern democratic development. The core of this thesis can be shown by the quote of President Ilham Aliyev: "We build a society where the superiority of law, high transparency level will be ensure, and every person will live in the conditions of peace and tranquility and enjoy all freedoms"¹.

Democratic course is the main line of development of Azerbaijani Statehood and determining factor of national development strategy;

---

¹ Excerpt from interview of Mr. Ilham Aliyev, President of Azerbaijan given to the journalist of Japanese newspaper "Nikkei" – Nihon Keizai Shimbun, 13 June 2007.

Democracy as subsequent liberalization provides maximum freedoms to citizens, defines principal meaning of transformation in convergence between idea of freedom and concept of effective Statehood. In such case, democracy is regarded as a form of ruling and from this point of view it represents a teaching of legitimization of majority power. In its turn, liberalism envisages limits of power;

Democratization and subsequent liberalization prerequisites in the country are forming at the expense of significant economic transformations which ensure realization of following scheme: economic modernization + step-by-step democratization = starting of process of civil society formation. This is real reflection of policy done in transformations period and destined to form a

Democratization and subsequent liberalization prerequisites in the country are forming at the expense of significant economic transformations which ensure realization of following scheme: economic modernization + step-by-step democratization = starting of process of civil society formation.

new political playground and economic model which would meet requirements of modern world order. This thesis is shown in the quote of President saying that "macro-economic indicators in Azerbaijan are at its

highest level which has no analogical example in the world". Development of economy leads in general this country to the verge of more stable democratic establishment;

Civil society inside country will be formed as long as the paradigm of economy modernization, democratization of social life and systematic liberalization of national territory will be

¹ Speech of President Ilham Aliyev at the meeting of Cabinet of Ministers, 22 October 2007.

realized. As Ilham Aliyev notes: "We think that the future of our region will depend on how well our society will be modernized. It means that progress in democratic reforms, realization of economic reforms will depend on our activities in the field of modernization of our political system and society". (Speech by President Ilham Aliyev during the opening of first extended meeting of International Investment Forum called "Special Round Table on Ukraine", 16 June 2005).

Basis of democratic transformation and establishment of civil society in the country relies upon understanding of dichotomy of

Civil society inside country will be formed as long as the paradigm of economy modernization, democratization of social life and systematic liberalization of national territory will be realized.

total freedom = strong power which excludes any anarchy or chaos and favors completion of effective Statehood building process. Concluding this thesis, President Ilham Aliyev underlines: "Our goal is to build modern, strong State. Creation of economically strong State and establishment of the society with social welfare are our targets. Our main tasks are resolution of problems that concern people and formation of free society. We want to improve the life of people and ensure descent lifestyle for them".

Globalization being as a main aspect of contemporary development of the globe in XXI century makes serious impact on the formation of internal political environment. Westernization brought by global trends changes norms and stereotypes of behavior by erasing such notion as sovereignty of the national State. For these reasons, important element to maintain stable and effective State system is knowledge to

---

¹ Speech of President Ilham Aliyev at the opening ceremony of Gazakh Olympic Sport Complex, 30 May 2007.

balance between imported and endogenous factors of society development. President recalls: "Establishment of social fairness and maintaining of our national and moral values are of crucial importance for our country"¹. Priority should be based upon local social and cultural patterns as a basis for sovereign development taking into account positive aspects of Western (westernizing) world. Establishment of civil society in Azerbaijan cannot be done by copying Western samples. Consideration over social and cultural specific features and

Basis of democratic transformation and establishment of civil society in the country relies upon understanding of dichotomy of total freedom = strong power

local factors in politics and economy as well as the archetypes of the national "I" will enable some

endogenous transformations while improving democratic institutions and traditions. This way of thinking is in full conformity with thesis pronounced by President: "It is not possible to copy blindly everything abroad to Azerbaijan. We have to bring and use all what is positive in foreign countries"².

Democratization process in Azerbaijan has already passed some stages: since 1995, when overall anarchy and political chaos were over, and the process of economic and political reforms has started, 12 years have passed by. Spain became a full and stable democracy in 1995 (following 20 years after the dictatorship was over). During recent years, Azerbaijan has started to leave this long period of post-revolutionary reaction and managed to solve its tasks. We have come to such a point when power is ruling already by new methods.

¹ President Ilham Aliyev Speech in Gobustan district, 23 October 2007.

² Speech of President Ilham Aliyev in the meeting of Cabinet of Ministers, 22 October 2007.

Aligning stable social system

In 2008, the country starts a new campaign to elect the President of the Republic of Azerbaijan. Political

It is obvious that from now on we face an obligation to pass actively to a new social policy – the policy of social modernization.

landscape formed throughout last years gives ground to take main conclusion; – today, it is primordial to ensure continuity of the course for stable and increasing national development. In its turn, this continuity of the course can be ensured by realization of a whole set of measures and tasks directed to meet vital interests and needs of people. This constitutes exactly principal message of 2008 as the year of increased attention to social issues or the year of transformations destined to upgrade national social sphere.

It is obvious that from now on we face an obligation to pass actively to a new social policy – the policy of social modernization. In this context, President Ilham Aliyev notes: "In 2008, we should pay more attention to social issues, increase wages, pensions and amount of purposeful social assistance, and renovate all social infrastructure. As you know, there are large investments being made into the fields of education, healthcare and culture. Today, we have no time to name all these affairs namely. We deal with it every day. In our State budget for 2008, we allocated large funds to build schools, hospitals and cultural centers"¹.

---

¹ Bakinskiy Rabochiy newspaper, 15 January 2008.

The contents of President's message can be characterized as a wish to ensure for his country's citizen better social conditions, more perfect basis for offering social services and wider measures directed at increasing of competitiveness in this sphere of life. It is not a secret that in bettering off social conditions in contemporary world where priorities are the sphere of services and the way of life, we envisage not only the qualitative change of education system, access to living mansions and high level of healthcare system. We do also think about considerable re-transformation and change of nature of national social system, its adherence to international standards, creation of conditions where the State ensures descent education, opens up possibilities for running professional activities and generating legal profits and making talented skills of citizen to thrive on. Stable and consistently developing social system is the basis of comprehensive public system. For this reason, the results of realization

The contents of President's message can be characterized as a wish to ensure for his country's citizen better social conditions, more perfect basis for offering social services and wider measures directed at increasing of competitiveness in this sphere of life.

of important geoeconomic projects and a large set of local economic transformations became the start of modification system of national social system.

Intensified economic growth of the country has set the start of modernization of social sphere, its perfection and adjustment in conformity with world standards.

As priority direction of President's activities in 2008 the development of this sphere will favor the creation of higher quality conditions for citizens and formation of a new civil position where every individual will understand the respon-

sibility of the State in front of that person and on the contrary, where the State and the citizen are as one body ensuring stability and development.

In 2007, AZN 1 billion 669 millions have been spent for financing social issues. This indicator is more by 59% or AZN620 million than in 2006. Expenditures in the form of public investments in this field were equal to AZN382 million and it is higher by 4 times or AZN286 million in comparison with 2006.

In 2007, expenditures for social security and social insurance which are the integral part of overall social funds have increased in comparison with 2006 by 1.7 times; healthcare – 1.6 times; education – 1.5 times; culture, fine arts, information and sport – 1.4times.

Main driving force of Presidential activities is to have maximum conformity with conditions where public and private sectors ensuring appropriate level of social policy are functioning hand in hand.

It goes without question that during last years, many initiatives are being realized for social policy development. 78 thousands families and over 300000 persons are benefiting public financial assistance in the amount of USD100. Of course, we understand firmly that in the conditions of market economy and ever increasing needs of society, such amount is not always helpful. But the State is determined to pay more efforts for improving of purposeful social assistance. Besides that, in the context of de-bureaucratization and optimization of social sphere, we have reduced the number of documents necessary to receive purposeful social assistance: it was 17 documents; now, it needs only 5.

But social assistance is defined not only by allocating some public funds or other means to vulnerable families. Main driving force of Presidential activities is to have maximum conformity with conditions where public and private sectors ensuring appropriate level of social policy are functioning hand in hand. In this issue, we are committed to attract actively non-public sector which is coherent with aspirations of the head of State to liberalize national economy.

Development of social sphere is coherent with realization of one of the principal tasks of President which is to increase the intellectual basis of nation; accumulate more investments into building educational institutions – schools, new buildings for higher education centers, creation of new laboratories etc. In this context it is clear that the year of 2008 will become an important stage as noted by President: "we should act in such manner not to leave any single school in bad status"¹.

Important aspect of development of social sphere is the transformation in healthcare system where serious measures are undertaken to ensure an access of all country residents notwithstanding their place of living to high quality prophylactics and treatment. Activities of the President are directed to changing of stereotype about the exclusive character about capital city's system of healthcare. No matter which place is taken into account – remote region or capital city – the quality of technical equipment and level of medical treatment must be in line with world standards. We understand that this is a long and complicated way. But this journey is already begun and following this way, we acknowledge all responsibilities for realizing of these tasks. National healthcare is one of few things which is related to the

¹ Bakinskiy Rabochiy newspaper, 15 January 2008.

lives of every family, every man or woman and every single citizen of this country. Therefore, the State is paying particular attention to the realization of a set of State programs in this sphere which will favor the improvement of situation in this field that has passed the period of indifferent and inert attitude of all those responsible for such affairs in the past.

Starting from 2005, State Program have been adopted for diabetes, health of mother and child, blood donor procedures, hemophilia and thalassemia, chronic lung failure, immunoprophylaxis of transmissible diseases, supply of vital and necessary pharmaceutical for oncological patients. Special anti-AIDS and anti TB program have been elaborated to combat these evils. For the first time during long years of post-Soviet period, public subsidies have been allocated for realization of these programs. It proves stage-by-stage and qualitative change of national economy nature directed to improve welfare of population. In order to stimulate the national birth rate, government has shaped a whole range of measures for newly born financed by the State budget. Abolishment of paid services in government financed hospital became the important support for all strata of population and opened up wider possibilities for private sector development.

Health of nation is determined by its interest towards healthy style of living and sport. Taking into account such important factor when we are trying to be a country candidate for Olympic Games of 2016, increased interest towards sport is can be explained obviously. During last years in many regions we have built Olympic Centers in line with international standards. In 2008, their number will go even higher to over 20 Centers. Health of the people is the important indicator of social and economic development of the State and its intensified modernization.

It should be noted that particular attention in 2007 was paid to the problems of Azerbaijani youth. Adoption of Youth of Azerbaijan (2005-2009) State Program in 2005 became the main factor of proclamation of the year of 2007 as the Year of Youth. Today, it is obvious that in the framework of this program dozens of events have been organized and destined to ensure leisure time of youth in the regions of country, creation of conditions for new jobs via organizing labor fair, determination of main aspects of access to housing for youth, sending of several hundreds of young people every year for education abroad by increasing their number up to 15000 within several next years. In general, last year became the main generator of large initiatives directed at development of Azerbaijani youth. In 2007, mortgage credits in the amount of AZN260 million have been distributed for people. Using this mortgage credit, 8 thousand families which are composed mainly by youth, have improved their living conditions.

The social policy of President can be described as based by several important indicators:

- Start of process of intensified and effective social development;
- Ensuring of high level of social security for everyone which reflects plans to modernize the State;
- Creation of conditions for social playground which forms the basis of overall participation in preparation, adoption and realization of decisions not only and not rather the State, but also of public organizations, businesses, political forces. In its turn, it will favor the future development of the Azerbaijani society;

- Formation of private sector which will supplement social policy realized by the State to upgrade further the existing system;
- Awareness and easy information perception for majority of people.

As the practice shows that even most successful reforms are inevitably causing serious discontent. But sluggish reforms or its absence can create wider disagreement within society.

Proclamation of the last year of first Presidential mandate of Ilham Aliyev as the year of improvement of national social system defines a set of measures which must be solved by political elite in the next recent years. This is the strategic course which defines how our fellow citizens will leave in the future. Attention and care to this sphere is the result of successful development and start of liberalization process in the national economy. As

it is known that post communist reforms represent movement from developing economy towards comprehensive liberalization and wide scale program for establishing and

Proclamation of the last year of first Presidential mandate of Ilham Aliyev as the year of improvement of national social system defines a set of measures which must be solved by political elite in the next recent years. This is the strategic course which defines how our fellow citizens will leave in the future.

restructuring of relevant institutes which will favor the formation of free society and stable, democratic market economy.

October 2008: the strong State, the modernized economy and free citizen.

The year of 2008 is the important period of taking political decisions when every of actors of political processes will profit of its topic-based turns. From retrospective positions, it is visible that we will have interesting political battles as a kind of past elections. At the same time, there is no doubt that power is ready to go for elections with a significant amount of new political, economic and social proposals. We will try to describe the inner core of what will await us in October 2008 and how our proposal will look like to enable our fellow citizens making a right and reasonable choice to favor the continuity of policy and "new course".

The target chosen by President Ilham Aliyev relying upon the Statehood foundations created by Heydar Aliyev has consisted of strengthening and developing further the national Statehood. It was necessary to restore the past economic capabilities and political

The year of 2008 is the important period of taking political decisions when every of actors of political processes will profit of its topic-based turns.

stability; to ensure active participation of country in regional and global processes in the framework of new

world order; to pass from defensive foreign policy concept to offensive one; to fade away indifference of international organizations towards whole set of tasks and issues which are important for country. Besides that, there was a necessity to fulfill many tasks: to start intensive modernization of economy; to

ensure 600.000 new jobs; to lay foundations for formation of middle class; to liberalize national economy by ensuring increased development; to minimize poverty level inside country. And, indeed, this list is not over: it was also necessary to invest into intellectual future of country and form basis for establishment of intellectual environment via sending 15.000 young people to study abroad; to create descent living conditions for youth by granting them financially low rate credits to buy apartments; to build more than 1.200 schools; to establish efficient and effective mechanism of formation of democratic regime and civil society inside the country by relying upon the youth.

In regional and international arenas, the goal has consisted of activation of the efforts to solve Karabakh problem; to change the nature of the foreign policy activities; to lobby constantly national interests and mobilize Diaspora for the sake of nationwide tasks. Alongside with that, we had to solve a part of problems related to refugees and internally displaced persons who have been living in tent camps during last 15 years. We had to create for them conditions for normal existence within society, ensure their living at the houses and build educational institutions in their places of residence with a view to favor increase of intellectual level of youth. President notes: "In 2007, one important event has happened – the last tent camp has been liquidated and all people living there are resettled to new normal houses. As you know, in 2003 on the eve of Presidential elections I have declared that if people will trust and support me, I will liquidate all tent camps in Azerbaijan during next five years. I am very happy that we have solved this problem not in five, but in four years. From now on, these persons who lived previously in difficult conditions will be resettled in at good house"¹.

---

¹ Bakinskiy Rabochiy newspaper, 15 January 2008.

During last four years, defensive might of the National Army has increased significantly. Its budget for FY2008 will be equal to one billion two hundred millions USD. Most recently, there have been more criticism about possibility to increase national budget by ten times, but the current realities have proved the reasonable character of President's obligations assumed in 2003.

Nowadays, Azerbaijan is on a new verge of its exams to prove that it is the success story. During recent years, not only the image of megapolis, but also of periphery has changed to the full extent. Public consciousness is transforming latently post-

Nowadays, Azerbaijan is on a new verge of its exams to prove that it is the success story. During recent years, not only the image of megapolis, but also of periphery has changed to the full extent. Public consciousness is transforming latently postmodernist trends which will define subsequently the strategy of tomorrow.

modernist trends which will define subsequently the strategy of tomorrow. But the agenda is already clear, which will be used by President Ilham Aliyev in his activities during next

five years. Without claiming to have exact and final predictions, it can be described generally in following seven main tasks.

In the first place, stable economic system will lead inevitably to wider democratization of public consciousness. Realization of large set of economic measures in last four and a half years has created possibilities to increase solvency capabilities of population and financial means of every individual. All these factors will lead anyhow to changing of behavioral stereotypes among members of society as Alexis de Tocqueville used to write: "The principle of equality, which makes men independent of each other, gives them a habit and a taste for following in their private

actions no other guide than their own will. This complete independence, which they constantly enjoy in regard to their equals and in the intercourse of private life, tends to make them look upon all authority with a jealous eye and speedily suggests to them the notion and the love of political freedom."¹.

Economic development model which is being formed in contemporary stage will subsequently transform (1) Azerbaijani society into the actor of formation of a new political playground

Realization of large set of economic measures in last four and a half years has created possibilities to increase solvency capabilities of population and financial means of every individual. All these factors will lead anyhow to changing of behavioral stereotypes among members of society.

where power and opposition would coexist in the context of constructive competition; (2) it will favor the completion of formation of civil society basis; (3) to move public consciousness into environment of postindustrial values which will favor the change of individual's role within society, help to understand the concept of "free citizen" and modify the contents of politics in Azerbaijan.

In the second place, national economic development in last years has tended to strengthen the role played by State as regional leader in the South Caucasus. Accordingly, Azerbaijan's ambitions to play a leading role in the region require the formation of system based upon the stable relationship between allies. It is generally known that the best ally is the profit generating partner. Correspondingly, to be an ally means future investment and as a rule, it is the costly factor which does not bring immediate return, but plays its role in

---

¹ All about Politics – A Readers' Book in Russian, Moscow, 2006, page 130.

forming the policy of strategic and promising good neighborhood. As the continuation of policies realized by President Ilham Aliyev in relation to many countries, the axis of foreign policy activation strategy in next years will be directed very probably towards East because it is widely known that Asia and Pacific regions will become battleground where main political events of XXI century will unfold. In this regard, Azerbaijan is able to be not only the factor of energy security for Europe, but also the important aspect of formation of architectural structure of security in East.

In the third place, it is obvious that during this contemporary stage, current historical liberalization process of economies have become a kind of global world trend which covers more and more

As economic growth and changing of main factors of stable economic system formation will go ahead, transparency and realization of strategy in the form of international economic liberalization will take place in every sphere of economy which encompasses the privatization of public enterprises done in the frameworks of national economies, expansion of environment where prices and revenues, interest rates and credit allocation terms are fixed freely, and in particular, strengthening of external economic liberalization.

new countries. Wider possibilities are opening up to use mechanisms of market economy. We see diminishing number of cases when the State intervenes into economy in its administrative and direct public regulatory forms. Main function of the State is to create and support the competitive environment

via adoption of economic and civil legislation, facilitating creation of new private enterprises and making this process cost effective as well as assisting small and medium business communities.

Liberalization process of the national economy is closely linked to its growth level. As economic growth and changing of main

factors of stable economic system formation will go ahead, transparency and realization of strategy in the form of international economic liberalization will take place in every sphere of economy which encompasses the privatization of public enterprises done in the frameworks of national economies, expansion of environment where prices and revenues, interest rates and credit allocation terms are fixed freely, and in particular, strengthening of external economic liberalization. The latter will favor the expansion of unhampered international traffic of goods and services, capital, information. Meanwhile, this aspect will be crucial factor during country's entry into WTO because liberalization of international trade of goods and services is reflected in the tendency of erasing customs barriers, liquidation of quantity quotes in trading operations between countries.

Table: Countries with transition economies shown in categories depending on the used preliminary strategy of reforms¹

Step-by-step Strategy of "big explosion"	Advanced Start-up /Steady Progress	Truncated "big explosion"	Gradual reforms	Limited reforms
Estonia	Hungary	Albania	Azerbaijan	Belarus
Latvia	Slovenia	Bulgaria	Armenia	Uzbekistan
Lithuania	Croatia	Macedonia	Georgia	Turkmenistan
Czech Republic		Kyrgyzstan	Kazakhstan	
Poland		Russia	Ukraine	
Slovakia*			Tajikistan	
			Romania	

* In Slovakia, fast economic reforms have taken place in 1990-1992 when it has been the part of Czech and Slovak Federation.

¹ http://www.cato.ru/pages/69?idcat=442&parent_id=2

In the fourth place, last years were marked by opening up of possibilities inside the country to form the national idea which will rely upon the Statehood concepts founded by Heydar Aliyev and bases on modernization course of the modern Azerbaijan. Cicero

The core aspect of the national idea is primacy of the State as the most important concept in life of every Azerbaijani. It is indeed Azerbaijan and to be an Azerbaijani represent the reflection of social-political, moral-spiritual and sacral values forged by the Azerbaijani people throughout centuries, e.g. history, language, culture and religion as sub cultural factors.

wrote: "...But when you survey with reason and judgment the entire field of human society, of all associations none is closer, none dearer, than that which unites each of us with our country. Parents are dear, children are dear, so are

kindred and friends; but the country alone takes into her embrace all our loves for all...".¹ In this context, the core aspect of the national idea is primacy of the State as the most important concept in life of every Azerbaijani. It is indeed Azerbaijan and to be an Azerbaijani represent the reflection of social-political, moral-spiritual and sacral values forged by the Azerbaijani people throughout centuries, e.g. history, language, culture and religion as sub cultural factors. Such aspects as national history, Azerbaijani language, commitment to traditions and originality of our culture and religious tolerance are forming the present and future of the Azerbaijani Statehood as the sovereign subject of world politics and separate entity in the epoch of global integration. All these favor the unification of policy and culture which enable us to bring good spirit and ethics into politics turning out into some game of mean passions. It brings deep mean-

¹ Cicero – De Senectute, Amicitia, Divinatione, Russian edition, Moscow, 1975.

ing to politics. Such national idea will make possible to restore national unity and coincidence of natural differences. "Nation envisages the unity of values, but nationalism means the perception of importance of those values"¹.

In the fifth place, as it is seen in recent years, the task of the President is to ensure political sovereignty and stable economic wellbeing of the State using intellectual breakthrough in national development. In the conditions of internationalization of education and global competitiveness, it is extremely important to create necessary environment for constant upgrade of intellectual level and formation of priorities in the fields of services. In the world where information, communication and nano technologies dictate the topics of agenda, Azerbaijan should mostly form the appropriate foundation to take part in that race. Without have the necessary levels of education and

science, it will difficult for us to think about future trends of national devel-

The task of the President is to ensure political sovereignty and stable economic wellbeing of the State using intellectual breakthrough in national development.

opment as well as stable and increasing development of the Azerbaijani Statehood. It is obvious currently that during next years, the primordial task of Ilham Aliyev will be the following: to update and extend intellectual basis of nation which will define future development strategy.

In the sixth place, it is necessary to run the active diplomacy in resolution of local problems and active involvement into global ones for affirming the declared positions as being the independent center of regional policy. It is natural that during

---

¹ Moeller A. Das Dritte Reich. Hamburg, 1935.

last fifteen years, West became more egocentric and hardly perceives a differing point of view. But overall crisis reigning in politics and diplomacy requires a search of constructive proposals and participation of all world policy subjects in the processes of global importance at equal basis. Main advantage of multidirectional policy is large prospective which sets up conditions for every party to put its own initiative.

In the seventh place, the public impact of regional processes is closely interrelated with strengthening and upgrading the defense might of the State. The strong army is the very important aspect which can influence systematically all external policy of Azerbaijan. Strengthening of country's position in the region as well as resolution of the Karabakh conflict will become possible also at the expense of total development of

It is necessary to run the active diplomacy in resolution of local problems and active involvement into global ones for affirming the declared positions as being the independent center of regional policy.

national military industries. There is no doubt that this task will be the subject of full dedication in the years ahead.

All that will be needed for the next five years can be defined as follows: firm position resting upon flexible approach. Heydar Aliyev in his epoch has accomplished the main function – to create and solidify the Statehood. During his first Presidential mandate, Ilham Aliyev has fulfilled the main job as to move forward the geo-economics factor of his country. It can be said firmly that in the years to come he will try to realize fully a set of measures directed to modernize the country totally.

One of my articles published several years ago has been concluded by the quote of Winston Churchill who has been such

a politician able to get ahead of the history with great and relentless power and skills and predetermine its global milestones. Without having altered traditions I would wish to finalize the present article by bringing the quote from Fulton speech of Sir Churchill. This choice of Fulton speech is not done by accident. It is considered as the most important and brightest speech of Churchill where such expressions like "*the special relationship*" and "*the sinews of peace*" have been used for the first time. This speech has also forged the wording "*iron curtain*" which fenced off the West from Communism threat.

While decades' long processes of the past last nowadays just two or three years in the epoch of transience and hasty historical events, it is

Heydar Aliyev in his epoch has accomplished the main function – to create and solidify the Statehood. During his first Presidential mandate, Ilham Aliyev has fulfilled the main job as to move forward the geo-economics factor of his country.

obvious not to narrate about dividing lines, and it has no worth to be done so because it does not meet our priority goals and national interests. However, our national development and global processes surrounding us makes us to think more on sovereignty and national spirit. Both of these factors help us to develop and move forward. It identifies our aspirations to innovations and our pioneering initiatives. It defines the core of what and how will be lived by the Azerbaijani people in the future. Today, we are happy to have the sovereign national State and use our possibility to determine national development strategy by taking into account own vision of the pathway to go and every of us is proud to be the Azerbaijani. All these factors are fully coherent with what I would like to refer for every of us as reminding our mission in this transito-

ry world: "Glazing at all around yourself, you should take care not only how to fulfill your mission for the humanity, but also not to come even lower than the level obtained already... New and brilliant horizons and possibilities are opening up. We would be deplored by our next negations for longest times if we will either reject or neglect them or use them partially. It is indispensable to get the consistency of ideas, persistence in obtaining goals and large simplicity of decision making in shaping and defining the policy... We are committed to accomplish this complicated mission and I have no doubts that we will succeed".

Baku, January 2008

Рамиз
Мехтиев

**Определяя стратегию
будущего: курс на
модернизацию**

Редакторы:

Владимир Морозков
Тамилла Нуриева

Техн. редакторы:

Джавани Агаев
Самир Гурбанов

Корректор:

Ирада Саламзаде

Рамиз Мехтиев,
руководитель Администрации Президента
Азербайджанской Республики,
академик Национальной Академии Наук Азербайджана

Определяя стратегию будущего: курс на модернизацию
Баку, “Şərq-Qərb”, 2008, 216 с.

ISBN 978-9952-34-161-4

Книга руководителя Администрации Президента Азербайджанской Республики, действительного члена Национальной Академии Наук Азербайджана Рамиза Мехтиева «Определяя стратегию будущего: курс на модернизацию» посвящена научно-теоретическому исследованию основополагающих принципов избранного Азербайджаном пути развития в условиях глобализирующегося мира. Эти принципы, определенные общенациональным лидером Гейдаром Алиевым, составляют основу национальной стратегии развития и на нынешнем этапе прогресса нашей страны. В книге, состоящей из четырех разделов, говорится об особенностях транзита от экономики к демократии, от стабильности к модернизации в условиях Азербайджана, приводится общая картина повестки дня деятельности Президента Ильхама Алиева по строительству сильного государства, модернизированной экономики и свободного гражданского общества на предстоящий период.

Книга рассчитана на политиков, специалистов в области общественных наук, студентов гуманитарных факультетов вузов и, в целом, на массового читателя.

Сдано в набор: 11.01.2008
Подписано к печати: 13.02.2008
Формат: 60x90 $\frac{1}{16}$.
Печатных листов: 13,5 п.л.
Тираж: 500
Заказ: 7

Книга издана в типографии “Şərq-Qərb”.
Баку, улица Ашуга Алескера, 17.
sharq-qarb@box.az

СОДЕРЖАНИЕ

Новая политика	143
Выстраивая новую парадигму: от экономики к демократии	150
Совершенствуя демократическую систему: от стабильности к модернизации	168
Выстраивая стабильную социальную систему	194
Октябрь-2008: сильное государство, модернизированная экономика и свободный гражданин	203

Новая политика

"Достоинство государства зависит в конечном итоге от достоинства образующих его личностей".

(Джон Стюарт Милль, 1806-1877 гг.
Идеолог либерализма)

19 ноября 1863 года американский политик и государственный деятель Авраам Линкольн (1809-1865) произнес речь по случаю открытия мемориального кладбища жертв сражения Гражданской войны в США под Геттисбергом, которая стала выдающимся памятником политического красноречия. Именно в этой речи Линкольн нашел для демократии определение, ставшее впоследствии классическим. Бывший лесоруб и землемер, один из организаторов Республиканской партии, Президент США говорил следующее: "Нам надо присягнуть здесь своей приверженности великой задаче, стоящей перед нами, – что мы сделаем все от нас зависящее, чтобы жертвы, которые принесли те, от кого мы приняли эстафету верности делу, которому они отдали себя полностью, без остатка, что эти жертвы не были напрасны, что эта нация под Богом даст начало новому рождению свободы и что правление народа, посредством народа и для народа никогда не исчезнет с лица земли".

Сегодня, спустя около двух столетий с того времени, когда были высказаны столь знаменательные и исторически важные слова, понимание демократии как "правление народа, посредством народа и для народа" как никогда актуально и злободневно. Мировой порядок столь часто ассоциируемый с унилатерализмом, формирует новое понимание социальной действительности, переводя в иную плоскость место и роль процессов глобальной интеграции. Становится очевидным, что наше "постчеловеческое будущее", о котором недавно писал Ф. Фукуяма, модифицируется, видоизменяется под воздействием новых локальных факторов, которые являются производными от общей глобальной системы координат. Поэтому тут

Спустя около двух столетий с того времени, когда были высказаны столь знаменательные и исторически важные слова, понимание демократии как "правление народа, посредством народа и для народа" как никогда актуально и злободневно.

сложно не вспомнить Фридриха Ницше, который писал: "Хватит! Наступает время, когда политика приобретает иное значение". И если Гегель в 1806 году,

а Фукуяма в 1999 году утверждали о конце истории, первый основываясь на отсутствии движения за пределы Французской революции, а второй будучи уверенным в тотальной победе либерализма после распада СССР, то в новых условиях мондиализма возникает вопрос о том, в каком направлении движется история в целом? Этот вопрос крайне актуален для трансформационных обществ, которым история предопределила возможность сформировать новую стратегию будущего на исходе прошлого века.

В XX веке Азербайджан пережил не только смену социально-экономического строя, но и интенсивные реформы политических и общественных институтов. За горбачевской "демократизацией", которая повлекла за собой процесс полнейшей стагнации и развала коммунистической систе-

мы, бывшей уже на грани тотального регресса, последовали годы "броунового" формирования государственности и связанный с этим упадок и

Обретение независимости поставило перед страной задачи транзита из диктатуры в демократию, из командной экономики к свободному рынку, от части империи с двухвековой экспансионистской историей к национальному государству.

децентрализация властной иерархии. Этот период, который коснулся всех государств постсоветского пространства, остался в памяти миллионов как эпоха разрушившихся надежд, несбывшихся иллюзий и утерянных позиций. Оптимизм в отношении глобального социалистического засилья очень быстро сменился неуверенностью и пессимизмом относительно дня завтрашнего. Как отмечает известный американский транзитолог В.Банс: "Посткоммунизм – это нечто значительно большее, чем переход к демократии; это революция, простирающаяся на политику, экономику и общественную жизнь"¹.

Обретение независимости поставило перед страной задачи транзита из диктатуры в демократию, из командной экономики к свободному рынку, от части империи с двухвековой экспансионистской историей к национальному государству. Итоги социальной и

¹ V.Bunce. Comparing East and West. "Journal of Democracy", Vol. 6, №3, 1995, p.92.

геостратегической действительности эпохи горбачевских неудач, а также последовавшая за этим институциональная трансформация порождали синдром маргинальности, который латентно, но целенаправ-

В середине 90-х годов прошлого столетия в Азербайджане Гейдар Алиев начал проводить социально-политические и экономические преобразования, нацеленные на создание независимого государства и укрепление государственности, централизацию процессов управления и торможение процесса стагнации национальной экономики.

ленно влиял на формирование общественных, политических и экономических институтов. Со временем стал меняться не только образ жизни и поведенческие нормы людей, но и в целом модифици-

ровались механизмы взаимодействия управляющих и управляемых, "верхов" и "низов" общества. При этом институциональный порядок, установленный эпохой коммунизма, претерпев коллапс, породил стремление использовать мировой опыт политической институционализации, неизбежно поставив вопрос о закономерностях и способах заимствования этого опыта.

В середине 90-х годов прошлого столетия в Азербайджане Гейдар Алиев начал проводить социально-политические и экономические преобразования, нацеленные на создание независимого государства и укрепление государственности, централизацию процессов управления и торможение процесса стагнации национальной экономики. Этот период национальной истории стал основой, первоисточником необходимого в то время твердого этатистского подхода к построению национальной государственности, базисным концеп-

том которого выступил Realpolitik, как приоритетный компонент политической, экономической и социокультурной модернизации азербайджанского общества. Данный подход в корне перечеркнул основанные на политическом романтизме и близорукости устремления тех, кто видел Азербайджан ареной столкновения интересов и площадкой для реализации экспериментов различного рода клиенталистских групп.

Одним словом, конец XX века стал отправной точкой для национальной трансформации, и в новое тысячелетие Азербайджан вступил со все еще не устоявшимся институциональным дизайном, но на том уровне политико-экономического развития, который сегодня позволяет судить о реальных и действенных шагах в направлении построения системы

эффективной государственности. За последние годы был реализован целый комплекс "модернизаторских" решений, которые позволили трансформировать Азербайджан из социума со слабой

Конец XX века стал отправной точкой для национальной трансформации, и в новое тысячелетие Азербайджан вступил со все еще не устоявшимся институциональным дизайном, но на том уровне политико-экономического развития, который сегодня позволяет судить о реальных и действенных шагах в направлении построения системы эффективной государственности.

и регрессирующей экономической системой, упадочным политическим институциональным строем, маргинализированным общественным сознанием в пространство новых поведенческих норм и стереотипов, устойчивой политической системы и поэтапно фор-

мирующихся демократических институтов, характерной для рыночной системы экономической структуры. Главный тезис, который был заложен в становление структуры эффективной государственности, заключался в стремлении обеспечить конкурентоспособность Азербайджана в региональных процессах и соответственно полноценное экономическое лидерство на Южном Кавказе.

Формирование устойчивой политической системы требовало понимания одного из итогов XX века, уро-

Два аспекта национального транзита – экономическая и политическая модернизация сегодня определяют социокультурную трансформацию.

ка, извлеченного ценой колоссальных общественных катаклизмов. Им стало относитель-

ное, но весьма важное преимущество демократической модели социально-политических институтов. Возможность общественной консолидации, оптимизации управления и взаимодействия социальных и политических акторов, которую создает тонкая, дифференцированная, отлаженная система демократических представительных институтов, значительно подкрепляет положение, которое способствует еще более эффективной работе рынка – важнейшего фактора демократически развитого общества.

Два аспекта национального транзита – экономическая и политическая модернизация сегодня определяют социокультурную трансформацию. Ее суть в основном обнаруживается в транспарентности, новых управленческих стереотипах, иных поведенческих и социокультурных нормах и архетипах, которые "им-

портируются" в различные по степени развития и уровню политической и экономической подготовленности общества в свете расширения "третьей демократической волны"¹. Будучи частью "глобального демократического нашествия", изменения социокультурного фона способствуют институционализации постиндустриальных ценностей, формированию эффективных управленческих факторов и построению транспарентного общественного порядка. Демократия, рыночное хозяйство и идеал гражданского общества постепенно превратились в основной ориентир стратегии развития общества, став тем самым основополагающими звеньями современного национального государства.

---

¹ См. С. Хантингтон. "Третья волна".

Выстраивая новую парадигму: от экономики к демократии

"Политика – такая же наука, как и всякая другая; она знает определенные положения, законы, правила, а также до бесконечности разнообразные сочетания; она требует постоянного изучения, глубоких и долгих размышлений".

(Жан Поль Марат, 1743-1793 гг.)

2003 год стал началом новой вехи национальной трансформации, переводя четко выстроенную стабильную политическую систему в пространство интенсивного формирования прогрессирующей экономической структуры. Основным концептом президентства Ильхама Алиева заключался в формировании сильной экономической базы, что должно способствовать поэтапной трансформации массового сознания и социально-культурного базиса общества в русло постиндустриальных ценностей и демократических традиций. Наряду с этим, надлежало решить комплекс геостратегических и геоэкономических задач, обеспечить стабильность и устойчивость национального роста, превратить страну в субъекта международных отношений, а не объекта, поскольку в эпо-

ху общемировых трансформаций, формирующих Новый Мировой Порядок, крайне важно обеспечить участие Азербайджана в глобальных процессах.

В контексте понимания этой истины, политическая элита страны реализовала ряд судьбоносных проектов, которые стали важной вехой обеспечения соучастия Азербайджана в

Основной концепт президентства Ильхама Алиева заключался в формировании сильной экономической базы, что должно способствовать поэтапной трансформации массового сознания и социально-культурного базиса общества в русло постиндустриальных ценностей и демократических традиций.

интеграционных инициативах. За последние годы в стране были запущены такие глобальные проекты, как ОЭТ Баку-Тбилиси-Джейхан, который позволил азербайджанской нефти выйти на мировые рынки, в частности европейский, газовый трубопровод Баку-Тбилиси-Эрзерум, началось строительство железной дороги Баку-Тбилиси-Карс, которая станет важным звеном регионального экономического сотрудничества, открывая в перспективе возможности широкомасштабного сотрудничества Севера и Юга. В рамках возрождения Шелкового Пути Азербайджан превращается не только в транзитную страну, но и нередко сам выступает экспортером, что создает новые возможности и перспективы для национальной экономики. В то же время Азербайджан активно подключается к таким проектам, как НАБУКО, который предусматривает транзит азербайджанского природного газа через Грузию, Турцию, Грецию, Италию – дальше в страны Европейского Союза, тесно сотрудничает с Европейским

Союзом в рамках программы "Новое соседство". Азербайджанский газ уже поступает на рынки ЕС – в Грецию. Находясь на стыке двух континентов, Азербайджан выполняет роль связующего моста, который способен объединить не только культуры и цивилизации, но и основные экономики Европы и Азии. Опираясь на благоприятное географическое положение Азербайджан пытается эффективно реализовать свой потенциал. В условиях глобальной конкуренции активная экономическая политика является важнейшим фактором эффективного решения национальных задач. Однако в современном мире экономика, как известно, тесно связана с геополитикой. Соответственно, обустривая свое будущее с экономической точки зрения, Азербайджан соблюдает свои национальные интересы и в региональных, и в глобальных проектах. Сегодня, когда энергоресурсы выступают важнейшим звеном добрососедских взаимоотношений между госу-

Находясь на стыке двух континентов, Азербайджан выполняет роль связующего моста, который способен объединить не только культуры и цивилизации, но и основные экономики Европы и Азии.

дарствами, важно учитывать интересы всех сторон, чтобы сформировать устойчивую архитектуру региональной и глобальной безопасности.

На национальном уровне за последние годы реализованы мероприятия, которые создают предпосылки: во-первых, для существенного снижения уровня бедности в стране (сегодня он составляет примерно 16%), что способствует формированию в стране среднего класса, и является важнейшим аспектом демократи-

ческого и развитого общества; во-вторых, для повышения роли и значимости национального производителя, что качественно меняет характер азербайджанской экономики; в

– третьих, для изменения характера взаимоотношений между государством и частным сектором, что проис-

Обустривая свое будущее с экономической точки зрения, Азербайджан соблюдает свои национальные интересы и в региональных, и в глобальных проектах.

ходит эволюционным путем, но реально олицетворяет стремление построить эффективную и транспарентную систему взаимоотношений, где учитываются интересы всех сторон, а правопорядок и законность выступают приоритетными факторами. В целом, принятие комплексных мер, начиная от деноминации манаата до существенного повышения ВВП страны, от качественного увеличения количества новых рабочих мест на более чем 600.000 до десятикратного повышения национального бюджета (сводный бюджет Азербайджана составляет 12 млрд. долларов) создают базис сильной экономической структуры и устойчивого экономического роста.

Существенное внимание в последние годы уделяется решению социальных вопросов и повышению платежеспособности населения. К концу 2007 года денежные доходы на душу населения возросли по сравнению с предыдущим годом на 38,0 процента, т.е. до 1670 манатов, среднемесячная заработная плата увеличилась на 42,0 процента или до 214 манатов, средний размер назначенной ежемесячной пенсии – на 44,0 процента или до 59 манатов. С января

2008 года минимальная заработная плата и минимальная пенсия увеличены на 20 процентов. Сегодня эта цифра составляет 60 манатов, если же учесть, что несколько лет назад эта цифра была равна 9 манатам, – то прогресс очевиден.

Важным аспектом экономической активности власти с 2003 года стало создание условий для формирования в стране устойчивого базиса среднего класса. Реализация данной задачи решается посредством снижения уровня бедности в стране и формирования равных условий для всех субъектов национальной экономики. Текущим, однако далеко не конечным итогом реализуемой политики, является снижение уровня бедности с 49 процентов в 2003 году до 16% к 1 января 2008 года.

Важным аспектом экономической активности власти с 2003 года стало создание условий для формирования в стране устойчивого базиса среднего класса.

Это реальный показатель планомерного осуществления комплекса точечных мероприятий, которые

нацелены не только на стабилизацию внутриэкономической среды, но и, в целом, на создание конкурентоспособной экономической структуры в стране, где каждый индивид может и должен быть активно вовлечен в формирование устойчивого базиса рыночного хозяйства. Как отмечает Президент, даже в экономически развитых странах достаточно много бедных. "Конечно, критерии минимальной потребительской корзины в развитых странах иные. Но все познается и измеряется в сравнении. Я считаю, что снижение бедности до 16 процентов в нынешних экономичес-

ких условиях, экономическом положении Азербайджана является нашим большим успехом. Уверен, что в результате мер, которые будут приняты в 2008 году, эта цифра снизится еще больше. Таким образом, неимущих слоев в Азербайджане не будет. Я верю в это и сделаю все возможное, чтобы мы могли добиться данной цели в полной мере"¹.

Экономический рост и значительное повышение мировых цен на нефть привели к усилению экономических позиций Азербайджана на международной арене. За последние три года положительное сальдо счета текущих операций возросло примерно в 50 раз и превысило 7 миллиардов долларов США. Это составляет 30 процентов внутреннего валового продукта страны. Ожидается, что в 2008 году данный показатель превысит 14 миллиардов долларов. Значительно усилилась чистая кредиторская позиция страны. В то время, как зарубежные финансовые активы возросли на 3,3 миллиарда долларов, наши обязательства в 2007 году сократились на 1,4 миллиарда долларов.

В результате роста притока иностранной валюты в страну за последние четыре года стратегические валютные резервы увеличились в 4,5 раза и превысили 7 миллиардов долларов США. В настоящее время срок финансирования импорта товаров и услуг по нефтегазовому сектору стратегическими валютными резервами превышает международную норму в 5 раз. В прошлом го-

---

¹ Из выступления Президента Ильхама Алиева на заседании Кабинета Министров. 11 января 2008 года. "Бакинский рабочий", 15 января 2008 г.

ду валютные резервы Национального банка возросли вдвое и достигли 4 миллиардов долларов США. От управления этими средствами Азербайджан получил доход в размере 150 миллионов долларов США.

В целом, в 2007 году была осуществлена стратегическая диверсификация стратегических валютных резервов, хранящихся как в Нефтяном фонде, так и в Национальном банке. При этом была выполнена задача по уменьшению зависимости от одной валюты, чувствительности к различным внешним потрясениям и обеспечению тем самым сохранения абсолютной стоимости резервов.

Все это позволяет говорить о начале процесса либерализации национальной экономики – важнейшем посыле первого президентского срока Ильхама Алиева. Как отмечает Президент: "У нас доля частного сектора в ВВП составляет более 80 процентов. Это еще с учетом того, что нефть, газ находятся в государственной монополии. Это – основа экономики. Совокупность всех этих факторов и, конечно же, стабильная обстановка, вера иностранных инвесторов в Азербайджан позволили нам добиться этого. Конечно, можно сказать, это мировой рекорд – три года иметь темпы роста в 30 и более процентов. Но для меня более важным показателем является даже не это. Более важным показателем является сокращение бедности в стране, потому что уровень ВВП это еще не показатель того, что все воспользовались этими возможностями. Уровень бедности сократился с 50 процентов в 2003 году до 20 процентов в 2007 году"¹.

¹ Из интервью молдавскому телеканалу "Канал 4", 19 декабря 2007.

В 2007 году производство внутреннего валового продукта продолжало оставаться на высоком уровне и достигло 24,6 миллиарда манатов. По сравнению с 2006 годом это означает реальный рост на уровне 24,7 процента. Рост по нефтевному сектору составил 11 процентов. Анализ показывает, что за последние четыре года, включая минувший год, экономика страны возросла примерно в 2 раза, а ее нефтевый сектор – в 1,8 раза. Сумма средств одного только Государственного нефтяного фонда возросла в течение прошлого года на 1 миллиард долларов США.

По индексу экономического развития, проведенному авторитетным инвестиционным банком "Голдман Сакс" в 2007 году, Азербайджан, опережая все страны СНГ, утвердился на 61-м месте среди 170 государств. Азербайджан значительно опередил Украину, находящуюся на 71-м месте, Россию (81-е место), Армению (82-е место), Грузию (100-е место). Следует отметить, что данный индекс отражает не только макроэкономические показатели, но и ряд социально-политических параметров, таких как использование компьютеров, телефонов, Интернета, средний уровень образования, средняя продолжительность жизни, верховенство закона и политическая стабильность

Другим важным аспектом становится появление азербайджанских инвесторов и их выход за рубеж. Успешная реализация ряда проектов в Грузии, Турции и некоторых странах Европы создают условия для устойчивого роста возможностей внешнего инвестирования со стороны Азербайджана. Это реальная предпосылка осуществления конкретных шагов по изменению

структуры национальной экономики – придания ей инновационного характера. В данном аспекте мы придерживаемся двух важнейших факторов: во-первых, инвестиции за рубежом способствуют созданию качественно иных двухсторонних взаимоотношений, во-вторых, важен не столько их объем, сколько умение правильно выбрать приоритеты. При этом важно сохранить ответственную экономическую политику, выбранную Президентом Ильхамом Алиевым в 2003 году.

Если проанализировать в целом прошедший 2007 год, то можно смело констатировать, что именно этот период стал определяющим этапом либерализации национальной экономики. Целый комплекс мер, среди которых начало регистрации субъектов предпринимательской деятельности по принципу "единого окна", либерализация притока прямых иностранных инвестиций, переориентация приоритетов в государственных расходах в пользу сфер, обеспечивающих высо-

Если проанализировать в целом прошедший 2007 год, то можно смело констатировать, что именно этот период стал определяющим этапом либерализации национальной экономики.

кую экономическую отдачу, рентабельность и дающих возможность улучшить распределение доходов, стали поистине ре-

волюционными преобразованиями, которые будут способствовать большей транспарентности работы и системы регистрации хозяйствующих субъектов, эффективному развитию национальной экономики. В целом, 2007 год был очень успешным для экономики Азербайджана. В этом году все позитивные тенденции в области экономики в Азербайджане получили даль-

нейшее развитие. Азербайджану удалось в значительной степени повысить свой экономический потенциал. Внутренний валовой продукт возрос примерно на 25 процентов. Таким образом, в результате проведенных в стране за последние четыре года коренных экономических реформ объем экономики в Азербайджане возрос на 96 процентов, почти вдвое, что является показателем, не имеющим аналога в мире. Весьма позитивно, что примерно такими же темпами растет и промышленное производство. Рост промышленного производства в 2007 году составил 24 процента.

Экономическая составляющая в стране, в целом, создает реальный базис последующей трансформации из устоявшегося индустриализма в плоскость постиндустриализма.

Экономическая составляющая в стране, в целом, создает реальный базис последующей трансформации из устоявшегося индустриализма в плоскость постиндустриализма. Модерн, который формирует современное самосознание и национальное "Я" азербайджанского социума латентно смещается, освобождая пространство для постмодернистских политических и экономических детерминантов. Глобализация как таковая создает новые возможности и открывает более широкие перспективы для развития национальной экономики и совершенствования политических и демократических институтов. Поэтому можно смело утверждать, что основная задача первого срока Ильхама Алиева, заключающаяся в формировании устойчивой и прогрессирующей экономической системы, с успехом реализуется. Именно экономическая модер-

низация, стабильность рынка, совершенствование банковской среды, формирование среднего класса и усиление роли частного предпринимательства в ВВП страны будут латентно модифицировать общественное сознание, переводя их в новую плоскость демократических традиций и институтов.

Посредством экономического усиления страны и обеспечения благосостояния граждан можно говорить о поэтапной демократизации общества и трансформации из переходной демократии в пространство ус-

Можно смело утверждать, что основная задача первого срока Ильхама Алиева, заключающаяся в формировании устойчивой и прогрессирующей экономической системы, с успехом реализуется.

тойчивой, то есть консолидированной. Не стоит забывать, что по мере экономического роста в транзитарных государствах

изменяется социальная и институциональная структура общества и государства. Увеличение платежеспособности населения, а также приток инвестиций, в результате чего экономика становится более дееспособной и эффективной, способствуют поэтапной модернизации хозяйственной жизни. В свою очередь, это порождает то, о чем писал Карл Маркс: когда в стране модернизируется хозяйство, укрепляется капитализм и нарождается буржуазия, неизбежна трансформация политической системы. По терминологии Маркса, изменения в базисе всегда ведут к изменениям в надстройке.

Как отмечает известный американский философ Френсис Фукуяма, "отношения между капитализмом и демократией носят непрямой характер. Сам по

себе капитализм не создает прямого давления в пользу демократии. Он прекрасно уживается со многими формами авторитаризма (хотя, конечно, не с коммунистическим тоталитаризмом) и может даже процветать в недемократических странах. Но капитализм является более эффективным мотором экономического роста, чем социализм, и, таким образом, с большей вероятностью порождает быстрые социально-экономические перемены, которые благоприятствуют возникновению стабильной демократии"¹. Как подчеркивает другой американский политолог Р.Дач, "в прошлом рыночная экономика предшествовала возникновению демократических институ-

тов"². Поэтому порой встречающиеся усилия навязать нам одновременный переход как к демократии, так и к рынку, является попыткой изме-

нить складывающуюся веками модель взаимосвязей между экономическими и политическими преобразованиями, которая представляет собой эксперимент, не имеющий исторических прецедентов.

Посредством экономического усиления страны и обеспечения благосостояния граждан можно говорить о поэтапной демократизации общества и трансформации из переходной демократии в пространство устойчивой, то есть консолидированной.

Исторический опыт свидетельствует, что демократический режим остается устойчивым, только если

¹ Fr. Fukuyama. Capitalism and Democracy: The Missing Link. In L.Diamond and M.F.Plattner (Eds), Op.cit. p.102.

² R.Duch. Tolerating Economic Reform: Popular Support for Transition to a Free Market in the Former Soviet Union. "American Political Science Review", №87, 1993, p.594.

всеобщее избирательное право появляется при достижении определенного уровня среднедушевого ВВП. На этом уровне большинство населения страны оказывается уже достаточно богатым, чтобы принимать ответственные решения и нейтрализовывать влияние люмпенов, получающих избирательные бюллетени. Попытки введения всеобщего избирательного права на более низких уровнях развития приводят или к его скорой отмене, или к превращению в ничего не значащую процедуру. А при уровне развития примерно втрое выше этого переход к демократической системе просто неизбежен.

Именно уровень экономического развития в значительной мере предопределяет формирование политических институтов, предпочтительных для данной страны.

Исторический опыт свидетельствует, что демократический режим остается устойчивым, только если всеобщее избирательное право появляется при достижении определенного уровня среднедушевого ВВП.

Оптимальный для устойчивого экономического роста политический режим зависит от уровня ее экономического разви-

тия. Страны высокого уровня развития могут решать задачи адаптации к постиндустриальным вызовам только при наличии достаточно развитых институтов современного демократического общества.

Аналогичный путь прошло большинство восточноазиатских государств, которые первоначально реализовывали экономические реформы и лишь затем начинали политические. По сути, политические преобразо-

вания чаще становились необратимым аспектом развивающейся экономической системы, как это было в Сингапуре, Индонезии или Малайзии. К примеру, в той же Мексике, которая пыталась либерализоваться на протяжении 20 лет, реальный сдвиг произошел лишь после того, как национальный доход на душу населения достиг 9000 долларов. Этот порог показал необратимость процесса демокра-

тизации и вывел Мексику в ряд стран консолидированной демократии. В Турции демократические

Именно уровень экономического развития в значительной мере предопределяет формирование политических институтов, предпочтительных для данной страны.

преобразования стали успешными после стабилизации экономической ситуации, предотвращения инфляции и начала роста благосостояния общества. За короткий промежуток времени турецкий политический истеблишмент добился того, что рост ВВП составил около 6500 долларов США на душу населения, что свидетельствует о стабильном и поэтапном росте турецкой экономики.

Демократизация последнего десятилетия тесно связана с экономическим ростом, который создает реальные и прочные предпосылки для эффективной трансформации. Хотя эту мысль несколько не стоит трактовать дословно – как "богатые – демократичны". Экономический рост и демократизация взаимно обуславливают друг друга при определяющей роли экономических факторов.

Богатство и возможности, данные не природой или расположенными на территории государства полезны-

ми ископаемыми, а выработанные в результате транзита из феодального общества в капиталистическое, а далее из индустриального в постиндустриальное, при этом, превращая приоритет промышленности в императив сферы услуг, позволяют говорить о реальном и последовательном переходе на путь рыночного развития. Подобное развитие, как показывает практика Запада и Японии, является более эффективным. Государства, обладающие крупными запасами полезных ископаемых и использующие эти возможности исключительно в целях обогащения политической и финансовой элиты, нередко остаются недоразвитыми, а их народы необразованными и неквалифицированными. Привлекая специалистов извне, в этих государствах формируется потребительская психология "западных интеллектуалов", в то время как система образования остается на низком, а общества – на примитивном уровне. Как отмечает Президент Ильхам Алиев: "В странах, где демократия получила развитие, наблюдается и экономическое развитие. Там, где демократия не развивалась, и развитие было замедленным. В данном вопросе никакие природные ресурсы, нефть, газ не играют принципиальной роли, это – временные факторы"¹.

В данном контексте совершенно справедливо отмечает редактор авторитетного американского журнала "Foreign Affairs" Фарид Закария: "Почему богатство благоприятствует свободе? Вспомним примеры из европейской истории: процесс экономического развития

¹ Из выступления Президента Ильхама Алиева на открытии парка Гейдара Алиева и встрече с жителями Ярдымлинского района, 9 сентября 2005 г.

обычно приводит к появлению двух элементов, имеющих решающее значение для успеха либеральной демократии. Во-первых, он дает возможность ключевым сегментам общества, прежде всего частному бизнесу и буржуазии в целом, обрести силу и независимость от государства. Во-вторых, имея дело с такого рода общественными группами, государство становится менее хищным и капризным; оно все больше ориентируется на соблюдение неких правил и на потребности общества, по крайней мере – на запросы его элиты"¹.

Одна из возможных причин стабильности демократии в богатых странах, приведенная социологом Сеймуром Мар-

Аналогичного мнения придерживается и Сеймур Мартин Липсет, который в 1959 году сделал вывод: "Чем богаче нация, тем выше ее шансы на устойчивую демократию".

тином Липсетом, заключается в том, что через различные социальные механизмы богатство позволяет снизить остроту конфликтов распределения. Первоначально благосостояние и верное распределение финансовых ресурсов создают предпосылки экономического роста, способствуя, таким образом, осознанию свободы индивида и формированию нового массового сознания. Состоятельность данного тезиса подтверждает также историческая практика. Александр Гамильтон писал в свое время: "Пока собственность остается примерно равно распределенной и значительная доля информации просачивается в общество, при голосовании будет существовать тенденция отдавать должное заслугам даже самых незаметных людей. С ростом богатства и концен-

¹ См. Ф. Закария. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами, стр. 67.

трацией его в руках меньшинства, с усилением в обществе стремления к роскоши, добродетели будут все в большей степени рассматриваться лишь как приятное добавление к материальным ценностям"¹. Гамильтон был уверен, что концентрация экономической и политической власти являются неизбежными. Аналогичного мнения придерживается и Сеймур Мартин Липсет, который в 1959 году сделал вывод: "Чем богаче нация, тем выше ее шансы на устойчивую демократию".

Если взглянуть на историю и современное развитие Китая, то можно четко проследить, что в начале 1990-ых годов был инициирован ряд экономических реформ с расчетом, что они приведут к капитализму "как на Западе". И несмотря на то, что часть из них не удалась, все же в Китае поняли, что страну необходимо перестраивать, начиная с экономики и двигаясь в последующем к политической модернизации и демократической трансформации.

Такая конвергенция позволяет говорить о возможности реализации политических преобразований, которые выступают логическим продолжением экономических реформ. Суть всего процесса заключается в либерализации всех сфер жизнедеятельности человека, смене социокультурных архетипов и последующей консолидации демократического режима. В этом кроется также и центральный тезис модернизации, который "состоит в том, что хозяйственный рост обуславливает параллельные, причем до некоторой степени предсказуемые, изменения в культурной, общественной и политической жизни"².

¹ См. Брюс Майроф. Лики демократии, стр. 60.

² См. Теория и практика демократии, стр. 143.

Крупнейший экономист и политический мыслитель XX века Фридрих Август фон Хайек в своей книге "Дорога к рабству" пишет: "В числе необходимых условий подлинной свободы, помимо пресловутой "экономической свободы", часто и с большим основанием называют также экономическую защищенность. В определенном смысле верно. Независимый ум или сильный характер редко встречается у людей, не уверенных, что они смогут сами себя прокормить"¹.

В условиях глобализации и интенсивного расширения "третьей демократической волны" подобная стратегия общественных преобразований представляется как нечто само собой разумеющееся, ибо усиливающаяся финансовая взаимосвязь континентов вызывает к жизни отказ от политической обособленности и стремление стать членом клуба демократических государств. Именно учет страновой и региональной специфики поставторитарного перехода определяет предпочтения, отдаваемые стратегии "экономика прежде политики".

Эти условия создают базис либерализации и формирования гражданского общества в трансформационных пространствах, в частности в Азербайджане. Именно поэтому гражданское общество и образует естественный фундамент политической демократии, без которого последняя просто невозможна или неэффективна. Именно этот тезис лег в 2003 году во главу угла первого президентского срока Ильхама Алиева.

---

¹ Ф.А.Хайек. Дорога к рабству. М. 2005, стр. 129.

Совершенствуя демократическую систему: от стабильности к модернизации

"Идея предстает не случайным порождением человеческого разума, а выступает естественной предпосылкой современного состояния человеческого общества".

**(Алексис де Токвиль, 1805-1859 гг,
французский социолог, историк,
политический деятель)**

На протяжении последних лет основной ориентир общественно-политического развития государства нацелен иск-

Экспорт происходит путем замещения тех или иных национальных особенностей или без учета реальных возможностей построения демократии в том или ином уголке земного шара, то есть без осмысления действительных итогов институциональных, поведенческих и социально-психологических изменений – основных показателей готовности общества к переходу в демократию.

лючительно на формирование устойчивой системы демократических институтов и традиций. Демократизация как таковая является определяющим фактором стратегии национального развития и представляет собой важный

компонент сосуществования в рамках единого социума. В условиях "третьей демократической волны" всевозможные дискуссии вокруг народовластия становятся еще более актуальными и принципиальными, так как, с одной стороны, они определяют возможность суверенного развития национального государства, с другой – создают плацдарм для "маяков свободы" экспортировать собственное видение тех или иных демократических концептов в страны "поставторитарного перехода". Нередко подобный экспорт происходит путем замещения тех или иных национальных особенностей или без учета реальных возможностей построения демократии в том или ином уголке земного шара, то есть без осмысления действительных итогов институциональных, поведенческих и социально-психологических изменений – основных показателей готовности общества к переходу в демократию. Порой этот подход вызывает к жизни амортизационные эффекты глобального характера, что в конечном счете приводит к появлению таких теорий глобального хаоса как "столкновение цивилизаций". Демократия как таковая все чаще выступает фактором новой геополитической, а точнее и вернее было бы сказать, геоэкономической экспансии.

Однако, прежде чем начинать любые дискуссии, следует определиться с самим пониманием "демократия", ведь нередко звучат нотки прошлого, которые хорошо знакомы нашему поколению. Мы часто говорим о демократии, все реже задумываясь о реальной ее сути, хотя основа для таких дискуссий весьма твердая и имеет право на жизнь. Наша главная политико-идеологическая задача – развитие страны как свободного и демократического государства. Но стоит понимать, что в Азербайджане идут объективно непростые процессы, которые все больше становятся предметом дискуссий со стороны тех или

иных лиц или организаций. Чаще всего эти дискуссии ведутся вокруг демократии, свободы слова и печати, а в целом концепта "свобода". Нередко нас обвиняют в том, что свобода нам якобы непривычна, и будто бы мы постоянно нуждаемся во внешнем присмотре. Однако следует проводить грань между демократической трансформацией и геополитическим веянием Запада. Ведь нередко, рассматривая демократию исключительно как форму представительства и народовластия, мы не принимаем в расчет идеи и задачи ее проводников. Демократия уже давно перестала быть исключительно формой представительства большинства, ибо нередко мы становимся сви-

Следует проводить грань между демократической трансформацией и геополитическим веянием Запада. Ведь нередко, рассматривая демократию исключительно как форму представительства и народовластия, мы не принимаем в расчет идеи и задачи ее проводников.

детелями того, как исключительное меньшинство диктует правила, и эта позиция удостаивается поддержки. Нередко мы становимся свидетелями того, что посредством демократии

реализуются основные внешнеполитические задачи и формируется повестка дня в том или ином регионе мира. Эти факторы уже не вызывают удивления, когда в обществах, которым исторически были чужды демократические традиции и институты, внезапно формируются новые поведенческие нормы без учета факторов национально-исторического, культурного и социально-политического своеобразия и смены общественного сознания. Даже в условиях, когда прогресс приобретает инновационный характер, то есть когда идеи, технологии, знания меняются быстрее, чем одно поколение приходит на смену другому, такие резкие "политические телодвижения" вызывают

смещение центра тяжести общественного сознания в плоскость радикальных отторжений. В итоге в XXI веке демократия превращается в опасное геополитическое оружие, способное в кратчайшие сроки вызвать не только изменение режима, но и способствовать эскалации напряжения, свидетельством чего мы являемся в Ираке, Афганистане, Косово и т.д.

Проводники демократии видно редко задумываются об исторической практике. Хотя известный немецкий эконо-

Нередко мы становимся свидетелями того, что посредством демократии реализуются основные внешнеполитические задачи и формируется повестка дня в том или ином регионе мира.

номист XIX века Фридрих фон Лист отмечал, что при столкновении более развитого, индустриального общества с менее развитым обществом, преиндустриальным или недостаточно индустриальным, происходит следующее явление. В соответствии с позицией либеральной экономики, если взять страну с развитой экономикой и интегрировать ее со страной с неразвитой экономикой, то уровень развития и модернизации распределится приблизительно поровну. С точки зрения экономической школы Фридриха фон Листа, что подтверждает история, произойдет нечто иное – произойдет еще большее развитие сектора, который находился в более развитом состоянии и еще большее обнищание, деградация "отстающей" экономической системы. Иными словами, прямой контакт более модернизированной системы хозяйства с менее модернизированной не приводит к их уравниванию по принципу сообщающихся сосудов, а приводит к тому, что более модернизированная, более богатая часть становится еще более богатой,

а менее развитая становится еще беднее, поскольку в этой бедной зоне происходит диспропорциональное развитие экономического сектора, она становится сырьевым придатком и, по сути, происходит колонизация.

Применительно к ситуации постмодерна и глобализации этот принцип повторяется, но сегодня мы находимся в другой ситуации. Существует западная ультра-

В XXI веке демократия превращается в опасное геополитическое оружие, способное в кратчайшие сроки вызвать не только изменение режима, но и способствовать эскалации напряженности, свидетельством чего мы являемся в Ираке, Афганистане, Косово и т.д.

либеральная экономика, развитая на уровне постмодерна, которая обращается со своей методологией к другим странам, предлагая развить и

постмодернизировать эти страны. Эта "новая экономика" презентует себя в качестве цели и в качестве определенного инструмента для экономического рывка, для перехода стран из индустриального состояния в постиндустриальное состояние. И здесь возникает ситуация, абсолютно симметричная той модели, которая была в XIX веке и которая была проанализирована Фридрихом фон Листом. Но если вчера в качестве объекта колонизации выступали страны с экономикой преимущественно домодернистской, то сегодня сами индустриально развитые страны становятся по сути дела не чем иным, как объектом эксплуатации этих постмодернистских систем. Туда переносятся производства (как в зону Тихоокеанского содружества), эксплуатируются не только ресурсы, но и человеческий труд и, таким образом, возникает то же самое явление колонизации, но только в новой скрытой форме.

В условиях формирующего глобального экономикс-порядка нередко проводниками той или иной концепции, которая отражает интересы одного или группы государств, выступают международные организации. Хотя чаще в этой роли выступают транснациональные гиганты, которые способны своей финансовой мощью перетрансформировать экономическое состояние развитой или развивающейся страны.

Размывая барьер национальных границ посредством экономического влияния, транснациональные корпорации и междуна-

В условиях формирующего глобального экономикс-порядка нередко проводниками той или иной концепции, которая отражает интересы одного или группы государств, выступают международные организации.

родные организации превращаются в факторов определения повестки дня на мировой карте. В условиях же нарождающейся конкуренции за геэкономические аспекты мирового порядка, взаимоотношения между государствами и транснациональными корпорациями формируются с учетом нескольких аспектов: наличия дешевой рабочей силы, углеводородов, и других полезных ископаемых на той или иной территории. Все это списывает со счетов сформированные и определенные Вестфальской системой понятия государственности, суверенитета и национальной идентичности, которые терпят тотальный коллапс. Мировой порядок все больше олицетворяет новую действительность, где государства являются производными от общей системы координат, вырабатываемых в условиях Pax Americana.

Как верно отмечает Ф. Фукуяама: "Государственность разрушается также и с другой стороны. Возникли разнообразные многосторонние и международные организации, предназначенные для того, чтобы взять на себя некоторые административные функции национальных государств. Их способность успешно делать это сильно варьируется. Некоторые, например, удивительно разнообразные технические организации и организации, устанавливающие стандарты, действительно создали международные правила, которым подчиняются и которые по большей части способствуют глобальной эффективности. Другие, более политизированные по природе, стремятся сломать легитимность национальных государств без применения взамен уничтоженных эффективных международных институтов"¹.

4 января 2008 года в газете The Guardian (Великобритания) была опубликована статья известного политического обозревателя лондонской The Times Саймона Дженкинса, в которой он, вопреки существующей точки зрения на демократию, излагает свое отношение к сути современной демократии. Он пишет: "Похоже, сегодня демократия находится не в лучшем здравии... Демократия всегда была несовершенной. С того момента, как понятие "самоуправление" утратило неразрывную связь с приставной "само" – то есть переросло рамки афинской агоры... – оно постоянно адаптировалось к разным странам и народам. Демократические институты больше зависят от истории, культуры и географии конкретных стран, чем от идей Мэдисона, Милля и де Токвилля...

¹ См. Ф.Фукуяама. Сильное государство. М.2006, стр. 195.

При всем несомненном ужасе событий, происходивших за последнюю неделю в Пакистане и Кении, со стороны Запада было бы верхом самонадеянности требовать, чтобы весь мир следовал тем же путем к народоуправству, который он сам прошел за долгие кровавые столетия. Возможно, мы и считаем либеральную демократию единственной "истинной верой", но вряд ли это мнение сегодня разделяет большинство россиян или китайцев. Подобно гражданам многих других стран, они ставят на первое место безопасность и благосостояние.

Мы не настолько безгрешны, чтобы учить других, какой государственный строй для них больше всего подходит – особенно если речь идет о странах, чью политическую атмосферу сам Запад загрязнил финансовой помощью, долгами, торговыми ограничениями и пограничными конфликтами. Возможно, сегодня и кажется, что демократия в Пакистане и Кении страдает недугом насилия, но ведь и на Западе она ограничивается коррупцией при составлении партийных списков, эксцентричными результатами "праймериз" и наличием коллегий выборщиков. Сегодня граждане Британии и США резко критикуют собственные Конституции за несоответствие демократическим идеалам, особенно в плане подотчетности правительства и сдержек, ограничивающих свободу действия исполнительной власти. А исход выборов 2000 года в Америке вообще определило не голосование избирателей, а решение органа, состоящего из назначенцев олигархии (результаты выборов утвердил Верховный суд). Наконец, американцам вряд ли понравилось, если бы в отеле "Майами Хилтон" обосновались наблюдатели из Украины, Индии и Таиланда, приехавшие надзирать за ходом голосования.

Лично я считаю, что демократия – наилучший путь к стабильности и процветанию общества, и надеюсь, что другие разделят мое мнение о ее преимуществах...

Однако лучшее средство пропаганды демократии – это собственный пример, а не интервенции или официальные "порицания". "Белые одежды" Британии не настолько чисты, чтобы ее лидеры читали всему миру нотации тоном, от которого разит неокOLONиализмом. Возможно, изъяны демократии в других странах и представляются "бревном в глазу" по сравнению с нашей "соринкой", но разбираться с этим бревном – их собственное, а отнюдь не наше, дело.

Пакистан занимает шестое место в мире по численности населения. Хрупкость "полудемократии" в этой стране обусловлена потрясениями недавнего прошлого и отчаянной нищетой. Существует сотня способов помочь ей пройти по ухабистой тропке, ведущей от диктатуры к демократии, которую Британии посчастливилось преодолеть "прогулочным шагом" за два столетия. Но в конечном итоге Пакистан и Кения станут только сильнее, если пройдут этот путь самостоятельно. И меньше всего они нуждаются в телефонных выволочках постимперской "няньки".

Я сознательно так пространно привел основные положения статьи указанного автора, ибо эти его заключения полностью отражают ту обстановку, которая создается Западом в странах "новой демократии" под прикрытием демократической терминологии.

Естественно, в условиях глобальной интеграции, когда не только финансы могут легко и быстро переме-

щаться, а взаимоотношения между людьми формируются под воздействием информационно-коммуникационных технологий, но и чувства передаются электронными формами (смайликами) невозможно говорить об автаркии в прежнем понимании. С другой стороны, ныне национальное государство, к тому же, если оно ограничено законами географического детерминизма и представляет собой геостратегически важный участок, все больше подвергается давлению извне с целью построения именно

той модели демократии и гражданского общества, которая должна, по мнению импортеров, сформировать лучшее правление народа. В современном мире мы все чаще становимся свидетелями геодемо-

кратических трансформаций, когда с целью построить новое пространство демократических институтов и традиций в корне перекраиваются государственнические начала в той или иной стране.

Без стабильности какие-либо разговоры о демократии и гражданском обществе не состоятельны. Без стабильности и понимания гражданами аристотелевской истины о том, что "государство создано для того, чтобы граждане жили счастливо", сложно формировать общественное сознание, ориентированное на равновесие и транспарентность.

Национальный демократический транзит стал производной от глобальных пертурбаций на мировой политической карте, когда произошел развал СССР. Однако внутренние катаклизмы в Азербайджане, вызванные непригодным правлением группы романтиков, отложили дискуссии о демократии на несколько лет, ибо политической элите, пришедшей к власти в 1993 году, следовало сформировать стабильную внутрен-

ную структуру общества, предотвратить регресс национальной экономики и обеспечить соответствующий внешний фон деятельности государства.

Как известно, без стабильности какие-либо разговоры о демократии и гражданском обществе не состоятельны.

Основная задача, которая стояла перед азербайджанской политической элитой в последние годы заключалась в формировании нового политического пространства страны, где каждый понимает свои обязанности и права,

Без стабильности и понимания гражданами аристотелевской истины о том, что "Государство создано для того, чтобы граждане жили

счастливо", сложно формировать общественное сознание, ориентированное на равноправие и транспарентность. Наконец, без стабильной политической структуры невозможно представить себе устойчивую экономическую систему, которая выступает определяющим фактором национального демократического транзита, ибо как отмечает Президент Ильхам Алиев: "Экономический рост и демократизация общества – основные элементы нашей политики, которые невозможны один без другого. Можно быть экономически сильным, но если нет демократии, нет прозрачности, если права человека не защищаются, то успеха не жди"¹.

Несколько отвлекшись от обсуждаемой темы, все же стоит с сожалением констатировать, что дискуссии о национальном демократическом транзите нечасто становятся фактором обществоведческих обсуждений

¹ Из выступления Президента Ильхама Алиева на заседании весенней сессии ПАСЕ, 29 апреля 2004 г.

в стране. Такая индифферентность к настоящему и будущему стратегии национального развития не поддается объяснению. В условиях же, когда с научных позиций не определено соответствующее место и приемлемая для азербайджанских реалий модель демократического развития, политическому истеблишменту приходится часто решать как теоретические, так и практические задачи. Хотя пространство для дискуссий весьма широкое и оно требует исключительно активного включения в диспут национальных интеллектуалов. Вопрос этот неоднократно поднимался главой государства, который считает необходимым широкое использование научного потенциала страны для решения этих теоретических проблем.

Основная задача, которая стояла перед азербайджанской политической элитой в последние годы заключалась в формировании нового политического пространства страны, где каждый понимает свои обязанности и права, где индивид осознает истину, сказанную некогда Ж.-Ж. Руссо, о том, что права одного человека заканчиваются там, где начинаются права другого. Иными словами, как выразился один политик, "границы удара моего кулака заканчиваются там, где начинается щека другого".

Новое политическое пространство Азербайджана, которое сформируется со временем, ибо подобный процесс не санкционируется "верхами" и не реализуется "по заказу", будет в перспективе отождествлять возможность взаимодействия власти и оппозиции на благо развития государства и общества. Франклин Делано Рузвельт – 32-й Президент США (1882-1945) –

както сказал: "Какова бы ни была идеология в данной стране, ее национальные интересы неизменны". Именно в этом мы видим идеал конструктивного соперничества, где каждый актер политического процесса понимает, что цель одна – благо Родины. Нетерпимость,

Демократия – это не только приход к урнам и голосование в строго отведенный для этого день. Демократия – это часть жизни, образ мышления, форма взаимодействия внутри общества, между его членами. Это процесс, который способствует усилению и развитию государства, а не его регрессу.

непримиримость, отказ от диалога, должны смениться здоровой конкуренцией, толерантными взаимоотношениями, стремлением сформировать пространство конструктивных,

функциональных, общественных дискуссий вокруг настоящего и будущего государства. Этот тезис был основополагающим, когда Президент Ильхам Алиев неоднократно обращался к актерам политического процесса с призывом занять рациональную позицию по отношению к реализуемым общенациональным проектам и инициативам, стать частью диалога власти и контр-элиты с последующей целью сформировать устойчивое политическое поле.

Важно понять, что демократия – это не только приход к урнам и голосование в строго отведенный для этого день. Демократия – это часть жизни, образ мышления, форма взаимодействия внутри общества, между его членами. Это процесс, который способствует усилению и развитию государства, а не его регрессу. Мы, будучи властью, четко понимаем эти истины. Мы осознаем, что политическое пространство нуждается в

постоянном обновлении и признаем, что нам следует двигаться дальше, дабы наше демократическое развитие стало более совершенным и устойчивым. В этом направлении за последние годы реализован целый комплекс неотложных мер, которые позволяют, с одной стороны, сформировать базис будущего гражданского общества, с другой – сделать национальную демократическую модель эффективной и приемлемой для азербайджанского общества.

Сегодня в Азербайджане целенаправленно и планомерно закладывается фундамент гражданского общества. Именно в нем заложен основной контекст предстоящего транзита в

Нередко те, кто скрывается за ширмой деятельности правозащитника или НПОшника, реализуют четко выверенные и сформированные за пределами страны задачи и цели. Однако им стоит понять, что Азербайджан – это страна, которая выбрала для себя демократию волей собственного народа.

консолидированную демократию. Создание в 2007 году Государственного фонда поддержки НПО при Президенте Азербайджанской Республики стало важной вехой на пути формирования в стране дееспособного и эффективного "третьего сектора", независимого от внешних спонсоров, диктующих собственные правила игры и поведения, стремящихся выстроить диагональ влияния на принятие необходимых для грантодателей политических решений посредством деятельности неправительственного сектора. В Азербайджане в настоящее время функционирует более 3000 неправительственных организаций – все это индикаторы формирования в стране гражданского общества.

Министр финансов и председатель правительства царской России С.Витте писал: "Государство не столь созидает, сколь восполняет, истинными же созидателями являются все граждане... Не налагать руку на самостоятельность, а развивать ее и всячески помогать ей". Неправительственный сектор должен формировать открытый и транспарентный диалог власти и общества, а таковое возможно только при финансовой самостоятельности и прозрачности реализуемой в национальных интересах политики. К сожалению, нередко те, кто скрывается за ширмой деятельности правозащитника или НПОшника, реализуют четко выверенные и сформированные за пределами страны задачи и цели. Однако им стоит понять, что Азербайджан – это страна, которая выбрала для себя демократию волей собственного народа. Встав на этот путь, мы намерены, соблюдая все демократические нормы, с учетом своей исторической, геополитической и иной специфики обеспечивать реализацию принципов свободы и демократии. В условиях формирования устойчивой и суверенной государственности азербайджанский народ способен самостоятельно определять темпы, сроки и условия движения по пути создания общества консолидированной демократии. Как отмечает Президент Ильхам Алиев, мы определили демократическое развитие в следующем: "Создание и укрепление гражданского общества, укрепление процесса демократизации, строительство правового государства – это не просто лозунг или намерение, это – главное условие для всестороннего развития Азербайджана. Наш опыт свидетельствует о том, что путь, избранный Азербайджаном, – правильный путь. Параллельное проведение экономических, политических и

социальных реформ всесторонне развивает Азербайджан, укрепляет так необходимую нашей стране стабильность, оказывает позитивное влияние и на общественно-политическую ситуацию"¹.

Вполне очевидно, что не всем нравится стабильно поступательное развитие Азербайджана. Многие из тех, кто скрывается за псевдodemократическим лексиконом, желали бы вернуть прошлое: одни – для того, чтобы безнаказанно разворовывать общенациональные богатства, грабить людей и государство, другие – чтобы лишить страну экономической и политической самостоятельности, а третьи – чтобы реализовать свои амбиции. Мы должны разочаровать тех, кто сегодня в стране и за ее пределами все еще лелеет надежду на возвращение былого, утерянного. Наша страна твердо стоит на приверженности демократическому курсу и развитию, и, несмотря на сложности и перипетии, мы устремлены довести страну до необходимого уровня развития, чтобы обеспечить три основных фактора развития азербайджанского социума – национальное единство и политический суверенитет, экономическое благосостояние, целостность духовного единства и объединяющих нас моральных ценностей.

В данном контексте хотелось бы подчеркнуть немаловажный аспект, чтобы дискуссии вокруг национальной демократизации имели более прочный и обоснованный фундамент. Предполагаю, что подобные изъяснения порой важны, ибо создают возможность сде-

---

¹ Из выступления Президента Ильхама Алиева на открытии осенней сессии Милли Меджлиса, 2 октября 2005 года.

лать диспут более плодотворным и эффективным. В современном мире два понятия играют ключевую роль в теоретических построениях демократической системы в том или ином пространстве – "переход к демократии" (transition) и "упрочение демократической системы" или "утверждение демократии" (consolidation). Первый процесс ведет к "установлению демократического правительства", второй – к "утверждению демократии" или к "эффективному функционированию демократического режима". По сути, в первом случае речь идет об институциональном базисе демократической трансформации, которая подразумевает создание и функционирование демократического режима, сменяемость и избираемость законодательной и исполнительной власти. Во втором случае имеется в виду упрочение демократии как общественно-политической системы, предполагающее качественное изменение массового сознания и тотальное приобщение общества к новым демократическим ценностям, традициям и институтам.

Поэтому в контексте упомянутых концепций выглядят весьма поспешными звучащие порой пессимистические суждения об "итогах" национальной демократизации. Очевидно, что подобные "итоги" демократизации не могут быть корректными, ибо политическая повестка дня все еще определяется задачами первого периода, когда должна устанавливаться институциональная база процесса национальной демократизации. И в данном контексте совершенно обосновательными выглядят доводы тех, кто полагает, что 16 лет достаточный срок для тотальной демократизации. Известно насколько длительным оказался первый этап демократизации в некоторых латиноамериканских странах, в

частности в Бразилии, где она растянулась с середины 70-х до середины 90-х годов. В Англии же демократия устанавливалась на протяжении около 200 лет.

Определяющим фактором развития демократии является создание эффективной правовой и политической системы. Но цена

развития демократических процедур не должна идти вразрез ни с порядком, ни со столь трудно достигнутой стабильностью, ни с устойчивым

Еще Гоббс отмечал, что формальный порядок, делающий возможной совместную жизнь частных лиц в обществе, создает сильная государственная власть. Ее отсутствие – причина анархических тенденций и падения государства.

проведением реализуемого экономического курса. Этот тезис определяет современное состояние реализуемой политики, которая основывается на понимании того, что сильная власть является залогом прочности государственных начал. Еще Гоббс отмечал, что формальный порядок, делающий возможной совместную жизнь частных лиц в обществе, создает сильная государственная власть. Ее отсутствие – причина анархических тенденций и падения государства.

Прочность же государственной власти во многом определяется способностью власти защищать интересы различных слоев общества, удерживать баланс общественных сил и обеспечивать прогрессивное развитие гражданских, демократических, самоуправленческих тенденций человеческого сообщества. Если же государственная власть перестает работать на общество, ограничивает свою деятельность только обслужи-

нием отдельных групп, собственного аппарата, она, тем самым, способствует отчуждению граждан от го-

Существенным аспектом формирования в стране устойчивой политической системы является качественная трансформация политической культуры.

сударства и его институтов, создает условия для конфликта между обществом и властью. Решению этой

задачи направлены усилия Президента, что позволяет говорить о стремлении усовершенствовать в Азербайджане возможность активного гражданского участия и диалога общества и власти, то есть для создания устойчивой сильной власти.

Существенным аспектом формирования в стране устойчивой политической системы является качественная трансформация политической культуры. Она выступает фактором обеспечения государственного суверенитета, элементом построения в стране эффективной модели взаимоотношений между властью и контр-элитой, обеспечивает участие всех акторов политического процесса и соответственно создает возможность для поступательного развития политических и общественных институтов. Между тем, отсутствие собственной культурной ориентации, слепое следование зарубежным штампам неизбежно ведет к потере нацией своего лица. Политическая культура должна отождествлять исключительно национальный фактор развития и выступать главенствующим звеном внутривнутриполитических дискуссий, обеспечивая становление полноценного политического диалога в стране. Наша политическая культура должна олицетворять готовность нации к инновационным прорывам и новым технологическим достижениям.

Деятельность Президента Ильхама Алиева в последние годы способствовала изменению вектора развития национального политического пространства. Тезис о необходимости экономической и политической стабилизации в стране постепенно перерос в создание и совершенствование структур гражданского общества. Партии и иные политические организации, ввиду низкого социального заказа на их существование и функционирование, стали уживаться в обществе или латентно нивелироваться. Объединения, союзы и блоки стали фасадной частью процесса, который скрывает за собой тотальную слабость оппозиционных полити-

ческих организаций, неспособных конкурировать за кресло власти. В подобной внутривнутриполитической структуре основной аспект политической концепции Президента Ильхама Алиева уже строится на главенствующем тезисе "от

В подобной внутривнутриполитической структуре основной аспект политической концепции Президента Ильхама Алиева уже строится на главенствующем тезисе "от стабильности к развитию", который отождествляет стремление завершить в ближайшем будущем процесс демократической трансформации и начать формирование структур и институтов гражданского общества.

стабильности к развитию", который отождествляет стремление завершить в ближайшем будущем процесс демократической трансформации и начать формирование структур и институтов гражданского общества. Так как совершенно очевидно, что признание либерально-демократических образцов на риторическом уровне не сулит успеха. Выверенность политики определяется в стремлении эти образцы сделать частью общественного развития. При этом, стараясь отдалиться от гибридных форм, которые

возникают при трансформациях, необходимо уметь построить демократический базис, основанный на модернизации современной жизни. Она же (модернизация) определяет возможность становления полноценного демократического общества.

За последние годы в стране сформировался четкий базис национальной демократизации,

За последние годы политика преобразований, осуществляемая в Азербайджане, создала устойчивый фундамент перетрансформации социокультурных образцов. Отныне демократия и сопутствующие ей сегменты не воспринимаются обществом как нечто чужеродное и с трудом перевариваемое. Это основной аспект перетрансформации массового сознания, а будучи таковым, он вносит существенные коррективы в национальное самосознание. Демократия предстает не только в форме свободы индивида, но и создает фундамент для совершенствования понятийного аппарата "свободы" и обеспечения перетрансформации архетипов и важнейших факторов национальной идентичности.

За последние годы в стране сформировался четкий базис национальной демократизации, который отождествляется с пониманием властной элитой следующих факторов политической, экономической и социокультурной действительности:

- права и свободы личности являются важным, приоритетным звеном горизонтали взаимоотношений государство-общество. В то же время модернизационный курс государства, нацеленный на построение транспарентного и демократического режима, олицетворяет систему ценностей, где гражданин

выступает в качественно новом аспекте – обеспечение его прав – императив современного демократического развития. Основой данного тезиса служит цитата Президента Ильхама Алиева: "Мы строим общество, в котором будут обеспечены верховенство закона, высокий уровень прозрачности, каждый человек будет жить в условиях мира и спокойствия, пользоваться всеми свободами"¹;

- демократический курс является основным вектором развития азербайджанской государственности и определяющим фактором стратегии национального развития;
- демократия, как и последующая либерализация, предоставляя максимум свобод гражданину, определяет суть трансформации в конвергенции идеи свободы и концепции эффективной государственности. При этом под демократией понимается форма власти и с этой точки зрения она представляет собой учение о легитимизации власти большинства. Либерализм же подразумевает границы власти;
- предпосылки демократизации и последующей либерализации в стране закладываются в итоге существенных экономических преобразований, которые обеспечивают реализацию схемы **экономическая модернизация + поэтапная демократизация = началу процесса формирования гражданского общества**. Это реальное

---

¹ Из интервью Президента Азербайджана Ильхама Алиева корреспонденту японской газеты "Никкей" ("Нихон Кэйдзай Симбун"), 13 июня 2007.

воплощение политики трансформационного периода, нацеленного на формирование нового политического пространства и экономической модели, соответствующей потребностям современного миропорядка.

Предпосылки демократизации и последующей либерализации в стране закладываются в итоге существенных экономических преобразований, которые обеспечивают реализацию схемы экономическая модернизация + поэтапная демократизация = началу процесса формирования гражданского общества.

Этот тезис подкрепляется цитатой Президента о том, что "макроэкономические показатели в Азербайджане находятся на самом вы-

соком уровне, аналога им в мире нет"¹. Развитие экономики же в целом подводит страну к черте более стабильного демократического устройства;

- гражданское общество в стране будет формироваться по мере реализации парадигмы модернизация экономики → демократизация общественной жизни → системная либерализация национального пространства. Как отмечает Ильхам Алиев: "Мы считаем, что будущее нашего региона будет зависеть от того, насколько успешно будет модернизировано наше общество. То есть развитие демократических реформ, осуществление экономических реформ будут зависеть от нашей активности в политике модернизации политической системы, нашего общества"²;

¹ Из выступления Президента Ильхама Алиева на заседании Кабинета Министров, 22 октября 2007 года.

² Из выступления Президента Ильхама Алиева на открытии первого расширенного заседания международного инвестиционного форума "Внеочередной круглый стол, посвященный Украине", 16 июня 2005 года.

- основа демократической трансформации и построения гражданского общества в стране

Гражданское общество в стране будет формироваться по мере реализации парадигмы модернизация экономики → демократизация общественной жизни → системная либерализация национального пространства.

не зиждется на понимании дихотомии тотальная свобода = **сильной власти**, что исключает анархический беспредел и разброд, а также способствует завершению процесса строительства эффективной государственности. Подытоживая данный тезис, Президент Ильхам Алиев подчеркивает: "Наша цель – строительство современного, сильного государства. Создание экономически сильного государства, построение общества социального благополучия. Решение всех беспокоящих людей проблем, формирование свободного общества, чтобы люди жили лучше, в благоденствии и благополучии"¹;

- глобализация, которая предстает в XXI веке основным аспектом современного развития человечества, оказывает существенное влияние на формирование внутривнутриполитической среды. Привносимая глобальными тенденциями, вестернизация смещает акценты поведенческих норм и стереотипов, размывая понятия суверенитета национального государства. Поэтому важным элементом

¹ Из выступления Президента Ильхама Алиева на открытии Казахского Олимпийского спортивного комплекса, 30 мая 2007.

сохранения устойчивой и эффективной государственной системы является умение балансировать между импортируемыми и эндогенными факторами развития общества. "Утверждение социальной справедливости, сохранение наших национально-духовных ценностей, – напоминает Президент, – имеют для страны жизненное значение"¹. Приоритет должен основываться на локальных социокультурных образцах,

Основа демократической трансформации и построения гражданского общества в стране зиждется на понимании дихотомии тотальная свобода = сильной власти.

как основы суверенного развития с учетом позитивных аспектов западного (вестернизирующего) мира. Построение

гражданского общества в Азербайджане не может осуществляться, копируя западные образцы. Учет социокультурных особенностей, локальных факторов политики и экономики, архетипов национального "Я" будут способствовать определенным эндогенным трансформациям при совершенствовании демократических институтов и традиций. Эта мысль полностью соответствует тезису, высказанному Президентом: "Нельзя вслепую копировать в Азербайджане все, что есть за рубежом. Там есть и такое, что не принесет нам никакой пользы. Но мы должны привнести, использовать все то позитивное, что там имеется"².

¹ Из выступления Президента Ильхама Алиева в Гобустанском районе, 23 октября 2007.

² Из выступления Президента Ильхама Алиева на заседании Кабинета Министров, 22 октября 2007 года.

Процесс демократизации в Азербайджане уже прошел определенный путь: с 1995 года, когда было закончено со всеобщей анархией и политическим беспределом и начат процесс экономических и политических реформ, миновало 12 лет. Испания в 1995 году (через 20 лет после окончания диктатуры) стала полноценной и устойчивой демократией. В последние годы Азербайджан выходит из затяжного периода послереволюционной реакции, задачи которого она уже решила. Мы дожили до того момента, когда власть уже управляет новыми методами.

Выстраивая стабильную социальную систему

В 2008 году страна вступает в новую кампанию по избранию Президента Азербайджанской Республики. Политический ландшафт, который сложился на протяжении

Очевидно, что отныне перед нами стоит задача активного перехода к качественно новой социальной политике – политике социальной модернизации.

последних лет, позволяет сделать главный вывод – сегодня крайне важно обеспечить преем-

ственность курса на устойчивое и поступательное развитие страны. Преемственность же курса обеспечивается реализацией комплекса мер и задач, которые направлены на удовлетворение жизненно важных интересов и потребностей людей. Именно на этом зиждется основной посыл 2008 года – как года повышенного внимания социальным вопросам, или года преобразований, нацеленных на совершенствование национальной социальной сферы.

Очевидно, что отныне перед нами стоит задача активного перехода к качественно новой социальной политике – политике социальной модернизации. В данном контексте Президент Ильхам Алиев отмечает: "Мы должны и в 2008 году уделять внимание социальным вопросам, повышать заработную плату, пенсии, увеличивать размер адресной социальной помощи, обновлять всю социальную инфраструктуру. Как вам известно, в сферы образования, здравоохра-

нения, культуры вкладываются крупные инвестиции. Сегодня у нас нет времени для перечисления всех этих дел. Мы занимаемся ими в повседневном режиме. В государственном бюджете на 2008 год предусмотрены значительные средства на строительство школ, больниц, очагов культуры"¹.

Содержание президентского послания можно охарактеризовать как стремление обеспечить для граждан страны лучшие социальные условия, более совершенный базис социальных предложений и широкий комплекс мер, направленных на повышение конкурентоспособности в этой сфере. Ведь не секрет, что говоря об улучшении социальных условий в современном мире, где приоритетом

выступают сфера быта и услуг, мы подразумеваем не только качественное изменение системы образования, доступность жилья и высокий уровень системы здравоохранения.

Речь идет о существенной перетрансформации и изменении характера национальной социальной системы, приближении ее к международным стандартам, создании условий, где государство обеспечивает достойное образование, создает возможность для устройства по профессии и законного заработка, способствует раскрытию творческих способностей гражданина. Устойчивая и планомерно развивающаяся

Содержание президентского послания можно охарактеризовать как стремление обеспечить для граждан страны лучшие социальные условия, более совершенный базис социальных предложений и широкий комплекс мер, направленных на повышение конкурентоспособности в этой сфере.

¹ "Бакинский рабочий", 15 января 2008 г.

социальная система – основа полноценной государственной системы. Именно поэтому итогом реализации важных геоэкономических проектов, целого комплекса локальных экономических преобразований стало начало процесса модификации национальной социальной системы. Интенсивный экономический рост страны обусловил начало модернизации социальной сферы, его совершенствование и обустройство по общепринятым мировым стандартам.

Как приоритетное направление президентской деятельности в 2008 году, развитие этой сферы будет способствовать созданию более качественных условий для граждан страны и формированию новой гражданской позиции, где каждый индивид осознает ответственность государства перед ним и наоборот, где государство и гражданин выступают как единое целое, обеспечивая стабильность и развитие.

В 2007 году на финансирование расходов по мерам социальной направленности было потрачено 1 миллиард 669 миллионов манатов, что на 620 миллионов манатов или 59 процентов больше, чем в 2006 году. А расходы на государственные инвестиционные вложения в этой области составили 382 миллиона манатов, что на 286 миллионов манатов или в 4 раза превышает показатель 2006 года.

В 2007 году в текущих расходах государственного бюджета расходы на социальную защиту и социальное обеспечение, являющиеся составной частью расходов по мерам социальной направленности, возросли по сравнению с 2006 годом в 1,7 раза, расходы на здра-

воохранение – в 1,6 раза, расходы на образование – в 1,5 раза, расходы на культуру, искусство, информацию и физическую культуру – в 1,4 раза.

Бесспорно, что на протяжении последних лет реализуется ряд инициатив, которые направлены на развитие социальной по-

Лейтмотив президентской деятельности – максимальное приближение к условиям, когда работают как государственные, так и частные секторы, обеспечивающие соответствующий уровень социальной политики.

литики. 78 тысяч семей, более 300 тысяч человек получают от государства финансовую помощь в размере 100 долларов. Естественно, мы четко понимаем, что в условиях рыночной экономики и постоянно растущих запросов общества, такая сумма не всегда покрывает все расходы. Но государство нацелено направить максимум усилий на совершенствование адресной социальной помощи. Помимо этого, в контексте дебюрократизации и оптимизации социальной сферы мы снизили количество предъявляемых для получения адресной социальной помощи документов с 17 до 5.

Однако социальная помощь определяется не только выделением государством тех или иных средств нуждающимся семьям. Лейтмотив президентской деятельности – максимальное приближение к условиям, когда работают как государственные, так и частные секторы, обеспечивающие соответствующий уровень социальной политики. В этом вопросе мы нацелены на активное привлечение негосударственного сектора, что стыкуется со стремлением главы государства либерализовать национальную экономику.

Развитие социальной сферы отождествляется с реализацией одной из основных задач Президента – повышением интеллектуального базиса нации, что аккумулируется в инвестирование в построение учебных заведений – школ, новых корпусов вузов, создание новых лабораторий и т.д. В данном контексте очевидно, что 2008 год станет важным этапом, ибо как отмечает Президент: "Нам необходимо сделать так, чтобы не было ни одной школы, находящейся в плохом состоянии"¹.

Значимым аспектом развития социальной среды являются преобразования в системе здравоохранения, где принимаются существенные меры по обеспечению доступа всех жителей страны, вне зависимости

Развитие социальной сферы отождествляется с реализацией одной из основных задач Президента – повышением интеллектуального базиса нации, что аккумулируется в инвестирование в построение учебных заведений.

от региона проживания, к качественной профилактике и лечению. Деятельность Президента направлена на ломку стереотипа об иск-

лючительности столичной системы здравоохранения. Будь то в регионе или столице, качество технического оснащения и уровень лечения должны соответствовать единым мировым стандартам. Мы осознаем, что это долгий и сложный путь, однако он начат и идти по нему следует, понимая всю ответственность реализуемых задач. Здравоохранение – одна из тех немногих сфер, которая касается жизни каждой семьи, каждого человека, каждого гражданина страны. Поэтому государством уделяется особое внимание реали-

¹ "Бакинский рабочий", 15 января 2008 г.

зации комплекса государственных программ в этой сфере, что будет способствовать улучшению ситуации в сфере, испытавшей затяжной период равнодушия и безучастия, ответственных за эту сферу людей.

С 2005 года приняты Государственные программы по сахарному диабету, охране здоровья матерей и детей, донорства крови, гемофилии и талассемии, хронической почечной недостаточности, иммунопрофилактике передающихся заболеваний, обеспечению жизненно необходимыми препаратами онкологических больных. Приняты специальные программы по борьбе со СПИДом и туберкулезом. Впервые за долгие годы постсоветского периода на реализацию этих программ была выделена государственная субсидия, что свидетельствует о поэтапном и качественном изменении характера национальной экономики, ориентированной на повышение благосостояния населения. С целью стимулирования рождаемости в стране правительством был определен целый ряд мероприятий для новорожденных, финансируемых за счет государственного бюджета. Ликвидация же платных услуг в лечебных заведениях, финансируемых за счет государства, стало весомой поддержкой для всех слоев населения и создает широкие возможности для развития частного сектора.

Здоровье нации определяется его интересом к здоровому образу жизни, спорту. Учитывая весьма важный фактор того, что мы являемся претендентом стать страной-кандидатом по проведению Олимпиады 2016 года, растущий интерес к спорту в стране вполне обоснован. За последние годы в ряде регионов были построены отвечающие международным стандартам олимпийские

центры, в 2008 году к ним прибавятся еще около 20-ти. Здоровье нации – это значимый показатель социально-экономического развития государства и его интенсивной модернизации.

Следует отметить, что особое внимание в 2007 году было уделено проблемам азербайджанской молодежи. Принятие Государственной Программы "Молодежь Азербайджана (2005-2009)" в 2005 году стало определяющим фактором объявления 2007 года как "Года молодежи". Сегодня очевидно, что в рамках этой программы реализованы десятки мероприятий, которые нацелены на обеспечение досуга молодежи в регионах страны, создание условий для новых рабочих мест посредством организации ярмарок труда, определение основных аспектов доступности жилья для молодежи, отправки на обучение за рубеж ежегодно нескольких сотен человек с доведением их суммарного количества на протяжении нескольких лет до 15.000 человек. В целом, прошлый год стал основным генератором крупных инициатив, направленных на развитие азербайджанской молодежи. В 2007 году было предоставлено ипотечных кредитов на сумму в 260 миллионов манатов, с помощью ипотеки 8 тысяч семей, из которых немалую часть составляет молодежь, улучшили свои жилищные условия.

Социальная политика Президента, можно сказать, основывается на нескольких важных составляющих:

- начало процесса интенсивного и эффективного социального развития;

- обеспечение высокого уровня социальной защищенности индивида, что отражает стремление модернизировать государство;
- создание условий для социального партнерства, что формирует базис для полноценного участия в подготовке, принятии и реализации решений не только и не столько государства, но и общественных организаций, бизнеса, политических сил. В свою очередь, это будет способствовать перспективному развитию азербайджанского общества;
- формирование частного сектора, который будет дополнять реализуемую государством социальную политику, еще более совершенствуя существующую систему;
- информационная открытость и понятность для большинства людей.

Как показывает практика, даже самые успешные реформы неизбежно порождают серьезное недовольство. Однако затягивание реформ или их отсутствие чревато еще большим недовольством в обществе.

Объявление последнего года первого президентского срока Ильхама Алиева как года совершенствования национальной социальной системы определяет тот комплекс задач, которые необходимо решить политической элите в ближайшие несколько лет. Это стратегическое направление, которое определяет, как будут жить наши граждане в последующие годы. Внимание к

этой сфере – это итог успешного развития и начала процесса либерализации национальной экономики. Ведь как известно, посткоммунистические реформы

Объявление последнего года первого президентского срока Ильхама Алиева как года совершенствования национальной социальной системы определяет тот комплекс задач, которые необходимо решить политической элите в ближайшие несколько лет. Это стратегическое направление, которое определяет, как будут жить наши граждане в последующие годы.

представляют собой движение от развивающейся экономики к всеобъемлющей либерализации и масштабной программе по строительству и реструктуризации соответствующих институтов, которые будут способ-

ствовать формированию свободного общества и стабильной, динамичной рыночной экономики.

Октябрь-2008: сильное государство, модернизированная экономика и свободный гражданин

2008 год – важный период принятия политических решений, когда каждый из акторов политического процесса будет наслаждаться его сюжетными поворотами. С позиции ретроспективы очевидно, что нас ожидают интересные политические баталии из образцов прошлых выборов. В то же время несомненно, что власть готова идти на выборы с существенным запасом новых политических, экономических и социальных предложений. Мы постараемся раскрыть суть того, что нас будет ожидать к октябрю 2008 года и каковы наши предложения, дабы граждане страны могли сделать верный и рациональный выбор в пользу преемственности политики и продолжения "нового курса".

Основная цель, которую реализовал Президент Ильхам Алиев, опираясь на государственный фундамент,

2008 год – важный период принятия политических решений, когда каждый из акторов политического процесса будет наслаждаться его сюжетными поворотами.

заложенный Гейдаром Алиевым, состояла в дальнейшем укреплении и развитии национальной государственности. Предстояло вернуть былую экономичес-

кую силу и политическую стабильность, в рамках нового мирового порядка обеспечить активное участие страны в региональных и глобальных процессах, перейти из оборонительной внешнеполитической концепции в наступательную, "пробить" равнодушие международных организаций к ряду важных для страны вопросов и проблем. Помимо этого, следовало реализовать целый комплекс задач: начать интенсивную модернизацию экономики; обеспечить более 600.000 человек рабочими местами; заложить основу формирования среднего класса; обеспечив поступательное развитие, начать либерализацию национальной экономики; снизить до максимума уровень бедности в стране. Однако не только это: следовало инвестировать в интеллектуальное будущее страны и создать базис для формирования интеллектуальной среды посредством обучения за рубежом 15000 молодых людей; путем ипотечного кредитования создать условия для решения жилищных проблем молодежи; построить более 1200 школ; опираясь на молодежь, создать действенный и эффективный механизм формирования в стране демократического режима и гражданского общества.

На региональной и международной арене задача заключалась в активизации усилий по решению Карабахской проблемы; в изменении характера внешнеполитической деятельности; постоянном лоббировании интересов страны и объединении диаспоры вокруг общенациональных задач. Наряду с этим, следовало решить часть проблем беженцев и вынужденных переселенцев, которые на протяжении 15 лет жили в палаточных городках, создать им условия для нормального сосуществования в обществе, обеспечить крышей

над головой и построить в местах их постоянного расселения образовательные комплексы, дабы способствовать повышению интеллектуального уровня подрастающего поколения. "В 2007 году, – отмечает Президент, – произошло еще одно важное событие – ликвидирован последний палаточный городок, и проживавшие там люди переселены в нормальные дома. Как вам известно, в 2003 году, накануне президентских выборов, я заявил, что если народ поверит мне и поддержит меня, то в предстоящие пять лет в Азербайджане не останется ни одного палаточного городка. Очень рад, что мы решили эту проблему не за пять лет, а за четыре года, и отныне люди, проживавшие до сих пор в тяжелых условиях в палаточных городках, будут жить в хороших домах"¹.

Сегодня Азербайджан подходит к новому рубежу своего экзамена на зрелость. За последние годы сильно изменился облик не только мегаполиса, но и периферии. Общественное сознание латентно трансформирует постмодернистские тенденции, которые в последующем будут определять стратегию дня завтрашнего.

За последние четыре года существенно повысилась обороноспособность национальной армии, бюджет которой в 2008 году составит один миллиард двести миллионов долларов США. Еще недавно нередко приходилось слышать критические выпады относительно возможности десятикратного увеличения бюджета страны, однако текущая реальность показала состоятельность данных Президентом в 2003 году обещаний.

¹ "Бакинский рабочий", 15 января 2008 г.

Сегодня Азербайджан подходит к новому рубежу своего экзамена на зрелость. За последние годы сильно

Реализация широкого комплекса экономических мер на протяжении последних четырех с лишним лет создала возможность повышения платежеспособности населения, увеличения финансовых возможностей индивида, а, значит, это неминуемо приведет к смене поведенческих стереотипов у членов общества

изменился облик не только мегаполиса, но и периферии. Общественное сознание латентно трансформирует постмодернистские тенденции, которые в последующем будут определять

стратегию дня завтрашнего. Однако внутри- и внешнеполитическую деятельность Ильхама Алиева еще предстоит оценить – серьезно и непредвзято. Сейчас это несложно, хотя реальному анализу порой препятствуют критические выпады. Но уже понятна повестка дня, с которой Президент Ильхам Алиев будет работать в последующие пять лет. Не претендуя на точный и окончательный прогноз, в самых общих чертах ее можно свести к семи основным задачам.

Во-первых, устойчивая экономическая система неизбежно ведет к большей демократизации общественного сознания. Реализация широкого комплекса экономических мер на протяжении последних четырех с лишним лет создала возможность повышения платежеспособности населения, увеличения финансовых возможностей индивида, а, значит, это неминуемо приведет к смене поведенческих стереотипов у членов общества, ибо как писал А де Токвиль: "Равенство, делающее людей независимыми друг от

друга, вырабатывает в них привычку и склонность руководствоваться в частной жизни лишь собственными желаниями и волей. Та полная независимость, которой они постоянно пользуются как в отношениях с равными себе, так и в личной жизни... формирует у них понятие политической свободы и приверженность ей"¹.

Формируемая на данном этапе модель экономического развития впоследствии будет (1) – трансформировать азербайджанское общество в русло формирования нового политического пространства, где власть и оппозиция сосуществуют в контексте конструктивного соперничества; (2) – будет способствовать завершению этапа становления базиса гражданского общества; (3) – переведет общественное сознание в пространство постиндустриальных ценностей, что будет способствовать изменению места индивида в обществе, осознанному пониманию концепта "свободный гражданин", модификации содержания политики в Азербайджане.

Во-вторых, экономическое развитие страны в последние годы преследовало цель закрепить за государством роль регионального лидера на Южном Кавказе. Соответственно, претензии Азербайджана на ведущую роль в регионе требуют формирования системы устойчивых союзнических отношений. Общеизвестно, что лучший союзник – это рентабельный партнер. Соответственно, союзничество – это инвестиции на

---

¹ Вся политика. Хрестоматия. М., 2006, стр. 130.

перспективу, и как правило это фактор затратный, не приносящий немедленной отдачи, но верный путь сформировать политику стратегического и перспек-

По мере экономического роста и изменения основных факторов формирования устойчивой экономической системы будет происходить увеличение транспарентности и реализация стратегии как внутриэкономической либерализации, к которой относится происходящая в рамках национальных экономик приватизация государственных предприятий, расширение сферы свободно устанавливаемых цен и доходов, процентных ставок, условий предоставления кредитов, так и, в частности, усиление внешнеэкономической либерализации.

тивного добрососедства. В продолжение политики, которая реализовывалась Президентом Ильхамом Алиевым в отношении целого ряда стран, в последующие годы вектор стратегии внешнеполитической активизации вероятнее всего будет направлен также и на Восток, ибо общепризнано, что

Азиатско-Тихоокеанский регион станет площадкой, где развернутся основные политические события XXI века. При этом Азербайджан способен выступить не только фактором энергетической безопасности Европы, но и стать важным аспектом формирования архитектуры безопасности на Востоке.

В-третьих, естественно, что на современном этапе исторический процесс либерализации экономики приобрел характер глобальной мировой тенденции, охватывающей все большее число стран. Открывает-

ся простор для действия механизмов рыночного регулирования. Уменьшается вмешательство государства в экономику в его административных формах, а также в формах прямого государственного регулирования. Основной функцией государства становится создание и поддержание конкурентной среды путем принятия хозяйственного и гражданского законодательства, упрощение и удешевление создания новых частных предприятий, поддержки среднего и малого бизнеса.

Процесс либерализации национальной экономики тесно связан с уровнем его роста. По мере экономического роста и изменения основных факторов формирования устойчивой экономической системы будет происходить, увеличение транспарентности и реализация стратегии как внутриэкономической либерализации, к которой относится происходящая в рамках национальных экономик приватизация государственных предприятий, расширение сферы свободно устанавливаемых цен и доходов, процентных ставок, условий предоставления кредитов, так и, в частности, усиление внешнеэкономической либерализации. Последнее будет способствовать расширению беспрепятственного международного движения товаров и услуг, капиталов, информации. В то же время этот аспект будет значимым фактором при вступлении страны во ВТО, так как либерализация мировой торговли товарами и услугами проявляется в тенденции размывания таможенных барьеров, снятии количественных ограничений в торговле между странами.

Таблица: страны с переходной экономикой по категориям в зависимости от первоначальной стратегии реформ¹

Последовательная стратегия "большого взрыва"	Продвинутый старт/стабильный прогресс	Прерванный "большой взрыв"	Постепенные реформы	Ограниченные реформы
Эстония	Венгрия	Албания	Азербайджан	Беларусь
Латвия	Словения	Болгария	Армения	Узбекистан
Литва	Хорватия	Македония	Грузия	Туркменистан
Чешская Республика		Кыргызстан	Казахстан	
Польша		Россия	Украина	
Словакия*			Гаджикистан	
			Румыния	

* В Словакии ускоренные экономические реформы происходили в 1990-1992 годах, когда она входила в состав Чехословацкой Федерации.

В-четвертых, за последние годы в стране сложилось пространство для форирования национальной идеи, которая будет зиждется на концепциях государственности, заложенных Гейдаром Алиевым, и основываться на модернизационном курсе современного Азербайджана. Еще Цицерон писал: "Если взглянуть на все с точки зрения разума и души, то из всех общественных связей для каждого из нас наиболее важны, наиболее дороги наши связи с государством. Дороги нам родители, дороги дети, родственники, близкие друзья, но Отечество одно охватило все привязанности всех людей"². В дан-

¹ http://www.cato.ru/pages/69?idcat=442&parent_id=2

² Цицерон. О старости. О дружбе. Об обязанностях. М., 1975.

ном контексте стержневым аспектом национальной идеи является примат государства – как важнейшего концепта в жизни каждого азербайджанца. Именно Азербайджан и азербайджанство выступают преломлением социально-политических, морально-духовных и сакральных ценностей, сформированных азербайджанским народом на протяжении веков, – истории, языка, культуры и религии как субкультурного фактора. Эти аспекты – национальная история, азербайджанский язык, дань традициям и самобытности нашей культуры, а также религиозная толерантность – формируют настоящее и будущее азербайджанской государст-

венности как суверенного субъекта мировой политики, как отдельной единицы в эпоху глобальной интеграции. Все это способствует соединению политики и культуры, позволяющее одухотворить и эстетизировать политику, все

больше превращающуюся в игру низменных страстей, придать ей глубокий смысл. Подобная национальная идея будет способствовать воссозданию национального единства и соединению естественных противоположностей. "Нация подразумевает общность ценностей, а национализм – сознание значимости этих ценностей"¹.

В данном контексте стержневым аспектом национальной идеи является примат государства – как важнейшего концепта в жизни каждого азербайджанца. Именно Азербайджан и азербайджанство выступают преломлением социально-политических, морально-духовных и сакральных ценностей, сформированных азербайджанским народом на протяжении веков, – истории, языка, культуры и религии как субкультурного фактора.

¹ Moeller A. Das dritte Reich. Hamburg, 1935.

В-пятых, как показывают последние годы, задача Президента заключается в обеспечении политического суверенитета и устойчивого экономического благосостояния государства посредством интеллектуального прорыва в национальном развитии. В условиях интернационализации образования и глобальной конкуренции крайне важно создать необходимые условия для постоянного повышения интеллектуального уровня и появления приоритета сферы услуг. В мире, где

Задача Президента заключается в обеспечении политического суверенитета и устойчивого экономического благосостояния государства посредством интеллектуального прорыва в национальном развитии.

информационно-коммуникационные и нано-технологии диктуют повестку дня, Азербайджану важно сформировать должный фундамент для

участия в этой гонке. Без необходимого уровня образования и науки нам сложно будет думать о перспективах национального развития, об устойчивом и поступательном развитии азербайджанской государственности. Сегодня очевидно, что в последующие годы основная задача Ильхама Алиева будет заключаться именно в обновлении и расширении интеллектуального базиса нации, который определит стратегию развития на перспективу.

В-шестых, для подтверждения заявленных позиций как самостоятельного центра региональной политики необходима активная дипломатия в решении локальных и активном вовлечении в глобальные проблемы. Естественно, за последние полтора десятилетия Запад стал более эгоцентричным и с трудом воспринимает

иную точку зрения. Но общий кризис политики и дипломатии требует поиска конструктивных предложений и участия всех субъектов мировой политики на равных в процессах общемирового значения. Основное преимущество многовекторности – это широкие перспективы, которые создают плацдарм для того, чтобы каждая сторона могла проявить инициативу.

В-седьмых, влияние государства на региональные процессы тесно связано с усилением и совершенствованием оборо-

Для подтверждения заявленных позиций как самостоятельного центра региональной политики необходима активная дипломатия в решении локальных и активном вовлечении в глобальные проблемы.

носпособности государства. Сильная армия – именно этот аспект способен оказать системное воздействие на всю внешнюю политику Азербайджана. Укрепление позиций страны в регионе, а также решение карабахского конфликта будет возможным также при тотальном развитии национального военно-промышленного комплекса. Не приходится сомневаться, что также решению этой задачи будут посвящены предстоящие годы.

Все, что понадобится в следующие пять лет, можно определить как твердость позиции при гибкости подхода. Гейдар Алиев в свое время выполнил главную функцию – создал и утвердил государственность. Ильхам Алиев в первый президентский срок выполнил основную работу для того, чтобы сдвинуть с места геэкономический фактор страны. Со всей уверенностью можно сказать, что в последующем он будет

реализовывать в полном объеме комплекс мер, нацеленных на тотальную модернизацию страны.

Одну из своих изданных несколько лет тому назад статей я завершил цитатой Уинстона Черчилля, политика с великой и неугомонной силой и способностью опережать ход истории и предрешать глобальные ее повороты. Не изменяя традиции, я хотел бы завершить эту статью цитатой из Фултонской речи сэра Черчилля. Выбор Фултонской речи неслучаен. Она считается самым важным и ярким выступлением Черчилля, где впервые прозвучали такие выражения как "мускулы мира" и "особые отношения". Она же впервые коснулась того самого "железного занавеса", который отгородил Запад от угрозы коммунизма.

Естественно, в эпоху быстротечности и ускорения истории, когда десятилетние процессы прошлого сегодня занимают всего лишь два-три года нельзя говорить

Гейдар Алиев в свое время выполнил главную функцию – создал и утвердил государственность. Ильхам Алиев в первый президентский срок выполнил основную работу для того, чтобы сдвинуть с места геоэкономический фактор страны.

о занавесах, да и не стоит, ибо это не отвечает нашим приоритетным целям и национальным интересам. Однако наше национальное разви-

тие и окружающие нас процессы глобального характера заставляют нас чаще думать о суверенитете и национальном духе. Оба этих фактора помогают нам развиваться и идти вперед, они отождествляют наше стремление к инновациям и наши новаторские инициативы, они определяют суть того, с чем и как бу-

дет жить азербайджанский народ в будущем. Сегодня мы счастливы тем, что имеем суверенное национальное государство, обладаем возможностью определять национальную стратегию развития, учитывая собственное видение пути, и каждый из нас горд тем, что он азербайджанец. Все это вкупе созвучно с тем, что я хотел бы процитировать для каждого из нас как напоминание о нашей миссии в этом бренном мире: "Оглядываясь вокруг себя, вы должны заботиться не только об исполнении своего долга перед человечеством, но и том, чтобы вы не опускались ниже достигнутого уровня...Открываются новые, блестящие перспективы и возможности. Отказавшись от них, или пренебрегши ими, или же использовав их не в полную меру, мы навлекли бы на себя осуждение наших потомков на долгие времена. Необходимо, чтобы последовательность в мыслях, настойчивость в достижении целей и величественная простота в решениях определяли и направляли политику... Мы обязаны справиться с этой нелегкой задачей, и я не сомневаюсь, что нам это удастся".

**Газета "Бакинский рабочий",
10 января 2008 года**

“Şərq-Qərb”